

**Szegedi Tudományegyetem
Történész Doktori Iskola**

Pallagi Mária

**A spanyol semlegesség kérdése a bécsi diplomáciában
(1914-1918)**

Témavezető

Prof. Dr. Anderle Ádám

Tanszékvezető Egyetemi Tanár

Szeged, 2004

Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik a disszertáció megírásánál segítségemre voltak.

Köszönettel tartozom az Osztrák-Magyar Akció Alapítványnak, az Osztrák Tudományos-, Kutatási- és Oktatási Minisztériumnak – különösen dr. Christoph Ramoser úrnak –, valamint a Magyar Ösztöndíj Bizottságnak, akik pályázataim támogatásával lehetővé tették többszöri bécsi kutatásaimat. Ezen ösztöndíjak nélkül dolgozatom megírása nem lett volna lehetséges.

Köszönöm a bécsi Collegium Hungaricum vezetőségének és valamennyi munkatársának segítő kedvességét.

Szeretnék köszönetet mondani a bécsi HHStA és a Kriegsarchiv munkatársainak, dr. Fazekas István levéltári delegátusnak, akik kutatásaimat segítették, dr. Lothar Höbelt egyetemi professzornak (Bécsi Egyetem, Történettudományi Intézet), dr. Erwin Matsch történésznek, nyugalmazott nagykövetnek, dr. William Godsay történésznek hasznos tanácsaikért, valamint dr. Dornbach Alajosnak, Pallavicini Károly örgróf úrnak és Toni Fabernek.

Köszönettel tartozom munkahelyem – és elsősorban tanszékvezetőm, Lipócziné dr. Csabai Sarolta – támogatásáért, kollégáim megértő segítségéért és korábbi igazgatóm, Vas József – aki sajnos már nem lehet közöttünk – folyamatos megértéséért, ösztöndíjas távolléteimhez való hozzájárulásáért.

Köszönöm Nyíri Erzsébet kolleganőmnek a kézirat lelkiismeretes átolvasását, illetve Horváthné Szanka Zsuzsannának a szerkesztésben nyújtott segítségét.

A Kecskeméti Katona József Megyei Könyvtár munkatársai – és elsősorban Bende Mária könyvtáros – tették számomra hozzáférhetővé a könyvtárközi szolgáltatáson keresztül elérhető irodalmat, amit ezúton is köszönök.

És mindenekelőtt köszönetemet fejezem ki dr. Anderle Ádám professzor úrnak, aki ösztönzött és támogatott doktori disszertációm megírása során. Szakmai segítségnyújtása mellett eddigi pályám során mindvégig számíthattam emberi megértésére, támogatására is.

TARTALOMJEGYZÉK

Köszönetnyilvánítás.....	1
Tartalomjegyzék.....	2
Előszó.....	3
A források	7
1. Spanyolország a világháború előestéjén	11
2. Kísérletek a spanyol közvélemény befolyásolására	31
2.1. Az Osztrák-Magyar Monarchia propagandájának nehézségei	35
2.2. Az Osztrák-Magyar Monarchia kísérletei a spanyol sajtó befolyásolására	38
2.2.1. 1916 márciusától 1917 áprilisáig, Romanones lemondásáig	43
2.2.2. Romanones lemondásától a koalíciós kormány megalakulásáig	59
2.2.3. 1918 márciusától a háború végéig.....	64
3. Spanyol békeközvetítési kísérletek az első világháború alatt	74
3.1. Az előzmények.....	74
3.2. A hadihelyzet hatása az 1916-os békejavaslatokra	77
3.3. Az első spanyol próbálkozások a béke érdekében	79
3.4. 1917 – A béke reményének éve?.....	81
3.5. „Magánakció” az osztrák-magyar-angol különbéke érdekében.....	93
3.6. Német különbéke tervek.....	99
3.7. XIII. Alfonz 1918-as közvetítő kísérletei.....	101
4. XIII. Alfonz – egy semleges uralkodó lehetőségei és korlátai.....	108
5. A Monarchia nagykövete: Karl Emil Fürstenberg herceg	124
Befejezés	139
Forrás- és Irodalomjegyzék	143
Melléklet	160

Előszó

Ortega y Gasset spanyol filozófus a következő gondolatokkal indítja *Két történelmi esszé* című kötetét: „Ha meg akarunk oldani valamely politikai problémát, azt hiszem, nem egész hiábavaló, ha eltávolodunk tőle egy időre, és történelmi távlatba helyezzük. A képzelt messzeségben, úgy tetszik, maguktól megvilágosodnak a tények, s egy csapásra olyan alakot öltenek, amelyben jobban föltáruznak létük mélységei ...”¹

Spanyolország első világháborús szerepvállalását illetően a történészek megszívlelték Ortega tanácsát, hiszen a téma jó ideig feldolgozatlan maradt a történetírásban. Az utóbbi évtizedekben ugyan kiadásra került néhány mű², mely a probléma különböző aspektusait vizsgálja, a nemzetközi és a magyar historiográfiában azonban az említett korszak továbbra is fehér folt maradt.

Disszertációnk témája, az Osztrák-Magyar Monarchia és a spanyol semlegesség kérdése – eltekintve két, osztrák szerző által írt doktori értekezéstől, melyek azonban csak egy-egy részkérdést emelnek ki elemzésükben³ – eddig nem keltette fel a történészek érdeklődését.

Figyelemreméltó ugyanakkor, hogy a németek a háború alatt folyóirataikban folyamatosan publikáltak az aktuális spanyol politikai, gazdasági, kulturális kérdésekről.⁴

¹ José Ortega y Gasset: *Két történelmi esszé*. Európa Könyvkiadó, Szeged, 1983. Fordította: Farkas Géza, 9. old.

² Ezek közül kiemelnénk: Javier Tusell, Juan Avilés, Rosa Pardo, Marina Casanova, Abdón Mateos, Isidro Sepúlveda, Álvaro Soto (Editores): *La política exterior de España en el siglo XX*. Madrid, 1977. A kötetben Román Basurto tanulmánya: *La Primera Guerra Mundial, España y el País Vasco*. 17-73. old., Albert Mousset: *La política exterior de España 1873-1918*. Madrid, 1918., Miguel de Unamuno: *La guerra europea y la neutralidad española*. Madrid, 1917., Fernando Díaz-Plaja: *Francófilos y Germanófilos. Los Españoles en la guerra Europea*, Barcelona, 1970., Victor Espinós Molto: *Alfonso XIII y la guerra. Espejo de neutrales*. Madrid, 1918.

³ Harald Just: *Neutralität im ersten Weltkrieg. Spanien, Schweden und Holland*. phil. Diss., Wien, 1966., valamint Insenser-Brufau, Maria Teresa: *Die Neutralität Spaniens im ersten Weltkrieg mit besonderer Rücksicht auf die öffentliche Meinung und auf die Friedensbestrebungen Alfons XIII.*, phil. Diss. Wien, 1987.

⁴ Néhány cím és a megjelenés helye: Emil Böse: *Die öffentliche Meinung der Neutralen*. In: *Süddeutsche Monatshefte*. April 1915, 213-219. old., Joseph Froberger: *Spanien und der Weltkrieg*. In: *Deutschland und das Mittelmeer. Sechs Abhandlungen aus der Sammlung „Der Weltkrieg“*, München-Gladbach 1916., 91-110. old., August Hofer: *Das Deutschtum in Spanien*. In: *Der Turmhahn*, 1914. 1. Jg. 2. Juliheft, 65-73. old., Uő: *Das Deutschtum in Spanien. Der Deutsche Nachrichtendienst für Spanien in Barcelona. Geschichte seiner Gründung und seiner Entwicklung bis zur Übergabe an die Kaiserlich Deutsche Botschaft in Madrid. August 1914 bis zum 31. Dezember 1917*, Barcelona, 1918., Ebben részletes bibliográfia található a német-spanyol kapcsolatokról: *Schriften über Deutschtum und deutsche Arbeit in Spanien.*, Otto Pflaum: *Die Deutschen in Spanien während des Krieges*. In: *Süddeutsche Monatshefte*. Juni 1917, 14. Jg. 461-462. old., Djebel Tarik: *Spaniens innere Zustände und auswärtige Politik*. In: *Süddeutsche Monatshefte*. Juni 1917, 14. Jg. 388-394. old., *Die Stimmung in Spanien*. In: *Berliner Tageblatt*, 12. 2. 1917, Abendausgabe, 2. old., Georg Schreiber: *Spanien und Deutschland. Ihre kulturpolitischen Beziehungen*. In:

Ezt követően azonban évtizedekig nem foglalkoztatta a téma a német történészeket; az első, komoly levéltári kutatásokra épülő tudományos munka 1988-ban jelent meg „*Deutsch-spanische Beziehungen 1898-1931*” címmel,⁵ melynek néhány fejezete az első világháború alatti periódus eseményeit elemzi.⁶

1996-ban pedig kiadásra került Jens Albes „*Worte wie Waffen*” című, igen gazdag német, spanyol, angol és francia forrásanyagra épülő kötete a németek első világháború alatti propagandatevékenységéről.⁷

Döntésünkben, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia spanyol kapcsolatainak kutatásával foglalkozzunk, ugyanakkor nagy szerepet játszott Hans Juretschke műve, amelyben a szerző a bécsi udvar madridi diplomatáinak 18. századi jelentéseit tette közzé 18 kötetben.⁸ A folytatás azonban elmaradt, így ésszerűnek tűnt további források feltárása, a kapcsolatok vizsgálatának időbeli kiterjesztése. Ezt a feladatot vállalta a Szegedi Egyetemen 1999-ban alakult MTA-JATE Hispanisztika Kutatócsoport. Anderle Ádám professzor irányításával fiatal egyetemi hallgatók, kutatók, doktoranduszok kezdtek el egy-egy részkérdéssel foglalkozni elsősorban a spanyol külügyi levéltárban található források alapján, magam pedig – többek között – a bécsi birodalmi levéltárban (HHStA), a hadügyi levéltárban (Kriegsarchiv) és az Osztrák Nemzeti Könyvtárban folytattam kutatásokat, speciális dimenzióban vizsgálva a spanyol kérdést, amennyiben arra voltam mindennek előtt kíváncsi, hogy mit tudtak, mit tartottak fontosnak Spanyolország első világháborús szerepvállalásáról az Osztrák-Magyar Monarchia madridi diplomatái és elsősorban a nagykövet – Karl Emil Fürstenberg herceg⁹ – jelentéseikben.¹⁰

Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens. Spanische Forschungen der Görresgesellschaft. Bd. 1., Münster, 1928. A kötetben részletes bibliográfia található a német-spanyol kapcsolatokról 1913-1927 között: *Bibliographie der deutsch-spanischen Beziehungen 1913-1927*.

⁵ Benedikt Rüchardt: *Deutsch-spanische Beziehungen 1898-1931*. phil. Diss., München, 1988.

⁶ Az 5. fejezet alfejezetei elemzik az első világháború alatti periódust; néhány téma: Die Stellung Spaniens bei Kriegsausbruch, Bedingungen der spanischen Neutralität, Die Spaltung der öffentlichen Meinung Spaniens, Neutralitätsverletzungen, Deutsche Propaganda in Spanien, Deutsche Spionage in Spanien, Die politische Entwicklung unter dem Einfluß des U-Boot-Krieges, Das Einfrieren der Beziehungen bei Kriegsende. 162-238. old.

⁷ Jens Albes: *Worte wie Waffen: Deutsche Propaganda in Spanien während des ersten Weltkrieges*. Essen, 1996.

⁸ *Berichte der diplomatischen Vertreter des Wiener Hofes aus Spanien in der Regierungszeit Karls III. (1759-1788) I-XIV. kötet*, Madrid, 1970; és *Berichte der diplomatischen Vertreter des Wiener Hofes aus Spanien in der Regierungszeit Karls IV. (1788-1808) I-IV. kötet*, Madrid, 1970.

⁹ Karl Emil Fürstenberg herceg 1913. október 8-tól 1918. november 11-ig volt az OMM spanyol nagykövete

¹⁰ Eredeti kutatási tervünkben számoltunk a spanyol külügyi levéltár (AMAE) vonatkozó iratainak áttekintésével, a bécsi spanyol nagykövetség és a spanyol Külügyminisztérium egyéb dokumentumainak feldolgozásával is. Az AMAE fondjegyzékei („Guerra Europea” szekció 1914-1920 csomói; leg. H-2970-3163) ígéretesnek bizonyultak, a konkrét tájékozódás azonban feltárta, hogy a bécsi spanyol jelentések és a spanyol Külügyminisztérium Osztrák-Magyar Monarchiára vonatkozó iratai, valamint a bécsi

A bécsi levéltárakban feltárt források alapján egyértelművé vált, hogy az első világháború alatt az Osztrák-Magyar Monarchia és Spanyolország közötti kapcsolatrendszer két legfontosabb területe az Osztrák-Magyar Monarchia spanyolországi propagandatevékenysége, illetve a spanyol békeközvetítési kísérletek.

Disszertációnk két nagyobb terjedelmű fejezetében ezért ezeket a kérdéseket vizsgáljuk.

Tekintettel arra, hogy értekezésünkben nem kívánunk részletesen foglalkozni a spanyol belpolitikával, a fejezetek sorrendjének megállapításánál szem előtt kellett tartanunk, hogy a tárgyalt események megértéséhez nélkülözhetetlen folyamatok, tények ugyanakkor tisztázásra kerüljenek. A hadviselők propagandatevékenységét elemző fejezetet találtuk legalkalmasabbnak ezen kérdések bemutatására, ez indokolja e rész helyét a disszertáción belül.

Az említett két nagy témakör, valamint a Spanyolország első világháború előtti helyzetét tárgyaló fejezet mellett indokoltnak láttuk egy-egy fejezetben megemlékezni az első világháború alatti spanyol politikát meghatározó XIII. Alfonz királyról, különös tekintettel arra, hogy a HHStA különgyűjteményének – Zeitungsarchiv – forrásai segítségével egy „mini-biográfia” megalkotására kínálkozott lehetőség, illetve a záró fejezetet az Osztrák-Magyar Monarchia korabeli madridi nagykövetének, Karl Emil Fürstenberg hercegnek szenteltük.

Úgy ítéltük meg, hogy ez a szerkezeti felépítés nemcsak az értekezés logikus befejezését teszi lehetővé, hanem ugyanakkor a nagykövet személyes problémáinak bemutatásán keresztül „lelepleződnek” a k. u. k. Külügyminisztérium működésének első világháború alatti fogyatékosai is.

Szükségét érezzük e helyen magyarázatát adni az első fejezet szokatlanul gazdag lábjegyzetanyagának. Megoldásunkat az indokolja, hogy a bemutatásra kerülő dokumentumok igen szemléletesek és igazolják a főszövegben tett megállapításainkat,

nagykövetségtől itt őrzött dokumentumok (H- 3057. sz. legajo) meglepően hiányosak és szerény tartalmúak, politikai elemzéseket nem tartalmaznak, csupán néhány konkrét eset (pl. hadifogolytáborok látogatása Ausztriában, repatriálási ügyek) iratait őrzik. Az a benyomásunk támadt, mintha a bécsi nagykövetség iratai másutt lennének, ám ennek nyomát nem leltük. A „neutralidad española” néven regisztrált csomó (legajo H-3026) hasonlóan kevésbé informatív. Ezen előzetes levéltári információk és tájékozódás alapján lehetett és kellett a végleges kutatási programot kialakítani, amely így a bécsi levéltárak anyagaira épült. Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy a szegedi kutatók a bécsi spanyol nagykövetségről származó iratok feltárása során hasonló tapasztalatokat szereztek a korábbi korszakra vonatkozóan is (1890-től). Ennek okát érdemes lenne megvizsgálni, ám az egyik magyarázatot minden bizonnyal a spanyol külügyi szolgálat anarchikus szerveztlenségében kell keresnünk. Vö: Anderle Ádám: *A kubai háború és az európai közvetítés kérdése (1898)*. In: Magyarország a nagyhatalmak erőterében (szerk. Fischer Ferenc), Pécs, 2000., 19-27. old.

ezért közlésük mindenképpen indokolt, azonban törzsanyagba történő integrálásuk megtörte volna a fejezet gondolatmenetét, így ezek a források csak a lábjegyzetben kaphattak helyet.

A források

Kutatásaink során a bécsi levéltárak német, spanyol, francia, angol nyelvű iratait (jelentés, távirat, magánlevél) tekintettük át.

A spanyol témájú diplomáciai levelezés anyagai a *Haus-, Hof- und Staatsarchiv-ban* (HHStA), a *Politisches Archiv (PA)* gyűjteményében találhatók a *Berichte Spanien*, illetve a *Gesandtschaftsarchiv Madrid, Politischer Korrespondenz* fondjaiban.

Az első világháború alatti periódus iratait külön gyűjtemény tartalmazza, *P.A. I Liasse Krieg* címszó alatt; ebben a Spanyolországra vonatkozó anyag a *P.A. I 895: Krieg 7, Spanien*; és a *P.A. I 896: Krieg 7 a-c Spanien* kartonokban található.

Miután Spanyolország semleges volt az első világháborúban, így ésszerűnek tűnt áttekinteni a semleges országokra vonatkozó fondokat:

P.A. I Liasse Krieg, Krieg 2, 821 m: Schutz der Neutralen anlässlich der erneuerten Besetzung Serbiens, 10. 1915-5. 1916,

P.A. I Liasse Krieg K 978 (33): Bund der Neutralen und analoge Vereinbarungen 1914-1918,

P.A. I Liasse Krieg, Krieg 10 g: Zulassung von spanischen Offizieren an die Front 1917-1918,

P.A. I 814: Intervention des Papstes und des Königs von Spanien zu Gunsten der in Banjaluka verurteilten Hochverräter.

A közvélemény befolyásolásának a semleges országokban különös jelentőséget tulajdonítottak a hadviselő felek, ezért feldolgoztuk a következő kartonokat is:

P.A. I 1046, Krieg 60: Pressaktion in den neutralen Ländern,

P.A. I 906, Krieg 9: Diverse Kriegs- und Zeitungsnachrichten 1914-1918,

P.A. I 916, Krieg 9 c: Prinzipielle Weisungen und Berichte bei Vermittlung der Kriegsnachrichten nach Spanien und Amerika 1914-1916.

A korabeli sajtó szerepéről – sajtóvisszhangokról – a levéltár különgyűjteménye – *Zeitungsarchiv* jelzet alatt – jó néhány dokumentumot tartalmaz, melyek nem nélkülözhetők a spanyol semlegességről alkotott korrekt, teljes kép kialakításánál. A gyűjtemény meglehetősen széles spektrumú, így tartalmaz aktákat a *sajtószolgálatról*, például *Pressedienst 1914-1918; Blätterstimmen: Weltkrieg 1914-1918; Kommentare und*

Blätterstimmen 1918; Weltkrieg: Kriegskalender aus dem Fremdenblatt 1914-1916; Korrespondenz Bureau; Ausgestaltung des Pressedienstes im Ministerium des Aeussern 1916.

Miután a spanyol semlegesség kérdését az Osztrák-Magyar Monarchia szemszögéből vizsgáljuk, fontos ismernünk a Monarchia egyes intézkedéseinek hátterét. Erre vonatkozóan is található e gyűjteményben bőségesen anyag:

Österreich-Ungarn: Auswärtige Beziehungen – Spanien; Berchtold Graf, Exposé; Blätterstimmen; Zu den Reden Czernins; Erklärungen des Grafen Burián über die äussere Politik, 16. Juli 1918; Verschiedene Erklärungen des Ministers des Aeussern Grafen Burián 1918; Zum Friedenskonferenzvorschlag des Grafen Burián vom 14. September 1918. Ez utóbbi különösen fontos, miután Spanyolország is aspirált a békeközvetítő szerepére.

Kiemelendő a sorból a következő néhány akta, tekintettel arra, hogy ezek a spanyol bel- és külpolitikáról adnak részletes képet:

HHStA Zeitungsarchiv: Spanien 1910-1922; Spanien und Polen 1915-16; König Alfons der XIII. 1913-1922 – ennek a kartonnak külön értékét adja, hogy Alfonzról egyébként kevés a tudományos igényű megírt biográfia –; Don Jaime von Bourbon 1910-1914; Spanien-Kabinette 1912-1920; Armee 1910-18; Flotte 1911-1917; Die Cortes, Kammer, Senat nach den Neuwahlen, Debatten 1914-18; Kammerwahlen, Personalia 1914-19; Spanische Anleihe, Finanzen 1910-1918; Inneres, Diverses 1911-1918; Innere Unruhen, Streik, Republikanische Kundgebungen 1913-1917; Aufstandsbewegungen 1917-1918.

Hasonlóan a HHStA gyűjteménye az ún. *Presseleitung*. Ennek 189. fondja az OMM madridi nagykövetének jelentéseit tartalmazza a hadviselő felek spanyolországi propagandatevékenységéről. A 276. fond pedig *Neutrale Journalisten 1915-1917* jelzet alatt szintén a semleges államokról tartalmaz információkat.

Kifejezetten a hadisajtóra vonatkozó információkat tartalmaz a Kriegsarchiv egy gyűjteménye, *Kriegspressequartier* címszó alatt.

Alfonz király békeközvetítéséről, valamint a korlátlan tengeralattjáró háború spanyolországi hatásáról értékes anyagot találhatunk a *P.A. I 952, Liasse Krieg 25 /e/; Friedensverhandlungen, Vermittlungsversuche des Königs von Spanien,*

P.A. I 964, Liasse Krieg 25/29-30: Friedensverhandlungen,

P.A. I 1049, Krieg 61: Der verschärfte U-Boot Krieg und seine Wirkung auf Spanien,

P.A. I 1047, Krieg 61 (b-e): Der verschärfte U-Boot Krieg und seine Wirkung auf Spanien,
valamint a

*P.A. I 503, Liasse XLVII/3-15: Krieg 1914-1918: Von Deutschland geplante Verschärfung
des U-Boot-Krieges September 1916-Jänner 1917.* kartonokban.

Az adminisztratív ügyek jegyzékét az *Administrative Registratur* iratai tartalmazzák
(*Die Akten des k. u. k. Ministeriums des Äussern 1848-1918. Administrative Registratur*),
ebben találhatók – többek között – a k. u. k. Monarchia diplomáciai testülete tagjainak
személyi aktái:

AR, F 4, K 101: Personalakt Emil Fürstenberg,

AR, F 4, K 118: Personalakt Erwin Gudenus,

AR, F 4, K 79: Personalakt Dzieduszycki,

AR, F 4, K 22: Personalakt Berchtold, és

AR, F 4, K 64: Personalakt Czernin.

A k. u. k. Monarchia első világháború alatti külügyminisztereinek HHStA-ban
található hagyatékát is átnéztük:

P. A. I 1092: Nachlaß Czernin,

Memoiren des Grafen Leopold Berchtold,

Die Lebenserinnerungen von Ludwig Freiherrn von Flotow, valamint

P.A. I 6: Kabinett des Ministers 1895-1918:

615: Personalia Berchtold,

617: Personalia Burián és

619: Personalia Czernin.

Az *Administrative Registratur* gyűjteményében ugyanakkor tartalmas jelentések
találhatók az első világháború alatti spanyol gazdaságról is, például:

AR, F17 36: Spanien: Aus- Ein- und Durchlieferungen. Staaten 1880-1918,

AR, F23 58: Finanzwesen Spanien,

AR, F36 103: Krieg 1914-1918, Spanien: Wirtschaftliche Bestimmungen und Massnahmen,

AR, F36 242: Spanien: Wirtschaftsangelegenheiten, Dep. 9 Abt. 50-Spanien, az

AR, F7 55-ös karton pedig (*Fremde Missionen in der Monarchie, Staaten S 1880-1918*) a
diplomáciai testület összetételére vonatkozó adatokat tartalmaz, például az új spanyol
katonai attaséről Bécsben.

A mai napig a Ballhausplatzon található HHStA mellett – ahol 1918-ig őriznek iratokat – kutattunk a *Kriegsarchiv*-ot (*Hadügyi Levéltár*) is magába foglaló *Österreichisches Staatsarchiv* Erdbergi központi épületében is.

A Hadügyi Levéltárban azonban a madridi k. u. k. katonai attasék jelentései csak 1913-ig találhatók – az utolsó néhány évet, Schwarzenberg gróf beszámolóit is áttekintettük –, Dzieduszycki gróf ugyanis – aki az első világháború alatt képviselte a k. u. k. Monarchiát Madridban – archívuma jelentős részét 1918-ban megsemmisítette.¹¹

Jelentéseinek egy részét a HHStA aktái között találhatjuk, miután sok esetben ezek Fürstenberg herceg közvetítésével kerültek Bécsbe, illetve a Kriegsarchiv különgyűjteménye, *Präsidialbureau des k. u. k. Kriegsministeriums* címszó alatt is tartalmazza Dzieduszycki anyagát, a *Präs. 47/12* a mindenkori madridi k. u. k. katonai attasék beszámolóinak jelzete.

¹¹ Az ezt igazoló dokumentumot a HHStA AR. gyűjteményében találtuk „AR. F4, K79: Personalakt Dzieduszycki” jelzet alatt: Egy 1919. február 26-i táviratból kiderül, hogy „Dzieduszycki gróf 1919 elején megszakította kapcsolatait az Osztrák-Magyar Monarchiával, és létrehozott egy lengyel sajtóirodát, ahol kizárólag lengyel ügyekkel foglalkozik. Az általa katonai attaséként irányított archívumot minden valószínűség szerint megsemmisítette.”

1919. január 4-én Gudenus báró még a következőket jelentette Madridból: „A volt katonai attasé, Dzieduszycki tájékoztatott, hogy szeretne belépni a lengyel hadseregbe, és ezért kéri, hogy a lengyel kormánnyal intézzék el az ehhez szükséges formalitásokat.” Uo.

1. Spanyolország a világháború előestéjén¹

„Most, amikor ezeket a sorokat írom, felemás, problematikus képet nyújt a nemzetünk.” – írta Ortega már említett, 1921-ben megjelent tanulmányában.² Európai dimenzióban Spanyolország ekkor már valóban nem bírt olyan fontossággal, mint az első világháború alatt, mely korszak – ha csak villanásnyi időre is –, de felélesztette Spanyolországot tompa fásultságából. A 19. századi spanyol külpolitika ugyanis a napóleoni háborúk után néhány évtizedre az izolacionizmus útját választotta – kényszerült választani – az európai ügyekben. Ebben változás 1848 után történt, amikor – jöllehet továbbra is „csak” másodrangú hatalomként – Hispánia kezdett visszatalálni az európai diplomácia forgatagába. A század elejének kaotikus belpolitikai helyzete után – ami 1833 körül, VII. Ferdinánd halálával, és az ekkor induló karlista mozgalommal kezdődött –, 1848-ra Spanyolország viszonylagos belső konszolidációját követően ismét értékes szövetségesnek bizonyulhatott. Ezt igazolja az a tény is, hogy több országgal – így Ausztriával is – ismét diplomáciai kapcsolatot létesített.³

A bécsi kongresszus (1814-15) utáni letargiát követően mindenképpen komoly siker ez a spanyol diplomácia számára; Ausztria vonatkozásában pedig különösképpen, hiszen a Habsburgoknak itáliai birtokaik miatt különösen nem állt érdekében Spanyolország megerősítése. 1848 történései azonban a Habsburg politika felső köreit is európai státuszuk átgondolására kényszerítették, így külpolitikájukban bizonyos mértékben felértékelődött a pireneusi állam.

A Ballhausplatz⁴ legfőbb dilemmája végig a 19. század folyamán fenntartani, hacsak a látszatát is, a Habsburg birodalom nagyhatalmi státuszának. Metternich Ausztriájának erre vonatkozó jogosultsága nem is kérdőjelezhető meg, kényszerű távozásával azonban (1848-ban) a birodalom az izolacionizmus felé kezdett sodródni, mely folyamat – a

¹ A 19. századi Habsburg-spanyol kapcsolatokhoz ld.: Anderle Ádám: *A magyar kérdés. Spanyol követi jelentések Bécsből, 1848-1868.* Hispánia, Szeged, 2002., Uő.: *A carlismo és a bécsi udvar.* Századok, 1999. 6. szám, 1344-1348. old., Uő.: *Spanyol külügyi instrukciók a bécsi követeknek, 1809-1856.* AETAS, 1999., 1-2. szám, 166-186. old., Uő.: *A magyar szabadságharc spanyol megítélése, 1849 március-október.* AETAS, 2000. 1-2. szám, 249-276. old.

² Ortega: i.m. 134. old.

³ 1836 októberétől 1848 novemberéig nem volt a két ország között diplomáciai kapcsolat. Erre vonatkozóan lásd: Erwin Matsch: *Der Auswärtige Dienst von Österreich-Ungarn 1720-1920.*, Böhlau Verlag, Wien, 1986.

⁴ A Ballhausplatz történetéről ld.: *Wien – Ballhausplatz: Ein Haus und seine Geschichte*, Ueberreuter, Wien, 1992.

solferinói és a königgrätzi katasztrófákat követően – a magyarokkal történő kiegyezés előestéjén érte el mélypontját. Az Osztrák-Magyar Monarchia külpolitikájának irányítói számára éppen az lesz a legnagyobb kihívás, hogy a Monarchiát „visszasegítsék” – lehetőleg egyik főszereplőként – az európai nagyhatalmi politikába.

A Ballhausplatz érdeklődésének ez időben Spanyolország természetesen nem lehetett központi szereplője – az osztrák külpolitikát érdekei 1879-től egyre intenzívebben a német szövetség felé sodorták –, e kapcsolat ugyanis elsősorban II. Izabella és Spanyolország számára volt fontos. Az elszigeteltségből való kitörés szándéka, az irreális nagyhatalmi ambíciók, a monarchia legitimitása, a franciáktól és angoloktól való politikai függés lazítása, a jobb nemzetközi tájékozódás igénye egyaránt motívuma volt az Ausztriával való diplomáciai kapcsolatok rendezésének. Ugyanakkor volt e kapcsolatnak némi pikantériája is, miközben ugyanis a bécsi birodalmi kormány rendezte kapcsolatait a spanyol állammal, a Habsburg-ház, az udvar továbbra sem titkolta a karlisták iránti szimpátiáját.⁵

Az Osztrák-Magyar Monarchia és Spanyolország 1868 és 1914 közötti kapcsolatairól a historiográfia jelenleg meglehetősen keveset tud, a vonatkozó levéltári források feltárása – mind a bécsi, mind a madridi levéltár anyagait illetően – csak a kezdeteknél tart.

Az 1867-1918 közötti korszakra vonatkozó, a bécsi HHStA-ban található források áttekintése után úgy döntöttünk, hogy figyelmünket először a két ország első világháború alatti kapcsolatrendszerére fordítjuk, miután ez a periódus több tanulsággal is szolgál. Így a továbbiakban erre vonatkozó kutatásaink eredményeit kívánjuk bemutatni.

Spanyolország a 19. század jelentős részében viszonylag passzív maradt a nemzetközi politikában – ennek okaira fentebb már utaltunk –, mégis nyitási szándékát mutatja izolacionista magatartásának semleges státusszá való alakulása. Jól érzékelhető fokozott aktivitása Marokkó esetében, melyre vonatkozóan az ibériai állam – különösen az 1898-as sokk után – egyértelműen hangot adott igényeinek.⁶

A nagyhatalmak vetélkedésében a hispán állam rendkívül előnyös geostratégiai helyzetének köszönhető felértékelődését, melynek eredményeként az első világháború alatt

⁵ Anderle Ádám: *A magyar kérdés*, i.m. 21. old.

⁶ A marokkói kérdéstről ld. pl.: V. Morales Lezcano: *El colonialismo hispano-francés en Marruecos (1898-1927)*. Madrid, 1976., illetve Ormos Mária-Majoros István: *Európa a nemzetközi küzdőtéren*, Osiris kiadó, Budapest, 1998., 191-197. old.

a legfontosabb semleges állam szerepét tölthette be. Ebbéli státuszában ugyanis kedvező lehetőségeket kínált mind az antant mind a központi hatalmak számára: egyrészt, mint háborús javak (élelmiszer, nyersanyag, katonai felszerelés) szállítója⁷, másrészt, mint koordinációs bázis a tengeri háború alatt, a haditengerészet számára pedig ideális „előretolt megfigyelőállás” is volt.

Természetesen a közös érdekek mellett minden hatalomnak megvoltak a saját „hátsó szándékai” arra vonatkozóan, hogy milyen előnyökre tehetnek szert, ha Spanyolországot szövetségesként üdvözölhetik. Franciaország a Németország elleni állóháborúban szívesen látta volna a spanyol segítséget, mialatt a központi hatalmak számára is felbecsülhetetlen jelentősége lett volna a spanyol szövetségnek: így ugyanis Franciaországot kétfrontos háborúra kényszeríthették volna.

Három fontos terület volt, melyen a hadviselő felek befolyással lehettek a semleges államokra: a diplomácia, a gazdaság és a propaganda. Így a háború kitörését követően nemcsak az antant – melyhez Spanyolország 1914 előtt mind politikailag, mind gazdaságilag jelentősebb mértékben kötődött –, hanem Németország is intenzívebbé tette madridi kapcsolatait. Németország geográfiai helyzetéből adódóan kétségkívül mind politikai mind gazdasági tekintetben lényegesen szerényebb eszközök birtokában volt, mint az antant, ugyanakkor – bár ellenfeleihez képest némi fáziskéséssel – komoly erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy befolyását érvényesíthesse az országban. Ennek leglátványosabb megnyilvánulásaként igen gyorsan építette ki széleskörű propagandagépezetét.⁸

A spanyol gazdaság sebezhetősége is lehetőséget adott a nagyhatalmaknak a beavatkozásra. A 19. század az ellentmondások, a polgárháborúk és pártütések, puccskísérletek és „forradalmak” korszaka, amely azonban bizonyos mérvű gazdasági fellendülést is hozott. A félszigeten ugyanis igyekeztek kedvezővé tenni a feltételeket a tőkés fejlődés számára, a századfordulón Spanyolország mégis még mindig egy agrárország – illetve egyes régiói iparosodásának köszönhetően egy agrár-ipari ország – fejlettségi szintjén volt. Az ország geográfiai adottságai sajátos kettősséget kölcsönöztek a

⁷ Vö: A k. u. k. Monarchia barcelonai főkonzuljának, Szentmiklósy Jenő dr.-nak 1916. november 11-i jelentésével: „... Jelenleg az antant egyáltalán nem Spanyolország katonai segítségét akarja, hanem sokkal inkább azon mesterkedik, hogy az ország hadianyag- és muníció készletével a segítségükre legyen, mivel még mindig ezek hiánya a szövetségesek legfőbb gondja...”. *HHStA Gesandtschaftsarchiv Madrid, 1916. No. 109/P.*

⁸ A kérdésről részletesen írt Jens Albes már említett művében

spanyol gazdaságnak: egyik oldalon az iparosodott perifériával, a másikon pedig az agrárius Hispániával. Az első világháború ehhez az állapothoz képest látványos fellendülést hozott, Spanyolország azonban nem tudta hosszú távon hasznosítani a háborús konjunktúra kínálta lehetőségeket, így a rövid életű „gazdasági virágzást” fájdalmas hanyatlás követte, párosulva az ilyen esetekben jól prognosztizálható politikai konzekvenciákkal. Az európai hadiesemények lezárulta ugyanis „magával rántotta” a spanyol gazdaságot is, miután megszüntette a korábbi piacokat.⁹

Az ország stratégiai fontosságából adódóan mind az antant, mind a központi hatalmak részéről komoly nyomásnak volt kitéve. A spanyol érdekek szemszögéből érdemes röviden áttekinteni, milyen előnyöket jelentett volna az ország számára a két tábor valamelyikéhez való csatlakozás. A leghatásosabb adu a nagyhatalmak tarsolyában Tanger – Marokkó – Gibraltár lehetett, hiszen az 1898-as területi veszteségek óta ezek varázserővel bíró fogalmak voltak a spanyolok számára; aki megszerzésüket garantálni tudta, az megnyerhette magának az országot. E triász birtoklásával ugyanis Spanyolország megnyugtatóan rendezhette volna pozícióját a Nyugat-Mediterráneumban.¹⁰ Franciaország fekvéséből adódóan Marokkóra vonatkozóan tehetett engedményeket Spanyolorzágnak, Anglia pedig – nagyvonalú gesztusként – Gibraltárt ajánlhatta fel szükség esetén, mely a spanyol örökösödési háborúig egyébként is spanyol fennhatóság alá tartozott.¹¹

⁹ A spanyol gazdaságról ld.: Berend T. Iván-Ránki György: *Gazdasági elmaradottság, kiutak és kudarcok a 19. századi Európában*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979., 243-297. old. (Jorge Nadal tanulmánya), Uő: *Európa gazdasága a 19. században*, Gondolat, Budapest, 1987., 421-507. old., Anderle Ádám: *Spanyolország története*, Móra Kiadó, Budapest, 1992., 97-108. old., Walther L. Bernecker-Horst Pietschmann: *Geschichte Spaniens von der frühen Neuzeit bis zur Gegenwart*, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart, 1993., 199-274. old., Fernando García de Cortázar-González Vesga: *Spanyolország története*, Osiris Kiadó, Budapest, 2001., 296-388. old., Carr, Raymond: *Modern Spain 1875-1980*. Oxford University Press, Oxford, 1983., 16-30. old.

¹⁰ A témához ld.: H. Hallmann: *Spanien und die französisch-englische Mittelmeerrivalität (1898-1907)*. Stuttgart, 1937.

¹¹ Vö: Fürstenberg jelentésének továbbítása Bécsből Berlinbe, *Hohenlohe hercegnek* 1915. június 16-án. HHStA P. A. I 895. Nr. 3474. „A spanyol pap, Don Diego jelentése”: „Mint ahogy Don Diego elmondta, az utóbbi időben egyre kedvezőbb Monarchiánk megítélése Spanyolországban. A király és az anyakirálynő irántunk táplált baráti érzelve közismert, viszont a királyné, Ena, szélsőségesen anglofil, ami gyakran vezet vitához közte és az anyakirálynő között, emiatt a király megtiltotta, hogy a családban a háborúról szó essék. A király szívesen venné, ha a közvélemény arra kényszerítené, hogy Spanyolország a központi hatalmakhoz csatlakozzon.

Alfonz ebben teljes mértékben élvezi a hadsereg támogatását, és a karlisták is mellettünk állnak.

Az egész nemzet azon a véleményen van, hogy talán soha többé nem adódik ilyen kedvező alkalom Gibraltár annektálására.

Maura már két hónappal ezelőtt hangsúlyozta, hogy Spanyolorzágnak azt a hatalmat kell támogatni, amely hozzásegíti Gibraltár megszerzéséhez. Ezért az Angliával való baráti viszony mindaddig kizárt, amíg az nem mond le önként Gibraltárról.

Anglia és Franciaország nagyon sokat áldoz (anyagilag) annak érdekében, hogy Spanyolországban antant-barát hangulat legyen. Olyan kiváló újságírókat, mint pl. Romero a „La correspondencia d' España”-tól, vagy befolyásos képviselőket, mint Lerroux és mások a republikánus pártból éppen most vásároltak meg jelentős összegekért, akik ezért igen élénk agitálásba kezdtek.

Kár, hogy a központi hatalmak nem élnek ezzel a lehetőséggel. Csak meg kellene találni az alkalmas közvetítőket.

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy – a számára legfontosabb – marokkói érdekeltségének fenntartásáért folyamatos kompromisszumokra kényszerült, mivel a terület 1900 és 1914 között a nemzetközi diplomácia érdeklődésének állandó tárgyát képezte.¹² Így Spanyolország megerősödése zavarhatta volna a nagyhatalmak – Anglia, Franciaország, illetve Németország – hatalmi törekvéseit. Miután azonban az is egyértelmű volt, hogy az ország katonai gyengesége nem tett lehetővé egyéni vállalkozásokat Marokkóban, ezért legalább konkurensei egyikével szövetségre kellett törekednie. A nagyhatalmak pedig pillanatnyi érdekük függvényében viszonyultak Spanyolországhoz. Így az ország hol haszonélvezője, hol elszenvetője volt a közöttük folyó rivalizálásnak. Ugyanakkor azt is mérlegelnie kellett, hogy a németekkel való esetleges szövetség – geográfiai helyzetéből adódóan – biztonságát veszélyeztethette volna, mialatt az antanthoz való csatlakozása mind az Atlantikumban, mind a Földközi-tenger térségében e biztonságot garantálhatta volna.¹³

A minap három, a párizsi követségi tanácsos által Don Diegonak melegen ajánlott spanyol ügyvéd kereste fel Don Diegot, akik beszámoltak arról, hogy Spanyolországban 4-5 millióval már komoly sikereket lehetne elérni. Don Diego ezzel kapcsolatban elmondta, hogy ő nem ismeri közelebbről ezeket az urakat – akik most Bukarestbe utaztak tovább, és onnan ismét visszatérnek ide – és éppen ezért nem tud garanciát vállalni értük, úgyhogy azt javasolja, hogy semmi esetre sem szabad velük komoly tárgyalásokba kezdeni.

A legfontosabb az lenne, hogy a karlisták vezérét, Vásquez de Mellat megnyerjék az ügynek, mivel ő az egyedül alkalmas személy Monarchiánk számára kedvező hangulatot teremteni Spanyolországban.

Don Diego arról is tájékoztatott, hogy jelenleg 300.000 katona áll készenlétben Spanyolországban, de ez a létszám könnyedén növelhető lenne 800.000-re.

Nyomatékosan közölte, hogy ezeket az információkat minden érdek nélkül bocsájtotta rendelkezésünkre, egyszerűen csak az Osztrák-Magyar Monarchia – ahol ő 18 évig élt, és ahol a mai napig jó kapcsolatai vannak – iránti szimpátia vezette, és hogy rendkívül boldoggá tenné, ha ebben az ügyben rendelkezésére állhatna a k. u. k. Külügyminisztériumnak.

Végezetül hangsúlyozta, hogy nagykövete semmit nem tud ezen lépéséről, és ezért kérte, hogy akcióját a legszigorúbb diszkrécióval kezeljük, amit mi meg is ígértünk.

Don Diego megfontolt, higgadt ember benyomását keltette, akivel szemben bizalommal viseltethetünk.”

Gottfried Prinz zu Hohenlohe-Schillingsfürst: Az OMM berlini nagykövete 1914. augusztus 4. és 1918. november 11. között.

Hohenlohe herceg június 21-i táviratában reagált Fürstenberg jelentésére: „.... Von Jagow úr tájékoztatott, hogy a spanyol pap, Don Diego által elmondottak teljes mértékben megfelelnek azoknak a híreknek, melyeket a német kormány Spanyolországból kapott.

Itt is mindenki meg van győződve arról, hogy a király, aki szimpátiájával a központi hatalmakat támogatja, semmi esetre sem adná fel semlegességét az antant javára. Azonban az teljességgel kizárt, hogy ahhoz is elég erős lenne, hogy ezt a szimpátiát egyéb módon is kimutassa, mint a semlegesség betartása.

Nálunk nagy jelentőséget tanúsítanak Spanyolország magatartásának, és az államtitkár úgy tájékoztatott, hogy német részről sem lennének szűkmarkúak, hogy ezt a célt elérjék.

Ezenkívül egyetlen alkalmat sem fogunk elmulasztani annak érdekében, hogy a királyt továbbra is számunkra kedvezően befolyásoljuk. Von Jagow úr arról is beszámolt, hogy a brüsszeli spanyol követ az ottani külügyi hivatal képviselőjének, von Lanken úrnak azt javasolta, hogy rendkívül előnyös lenne, ha a királyhoz oly közel álló uralkodóház tagjai – így Ófelsége, Ferenc József császár és Vilmos császár – levélben fejeznék ki hálájukat a király magatartása miatt, annál is inkább, mivel Ófelsége néha valóban nincs könnyű helyzetben, mivel felesége, Éna természetesen az antant, illetve konkrétan Anglia pártján áll.

Mivel az anyakirálynő múlt év őszén többször is megkereste feleségemet az itteni spanyol nagykövetségen keresztül azon kérésével, hogy amilyen gyakran csak lehet, tájékoztassa a háború menetéről, így feleségem több alkalommal eleget tett ennek a kívánságnak, Ófelsége pedig válaszában leírta, hogy milyen értékesek számára ezek az autentikus hírek.

Természetesen rendkívül előnyös lenne, ha a madridi udvar ezen a privát úton keresztül szerezhetne tudomást hálánkról, amivel a spanyol királynak kitartása miatt adózunk.” *HHStA P. A. I 895. Hohenlohe jelentése Berlinből 1915. június 21-én.*

¹² A kérdésről értékes információkat tartalmaz a HHStA P. A. I 895. 1915: Besetzung Tangers kartonja.

¹³ Vö: Romanones és Mella beszéde, a fejezet 41. lábjegyzete.

Az antant politikai adui mellett gazdasági téren is befolyást gyakorolhatott Spanyolországra, miután az ibér állam bizonyos nyersanyagok hiánya miatt (például szén, petróleum, gyapot) külföldi forrásokra szorult. A tengeri blokád megbénította a központi hatalmakkal való kereskedelmet, így csak az antant tudott az ország „segítségére sietni”.¹⁴

A spanyol semlegesség elemzésénél kiemelt figyelmet kell szentelnünk a spanyol társadalom reakcióinak a háború kitörésétől végig a négy és fél év folyamán. A kérdés különös fontosságát az adja, hogy mialatt a társadalom jelentős többsége egyértelműen a semlegesség mellett foglalt állást, addig a háború alatt – természetesen a hadiesemények aktuális állásának függvényében – szimpátiájával hol az egyik, hol a másik hadviselő felet tüntette ki. Hogy Spanyolország semleges maradt, annak legfőbb magyarázatát belső megosztottságában kell keresni. 1913 és 1917 között nehezen áttekinthetővé és koordinálhatóvá vált a különböző politikai erők „térképe”; a nacionalista, szeparatista mozgalmak pedig még tovább színesítették a palettát.¹⁵

A spanyol nemzet a háború előestéjén két nagy táborra szakadt: a *germanófilos* (németbarát) és az *aliadófilos* (antant szimpatizáns) csoportjára, melyek közül utóbbi példaképének a III. francia köztársaságot és az angol alkotmányos monarchiát tekintette, és gyűlölte az antidemokratikus, autoriter Német Birodalmat.¹⁶ E kettősség kialakulásában persze meghatározó szerepe volt a történelmi előzményeknek. A Német Birodalom ugyanis élvezhette annak előnyét, hogy Spanyolországban a róluk kialakult kép – legalábbis a franciákhoz, angolokhoz képest – viszonylag „makulátlan” volt. A németbarát hangulat dominanciáját segítette a spanyol társadalom privilégizált helyzetben lévő rétegeinek – a hadseregnek, a klérusnak és az arisztokrácia számottevő hányadának – szimpátiája. A hadsereg csodálta a német haderőt a franciák felett aratott 1870/71-es győzelme miatt, a franciáknak viszont nem tudta megbocsátani a napóleoni invázió alatti magaláztatásait.¹⁷ Ennek ellenére a spanyol hadsereg tábornoki karában voltak franciaszimpatizánsok is.¹⁸

A klérus a vilmosi Németországban látta ideálisan megtestesülni a rendet és erkölcsi elvet, de emellett elítélte a porosz protestantizmus invázióját a katolikus Belgiumban,

¹⁴ Vö: Gager jelentése 1913. október 3-án, a fejezet 23-26. oldala.

¹⁵ Vö: Carr: i.m. 62-70. old., illetve Francisco J. Romero Salvadó: *Twentieth-Century Spain. Politics and Society in Spain, 1898-1998*. Macmillan, New York, 1999., 20-29. old.

Carr: *Spain 1808-1975*. Oxford, 1982., 430-472. old. és 524-558. old.

¹⁶ Vö: Javier Tusell, Juan Avilés, Rosa Pardo, Marina Casanova, Abdón Mateos, Isidro Sepúlveda, Álvaro Soto (Editores): *La política exterior de España en el siglo XX*. Madrid, 1997. A kötetben Román Basurto tanulmánya: *La Primera Guerra Mundial, España y el País Vasco*. 17-37. old.

¹⁷ Vö: Gager jelentése 1913. október 3-án, a fejezet 23-26. oldalán, illetve Fürstenberg jelentése 1914. szeptember 3-án, a fejezet 38. lábjegyzete.

¹⁸ Vö: Carr: *Spain*. i.m. 558-563. old.

valamint a jezsuita rend működésének betiltását. A spanyol klérus vezető rétege jelentős részben arisztokrata származású volt, akik szintén a *germanófilos* táborát támogatták. Miután Ausztria-Magyarország döntő mértékben katolikus állam volt, így a spanyol egyház magatartása ez esetben nyilvánvaló volt, mint ahogyan az antiklerikális Franciaországgal szemben tanúsított ellenszenv is.¹⁹

Hasonlóan a *germanófil* táborhoz tartoztak a jobboldali pártok is; a konzervatívok, a karlisták²⁰ és a mauristák,²¹ akik úgy vélték, hogy a német győzelem garanciát jelent olyan értékek konszolidálására, mint a monarchizmus, vallás és konzervativizmus.²²

¹⁹ Uő.: 73-75. old., illetve Fürstenberg herceg jelentése 1915. december 20-án: „*Sympathien und Haltung des spanischen Klerus betreffend*”. HHStA P. A. XX 66. Z. 44/P. A-B.

²⁰ A karlista párttól részletes jelentést küldött Fürstenberg 1914. november 18-án. HHStA P. A. XX 66. No. 38/P. „Mióta a jelenleg Spanyolországban uralkodó dinasztia helyzete Ófelsége, az Anyakirálynő, Mária Krisztina okos politikájának köszönhetően megszilárdult – és ehhez hozzájárul az a népszerűség is, amit Alfons király tudott elérni népénél –, az úgynevezett karlista párt jelentősége a külvilág szemében rendkívüli mértékben csökkent, amihez nagymértékben hozzájárult az eddigi karlista pretendensek teljes jelentéktelensége.

Ha valóban megfelel a tényeknek, hogy a nevezett párt már nem rendelkezik korábbi hatalmi eszközeivel, akkor ebben az esetben még inkább jelentőséggel bír az a befolyása, mellyel Spanyolországban rendelkezik, és ennek okai a következőkben keresendők:

1. a karlisták nemcsak leállították antidinasztikus propagandájukat, hanem békés kapcsolatot alakítottak ki a Koronával, amihez hozzájárult az utóbbi időben a pretendens Don Jaime dubiózus, a párt politikai elveit szem előtt tévesztő magatartása...
2. a karlisták szövöztek a konzervatívokkal, minek következtében a két párt közötti határvonalak szinte összemosódtak,
3. rendkívül fontos az a körülmény, hogy a karlista párt rendelkezik katonai szervezettel, és abban a helyzetben van, hogy mintegy 100.000 jól felfegyverzett katonát kiállítson, akiket elsősorban az északi tartományokból – ahol számos fegyverraktár található és nagyon sok karlista él – és Katalóniából toboroznak, ahol a karlistáknak jelentős számú híve van, akik, ellentétben az itteni republikánusokkal, a monarchista elvet képviselik,
4. és végezetül kiemelendő azon párttagok szerepe, akik a spanyol hadsereg vezérkarának tagjai.

Mindehhez hozzájárul, hogy a karlista pártot még mindig áthatja az ősi harcos szellem, és vezetői, akik bizonyosak szervezetük ütőképességében és engedelmisségében, minden megnyilvánulásuk alkalmával fitogtatják ebből eredő önbizalmukat.

Az elmondottakból kiderül, hogy a karlista párt minden vesztesége ellenére ma is figyelmet érdemlő tényező, mellyel valamennyi spanyol kormánynak számolni kell.

Ezen gondolatoktól vezérelve igyekezett a német nagykövetség elfogadni azt a javaslatot, melyet a háború kitörésekor a karlista párt feje tett arra vonatkozóan, hogy a központi hatalmak érdekeit Spanyolországban mindenképpen támogatják. Ezt az ajánlatot ugyanakkor ahhoz a feltételhez kötötték, hogy a német kormányzat, amennyiben Brüsszel hatalmukba kerül, a kivégzett szocialista vezér, Ferrer (*kiemelés tőlem; P.M.*) ott felállított szobrát eltávolítja.

Ami bennünket illet, mi eddig is örömmel vettük a karlista párt támogatását, hiszen mind a karlista sajtó, mind egyéb konzervatív lapok jelentős energiával állnak ügyünk mellett, és agitációjuknak köszönhetően nagymértékben nőtt a szimpátia Spanyolországban Németország és Ausztria-Magyarország iránt. Mint ahogy azt német kollégámtól megtudtam, a karlista párt vezére, Llorens úr nemrég sürgette a fent említett feltétel teljesítését, és bizonyos retorziókat helyezett kilátásba, amennyiben a német kormány nem teljesíti azt. A retorziókra vonatkozóan Llorens úr konkrét példával is szolgált, így kilátásba helyezte különböző hadianyagok csempészését Spanyolországból Franciaországba. Eddig ugyanis – fűzte az elmondottakhoz fent nevezett – a karlista párt minden titkos, Franciaországba irányuló fegyver, muníció, ló, stb. szállítmányt megakadályozott, melynek során az egész francia határt ügynökei ellenőrzése alá vonta, és minden Franciaországot támogató csempész akciót a hatóságok tudomására hozott, így a szállításokat időben meg tudta akadályozni. De nem sokkal ezelőtt – csak hogy hatalmát fitogtassa a német nagykövetség előtt – ügynökeinek, illetve a karlista párthoz csatlakozó spanyol határőröknek azt az utasítást adta, hogy néhány száz lovat valamint fegyvereket engedjenek át a határon. Az elmondottak bizonyítására Ll. úr megmutatta a királyi spanyol hadügyminiszter egy levelét, amelyben a hadügyminiszter úr azzal a kéréssel fordul hozzá, hogy mint a karlisták vezetője, akadályozzon meg minden Franciaországba irányuló csempészakciót. (Engedtessek meg megjegyezmem, hogy a hadügyminiszter notórius germanofil).

Llorens úr mindezek után arra a következtetésre jutott, hogy amennyiben Németország nem teljesíti a vele szemben támasztott követeléseket, ebben az esetben elveszíti a karlisták támogatását, és így neki sem esne nehezebbre, Franciaországot Németországgal szemben jelentős anyagi támogatáshoz juttatni.

Az értelmiség többsége viszont antantpárti volt, miután sokan közülük az ún. 1914-es generációhoz tartoztak. Tagjai főleg külföldön folytatták tanulmányaikat, majd hazatérve aktív szerepet vállaltak a közéletben is. Egyik legismertebb reprezentánsuk Salvador de Madariaga volt.²³ A spanyol orvosok, mérnökök, természettudósok jelentős hányada ugyanakkor – mivel Németországban tanultak, illetve képzésüket alapvetően befolyásolta a német orvos- valamint természettudomány – a németeket támogatta.²⁴

Általában megállapítható, hogy a spanyol középosztály, a liberálisok, a republikánusok, a szocialisták, a regionalisták franciapártiak voltak; az antant győzelmétől a demokrácia és a politikai szabadság megvalósulását remélték.²⁵

Frankofil érzelmű volt a spanyol üzletemberek nagy része is, mivel Franciaország Spanyolország legfontosabb külkereskedelmi partnereként „megélhetésük forrását biztosította”.

A parasztság, a munkásság és szervezetei számára leginkább a semlegesség megőrzése és a béke fenntartása tűnt fontosnak.

Említésre méltó az a tény is, hogy a spanyol közvélemény megosztottsága geográfiai hovatartozásuknak is megfelelt: Madrid lakossága főleg németbarát volt, mialatt Barcelona elsősorban franciaszimpatizáns²⁶, a bigott katolikusokat és gazdag földbirtokosokat tömörítő Andalúzia pedig természetesen a központi hatalmakat favorizálta hasonlóan Navarrához és Baszkföldhöz.²⁷

A spanyol politikai csoportok szimpátiájának miniatűr képe volt a királyi család. Az anyakirálynő, Mária Krisztina, született Habsburgként természetesen a központi hatalmak

Hogy a német kormányzat hogyan vélekedik a karlista követelésekről, az az itteni német nagykövetségen nem ismert. Ugyanakkor feltételezik, hogy a németek komoly aggálllyal viszonyulnak a kérés teljesítéséhez, ami mögött érzékelhető a német kormányzat „függősége” az ottani szocialista párttól.

... Szeretném megjegyezni, hogy a karlisták támogatásának elvesztése a mi érdekeink védelmének szempontjából megsemmisítő dőfést jelentene.”

Francisco Ferrer Guardia: spanyol anarchista, 1909-ben kivégezték.

²¹ Antonio Maura Montaner hívei, aki 1903-1904, 1907-1909, 1918, 1919, 1921-1922-ben kormányfő volt.

²² Vö: Francisco J. Romero Salvadó: i.m. 30. old., illetve Alfonz és a pártok állásfoglalásáról ld. még: Carr: *Spain*. i.m. 474-497. old.

²³ Madariaga az első világháború alatt az „El Imparcial” és a „La Publicidad” londoni tudósítója volt.

²⁴ Vö: Manuel Espadas Burgos: *Alemania y España: De la época bismarckiana a la Gran Guerra*. In: Walther L. Bernecker (ed.): *España y Alemania en la Edad Contemporánea*. Frankfurt am Main, 1992., 63-89. old. Itt: 78-79. old.

²⁵ A pártok állásfoglalásáról szemléletes képet adnak a következő dokumentumok: Wydenbruck jelentése 1913. május 6-án, idézve a fejezet 20-21. oldalán; Gagern jelentése 1913. október 3-án, idézve a fejezet 23-26. oldalán; Romanones és Mella beszéde, idézve a fejezet 41. lábjegyzetében; Fürstenberg jelentése a karlista pártokról 1914. november 18-án, idézve a fejezet 20. lábjegyzetében, valamint Fürstenberg jelentése 1914. november 13-án, idézve a fejezet 39. lábjegyzetében.

²⁶ A barcelonai főkonzul, Szentmiklósy Jenő dr. jelentése szerint ugyanakkor: „Barcelona kormányzóságának vezető politikusai a központi hatalmak barátai, beleértve a kormányzót is.” *Szentmiklósy jelentése 1916. szeptember 4-én. Zl. 85/P. „Politische Lage in Spanien”. HHStA Gesandtschaftsarchiv Madrid 1914-1918.*

pártján állt, Alfonz felesége, Viktória Eugénia viszont angol származású és antantbarát volt.²⁸ Az állandó viszályokat elkerülendő Alfonz megtiltotta, hogy a családi asztalnál a háború kérdése szóba kerüljön.²⁹

XIII. Alfonz vitathatatlanul meghatározója volt az első világháború alatti spanyol politikának. A történeti munkák és a feltárt levéltári források jelentős része is hangsúlyozza a király érdemeit abban, hogy Spanyolország megőrizte semlegességét a háború végéig.³⁰

Alfonz valódi elkötelezettségéről ugyanakkor nehéz egyértelmű képet kapnunk,³¹ de annyi bizonyos – amit az Osztrák-Magyar Monarchia madridi diplomatái is megerősítenek jelentéseikben –, hogy a háború előestéjén próbálta szorosabbra fűzni kapcsolatait az antanttal.³² 1913 májusában immár harmadszorra tett hivatalos látogatást

²⁷ Albes: i.m. 83. old.

²⁸ Az angol király, V. György unokatestvére volt.

²⁹ Vö: 11. lábjegyzettel: Fürstenberg jelentésének továbbítása Bécsből Berlinbe, Hohenlohe hercegnek 1915. június 16-án: „...A király és az anyakirálynő irántunk táplált baráti érzelme közismert, viszont a királyné, Éna, szélsőségesen anglofil, ami gyakran vezet vitához közte és az anyakirálynő között, emiatt a király megtiltotta, hogy a családban a háborúról szó essék. ...”

³⁰ Vö. pl. Charles Petrie: *King Alfonso XIII. and his age*. London, 1963., vagy Franz Litschauer: *Kulturgeschichte Spaniens*. Bernina, Wien, 1939., 1053. old., illetve disszertációnk fejezetével XIII. Alfonzról.

³¹ Vö: a XIII. Alfonzról szóló fejezettel. (Madariaga, illetve Pilar hercegnő véleménye, 122-123. old.).

³² Erre utalt Wydenbruck gróf is Berchtold grófnak 1913. március 1-én küldött jelentésében. *HHStA P.A. XX 66. No. 11 A-B*. „A tegnapi, a diplomáciai testületek tagjai részére rendezett fogadáson alkalmam nyílt az államminiszter úrral találkozni, melynek során beszélgetésünket a spanyol külpolitika esetleges új orientáltságára irányíthattam. Az utóbbi időben keringő hírek szerint ugyanis várható, hogy Spanyolország szorosabbra fűzi kapcsolatait Franciaországgal és Angliával, valamint közeledni próbál Itália felé is. Navarro Reverter úr állítása szerint mindez csak tréfa, majd hosszasan kifejtette, hogy Spanyolország részéről szóba sem került akár a hármass antant felé való nyitás, akár a központi hatalmakkal való szövetség. Másfelől eddig itt nem is találtak okot arra, hogy bármelyik hatalmi tömbhöz csatlakozzanak. Spanyolország csekély katonai ereje és főleg az Amerika elleni háború során elszenvedett flottavesztése miatt nincs is abban a helyzetben, hogy bármely államnak vagy államcsoportnak felajánlja szövetségét. Amennyiben azonban a német-angol vagy a német-francia ellentét háborúhoz vezetne – amit ő nem gondol –, akkor ez esetben az ország geográfiai helyzete miatt is arra kényszerülne, hogy állást foglaljon, és nem is titkolja, hogy ezáltal nagyon nehéz helyzetbe kerülne; jelen pillanatban ugyanis csak azt konstatálhatja, hogy kapcsolata Angliával nagyon jó, hasonlóan, mint a k. u. k. Monarchiával; jelenleg Franciaországgal is baráti a viszonya, habár Marokkó ebből a szempontból „lidércnyomás” a két ország között. Itáliával előbb vagy utóbb szorosabb kapcsolat jöhet létre, mégpedig kereskedelmi szintű, de eddig még ez ügyben nem történt konkrét lépés. Ami a Németországgal való kapcsolatot illeti, az nagyon szívélyesnek, sőt még többnek is nevezhető.

Az elmondottak alapján az államminiszter úr úgy vélte, teljesen világos, hogy Spanyolország a közeljövőben arra törekszik, hogy megőrizze teljes cselekvési és mozgásszabadságát.

Ugyanakkor mégis megjegyezném, hogy a szövetség kérdéséről szóló vita a sajtóban folytatódik, és az itteni egyik legbefolyásosabb és legelismertebb újság, a liberális „Imparcial” ma ismét az egyik vagy másik hatalmi csoport melletti szövetség érdekében szólt, anélkül azonban, hogy bármelyiket előnyben részesítette volna.”

Christoph Graf von Wydenbruck 1911. január 23-tól 1913. június 18-ig volt az OMM madridi nagykövete.

Leopold Graf Berchtold von und zu Ungarschitz 1912. február 17. és 1915. január 13. között volt a k. u. k. Monarchia külügyminisztere.

Március 10-én a nagykövet írt ennek sajtóvisszhangjáról is: „Amint látom, Spanyolország Angliához, illetve Franciaországhoz történő szorosabb csatlakozásának lehetőségéről szóló hírekkel az utóbbi időben az európai sajtó egy része is foglalkozik, ami arra vezethető vissza, hogy az itteni legjelentősebb lapok egyike-másika

Franciaországban, hogy tárgyaljon Poincaré elnökkel. A k. u. k. Monarchia akkori madridi nagykövete, Wydenbruck gróf több jelentésében részletesen beszámolt Alfonz király párizsi útjairól, illetve azok várható következményeiről. Első távirata május 6-i keltezésű: „A király ma korán reggel elindult Párizsba, hogy találkozzon a köztársasági elnökkel. Az út fontosságát bizonyítja, hogy az itteni sajtót is élénken foglalkoztatja a látogatás oka. ...

Hogy ennek a lovagias gesztusnak, amelyet Alfonz az újonnan megválasztott elnökkel szemben tanúsít, komoly politikai oka van, abban itt senki nem kételkedik. Hasonlóan világos az is, hogy ez az út – amit már a múlt nyár óta terveznek – direkt vagy indirekt módon szorosan összefügg Spanyolországban a hármass antanthoz való csatlakozásával.

A spanyol külpolitika esetleges új orientáltságának előnyét hangoztatja a sajtó is. Az embernek az az érzése, hogy az előbb említett politikai orientáltság ellenzői – és ilyen számos van, mindenekelőtt a konzervatívok – kénytelenek engedelmessé válni azon parancsnak, miszerint a sajtóban ne adjanak hangot ellenérzéseiknek. Ezzel ellentétben a kormányzati sajtó a lehető leggyorsabban regisztrál minden olyan megnyilvánulást, amely a kialakulóban lévő szövetséget támogatja, és ilyen nyilatkozat szinte minden táborból elhangzik. A liberálisok mellett a republikánusok, a regionalisták, sőt még egy szocialista pártvezér is a nyugati hatalmakkal való szorosabb szövetség mellett tett voksot. Nézeteltérések csupán a közeledés jellegére vonatkozóan alakultak ki, hogy tudniillik a létrejövő szövetség védelmi szövetség lesz-e vagy egyszerű antant.

Egy republikánus lap ugyanis már múlt ősszel azt írta, hogy előfordulhat, hogy „egy este spanyolokként térünk nyugovóra, de reggel már, mint Anglia kegyeltjei ébredünk, és ki tudja, hogy ez a reggel nem köszöntött-e máris ránk!”.

Amennyiben Spanyolország kilép eddigi elszigeteltségéből, számos területen tudja segíteni a szövetségeseit. Ezek közül az egyik legfontosabb, hogy geográfiai helyzetéből adódóan felajánlhatja kikötőit, védelmi állásait a szövetséges flottának, ugyanakkor arra vonatkozóan nem tudnak meggyőző érveléssel szolgálni, hogy milyen előnyt jelentene

szinte naponta megjelentet egy cikket, amelyben erről a kérdésről írnak. Nevezetesen a félhivatalos „Diario Universal” foglalkozott vezércikkeiben már többször is a probléma megvitatásával.

Ezzel szemben csak ismételni tudom, hogy az államminiszter úr legutóbbi találkozásunk alkalmával is – e hét 7-én – a legegységesebben hangsúlyozta, hogy semmiféle politikai megállapodás nem jött létre Itáliával, és nem is tervezik ezt. Csupán bizonyos adminisztratív-kereskedelmi kérdések szabályozásáról folynak tárgyalások, elsősorban az afrikai kikötőkre vonatkozóan. ... Hogy a gyakori, többé vagy kevésbé inspirált sajtóhíreknek az-e a célja, hogy a közvéleményt felkészítsék, „kipuhatozzák”, vagy ellenállását provokálják ... még ezután fog kiderülni.” *HHSIA P. A. XX 66. Wydenbruck jelentése Berchtoldnak 1913. március 10-én. No. 12.*

Spanyolország számára a szövetséghez való csatlakozás. Csak hébe-hóba lehet hallani területei védelméről, illetve esetleges gazdasági előnyökről. Az előbbit azonban az 1907-es Földközi-tengeri szerződés lényegében már amúgy is garantálja, ami pedig a gazdasági kérdéseket illeti, nem szabad szem elől téveszteni, hogy a szövetség mindenekelőtt iszonyú terheket róna a hadsereg és a flotta megerősítésére, és tulajdonképpen feltétel nélküli elkötelezettséget is jelentene. Az ún. második Eskader (hadihajó) építését már most eldöntött ténynek tekinthetjük. Ezenkívül a hadügyminiszter éppen a napokban jelentette be a következő „befektetések” szükségességét: 107 millió kaszárnyák kialakítására, 200 millió a partvidék megerősítésére, illetve a parti tüzérség számára. De egyébként is mostanában a hasonló kérdések állandóan napirenden vannak, különösen a Kanári-szigetek és a Baleárok megerősítésének szükségessége. A Baleárokon fekvő hadi kikötő, Mahón fontossága pedig egyik fő érve a spanyol szövetséget leginkább forszírozó köröknek, mivel vészhelyzetben ennek kulcsszerep jutna a francia csapatok Algírból történő hazaszállításánál...»³³

A nagykövet május 14-i táviratában hírt adott a királyi látogatás spanyolországi visszhangjáról: „A király eredményes párizsi látogatásának hírért itt mindenki nagy meglepettséggel fogadta, amiről a lapok többsége is – természetesen elsősorban a liberális párt által támogatottak – beszámolt. Az út elsődleges sikerét abban látják, hogy végre megszűnni látszik az az előítélet, ami az utóbbi években kialakult Franciaországban Spanyolországról és a királyról; valamint, hogy Spanyolország kilépett elszigeteltségéből, és visszatér az európai politika körforgásába, ismét olyan hatalommá válva ezáltal, amellyel számolni kell.

A szövetség kérdését a sajtóban általában tartózkodóan kezelik. Felvetődik többek között annak követelése, hogy a politikai-katonai szerződés megkötése előtt kerüljön sor gazdasági, mindenekelőtt egy vámpolitikai megegyezés létrejöttére a két ország között.

Romanones gróf meglehetősen óvatosan nyilatkozott egy Franciaországgal kötendő szorosabb szövetségről, ennek ellenére már most is az *antant* kifejezést használta.

Amennyiben elmondhatom személyes benyomásaimat, úgy meg kell jegyeznem, hogy érzéseim szerint nem is arról van igazán szó, hogy a közeljövőben Spanyolország Franciaországgal hivatalosan is szövetségre lép-e – amit bizonyára titokban fognak tartani –, sokkal inkább úgy tűnik, hogy a spanyol kormány eltökélt szándéka – szerződéssel vagy anélkül –, hogy a két nyugati hatalom mellett kötelezze el magát. Mind

³³ Wydenbruck jelentése Berchtoldnak 1913. május 6-án. No. 17. HHStA P. A. XX 66.

geográfiai helyzete, mind a nagyvolumenű flottaépítési terveihez szükséges pénzügyi és technikai igényei erre kényszerítik. Az is megfontolandó persze, hogy milyen konzekvenciákat von maga után ez a szövetség egy jövőbeni német-francia összeütközés esetén.

... Véleményem szerint Spanyolország ebben az esetben is rákényszerülne a nyugati hatalmakkal való együttműködésre, többek között azért is, mivel a flottaépítési program megvalósításához nem nélkülözheti Anglia támogatását sem.”³⁴

Gesztusértékű volt spanyol részről a királyi pár 1913 nyarán Párizsban tett villámlátogatása is. Ez alkalommal a Monarchia követe, Wagner tájékoztatta Bécset: „A spanyol uralkodó pár, mint minden évben, így idén is a múlt hónap végén rövid látogatásra Angliába utazott. Ami azonban lényeges különbség a korábbi évekhez képest, hogy ezúttal mind oda, mind visszafelé megszakították útjukat Párizsban, hogy az ottani vezetőknél udvariassági látogatást tegyenek, mely az itteni sajtó értesülései szerint meglehetősen kellemes légkörben zajlott.

Az azonban nem ismeretes, hogy a spanyol politika új irányultsága konkrét megállapodásokat is eredményezett-e; feltételezhetően nem – különben ugyanis erről itt már mindenki tudna. ... Helyesebb lenne egy „ésszerű házasságról” beszélni, ami mellett itt az ország finansziális függőségének felismerése miatt döntöttek. Azt ugyanis egyáltalán nem lehetne állítani, hogy ez az új „szerelem” megfelelné a spanyol nép akaratának. E téren ugyanis a spanyolok már túl sok rossz tapasztalattal rendelkeznek. Különösen most, amikor Poincaré látogatása közeleg, és Spanyolország minden erejével a jó kapcsolat fenntartására törekszik...

Sokkal népszerűbb és nevezetesen a konzervatív felső körök számára kívánatosabb lenne ugyanis a Németországhoz való csatlakozás. De a németek részéről éppen mostanában történt egy és más, ami féltő, hogy a két ország közötti kapcsolatokat elmergesíti. Ezek közé sorolható az agadiri válság, illetve – és ez nehezen érthető – néhány gazdasági kérdésben igen durva hangot ütöttek meg...

Az elmondottakat megerősítette az itteni olasz nagykövet, Bonin gróf is, aki józan ítélőképességével és világos gondolkodásával kitűnik kollégái közül. Véleménye szerint habár Spanyolország a hatalmi tömbök formálódásánál bizonyára nem döntő súllyal esik latba, ugyanakkor geostratégiai helyzetéből adódóan barátsága igen értékesnek bizonyulhat.

³⁴ HHStA P. A. XX 66. No. 19.

Franciaországgal mindenképpen jó kapcsolatra kell törekednie, már csak gazdasági megfontolásokból is, és ezt mérlegelve, különösen sajnálatosnak tartom azt a módot, ahogyan Németország az utóbbi időben kezeli Spanyolországot. Aki ugyanis a spanyolokat ismeri, annak tudnia kellene, milyen könnyen sérül nemzeti büszkeségük, s ha ez megtörtént, milyen nehéz ismét elnyerni bizalmukat. ...”³⁵

A spanyol-francia közeledést lehetett sejteni a francia miniszterelnök, Barthou 1913 őszi Spanyolországban tett látogatása mögött is. A tárgyalások során ismét felvetődött a két állam közötti antantszerződés lehetősége: „Múlt vasárnap, szeptember 28-án a francia miniszterelnök nagy meglepetést okozott itteni váratlan látogatásával a fürdőváros politika iránt kevésbé fogékony lakossága körében.

Egy helyi francia iskola átadása, illetve egy „Avenida de Francia” névre keresztelt új utca felavatása szolgáltattak ürügyet Barthou látogatására. ...

A hivatalos Spanyolország, beleértve a királyt is, természetesen nem szalasztotta el a kínálkozó alkalmat, hogy a szomszédos nagyhatalom kormányfőjét elárassza a tiszteletadás és figyelemesség minden elképzelhető formájával. ... San Sebastian pályaudvarán népes fogadóbizottság üdvözölte a miniszterelnököt, így a király egy adjutánsa, aki tolmácsolta az uralkodó üdvözlését és jókívánságait, a külügyminiszter, López Muñoz, a helyi kormányzó, valamint a város vezetése, élükön a polgármesterrel. A francia miniszterelnököt elkísérte az itteni francia nagykövet, Geoffray úr, valamint a kabinetfőnök, Ladmiraült úr; ezen kívül a helyettes államtitkár, Léon Bérard, két francia szenátor, két képviselő ...

A látogatás zárásaként a király fogadta a vendégeket, ami szokatlanul sokáig, egy és egynegyed óráig tartott. Hazatérte után Barthou hosszasan méltatta a spanyol király intelligenciáját, uralkodói erényeit, amin persze nem kell csodálkozni, hiszen a republikánus rend hűséges francia védelmezői minden alkalommal így reagálnak egy külföldi uralkodónál tett látogatás után. ...

A találkozó politikai jelentőségéről, illetve a jövőre vonatkozó lehetséges tervekről – elsősorban egy antantszerződés lehetőségéről a két nyugati állam között – következő jelentésemben számolok be.”³⁶

³⁵ HHSStA P.A. XX 66. *Wagner* jelentése Berchtoldnak 1913. augusztus 12-én San Sebastianból. No. 28.

Hans von Wagner: 1913 júniusa és októbere között az OMM madridi követe.

³⁶ *Gagern* jelentése San Sebastianból Berchtoldnak 1913. október 3-án. No. 39 A-C., HHSStA P. A. XX 66.

Hans von Gagern: az OMM madridi követségének titkára. Vö: Jahrbuch des k. u. k. Auswärtigen Dienstes, Wien, 1913.

A távirat folytatásából további részletek is kiderülnek az esetleges spanyol-francia megállapodás hátteréről, illetve megvalósulásának reális esélyeiről: „Franciaország nagy intenzitással folytatja fáradozásait annak érdekében, hogy megnyerje déli „testvére” jóindulatát, mely törekvése eddig – eltekintve a hivatalos körök részrehajlásától – nem sok sikerrel járt. A spanyolok nagy része ugyanis meglehetősen bizalmatlansággal figyeli Franciaország ilyen irányú lépéseit. A Francia Köztársaság azon kísérlete is kudarcot vallott – elsősorban a katalán ipari körök ellenállása miatt –, melyben egy kereskedelmi szerződés megkötésére tettek javaslatot. A katalánok ugyanis attól tartanak – és nem alaptalanul –, hogy a jelenleg uralmon lévő spanyol kormány egy ilyen megállapodásnál az ország gazdasági érdekeit alárendelné a politikai érdekeknek, és ezáltal a spanyol exportőröket kiszolgáltatná a franciáknak. Ezért a franciák jelenleg más eszközöket keresnek annak érdekében, hogy pireneusi szomszédjukkal politikai-baráti megállapodás jöhessen létre.

Ebből a nézőpontból kell megítélni a francia kabinetfőnök múlt vasárnapi, igen feltűnő, szinte meteorit gyorsaságú látogatását... Barthou néhány napos itt tartózkodása során jó néhány beszédet tartott, melyek mindegyike tulajdonképpen ugyanazt a célt szolgálta: Spanyolország csatlakozzon Franciaországhoz olyan szorosan, amennyire csak lehet. Barthou szerint a két ország között egyáltalán nem léteznek nézeteltérések, ezért az lenne a legmegfelelőbb, ha Franciaország és Spanyolország konkrét szerződéssel koronázná meg szoros összetartozását. Barthou úr ezen evangélium érdekében egyetlen reális okot sem nevezett meg – ami persze meglehetősen nehéz is lett volna. Egy antant megállapodás létrejötte Franciaországgal, illetve a nyugati hatalmakkal Spanyolország számára olyan helyzetet teremtené, melyben abszolút alárendelt szerepet játszana partnereivel szemben, és a közeljövőben esélye sem lenne arra, hogy a világpolitikának meghatározó tényezője legyen. Franciaországot – mint ahogyan ez ismeretes – elsősorban az motiválja a spanyolokkal történő együttműködésre való törekvéseiben, hogy csapatai számára átvonulási útvonalat biztosítson Afrika felé... Miután minden jel arra mutat, hogy a spanyol flotta a közeljövőben nem lebecsülendő mértékben megerősödhet, így mind Franciaországnak – mely Földközi-tengeri pozícióit félti –, mind Angliának – mely igen idegesen reagál, ha Gibraltár közelében egy új hatalmi tényező feltűnik – az a legfőbb érdeke, hogy Spanyolországot ne hagyja izoláltságában gyarapodni, hanem minél intenzívebben vonja be a nyugati-antant vonzáskörébe. Spanyolországnak egy ilyen kötelék

létrejötté esetén leginkább attól kell tartania, hogy független, az ország érdekeit szem előtt tartó Marokkó-politikája végképp ellehetetlenül.

Spanyolország belátó politikusai, akik azonban jelenleg nincsenek kormányon, egy Franciaországgal való szoros együttműködést kevésbé tartanak kecsegtetőnek. Ehhez a csoporthoz tartoznak a konzervatívok többségén felül a karlista párt vezetői, akiknek az a véleménye, hogy Spanyolorzágnak Franciaországgal nincsenek közös érdekei, éppen ellenkezőleg, az ország számára a Németországgal való szövetség sokkal előnyösebb lenne.

Ugyanakkor a társadalom egyéb rétegei nem felejtik el, és nem bocsátják meg, hogy az elmúlt évszázadokban hazájuknak Franciaország mennyi szenvedést okozott. A büszke nép ma is tudatában van annak, hogy Spanyolország európai hatalmi státuszát XIV. Lajosnak köszönhetően veszítette el, és mind gazdaságilag, mind politikailag – beleértve a legutóbb megkötött Marokkó-szerződést is – vizályok, elnyomás, károk sorát kellett elszenvednie.

Hogy Barthou úr számára a spanyolok – a francia szomszéd politikája miatti – lelkiállapota nem ismeretlen, azt bizonyítják beszédei is. Azonban, hogy Barthou úr – mondhatni igen naív – kifejezéseivel megtalálta-e azt a „varázsszert”, mellyel mérsékelni tudná a spanyol nép franciákkal szembeni mélyen gyökeredző ellenérzéseit, erősen kétséges...

Egy másik kérdés, hogy Barthou úr ezen látogatása, és még inkább a francia köztársasági elnök közelgő spanyol útja nem úgy értékelendő-e, mint a két ország között a közeljövőben létrejövő politikai antant-megállapodás. Hiszen a politikát Spanyolországban sem a nép, hanem a kormány alakítja, és Romanones gróf minden kétséget kizáróan minden eszközzel ezen cél eléréséért küzd. A kulisszák mögé pillantva világossá válik, hogy Romanones gróf törekvésének legfőbb oka abban keresendő, hogy a liberális párt számára egy ilyen szerződés lehetővé tenné jelenleg meglehetősen ingatag hatalmának megerősítését. Romanones grófnak ugyanis hatalma meghosszabítása érdekében mindenképpen egy „látványos sikert” kell produkálni. Egy Franciaországgal megkötendő szerződés minden bizonnyal ilyen siker lehetne, annak ellenére is, hogy a spanyol nép jelentős hányada körében ez népszerűtlen lépés lenne; a kormányfő azonban mégis reméli, hogy idővel a jelenleg még elutasítást tanúsító köröket is meggyőzheti a két nyugati hatalommal, de mindenekelőtt Franciaországgal létrejött megállapodás előnye. A spanyolok büszkeségére apellálva – és ezzel csak ritkán lehet kudarcot vallani – a még ellenálló társadalmi csoportoknak leginkább azt kellene szuggerálni, hogy Spanyolország ezáltal ismét egyre nagyobb befolyásra tehetne szert az európai politika alakításában.

A jövő megmutatja, hogy a Franciaországgal létrejövő szerződés valóban beváltja-e a spanyolok hozzáfűzött reményeit, vagy épp ellenkezőleg, megsemmisüléshez vezet...³⁷

Habár az 1913-as év fent említett eseményei valószínűsítették, hogy a háború előtt létrejön egy szorosabb spanyol-francia megállapodás, Spanyolország a háború kirobbanását követően – meglepő módon – már július 30-án hivatalosan deklarálta semlegességét a Cortes jóváhagyása nélkül. A spanyol parlament ugyanis csak november elején ült össze először a háború kitörése óta, tehát a semlegességi nyilatkozat ratifikálására a két kamara által csak ekkor kerülhetett sor – november 5-én a kongresszus, majd három nappal később a szenátus is aláírta a semlegességi okmányt.³⁸ Ezzel a spanyol politikai életben kezdetét

³⁷ Gagern jelentése Berchtoldnak. No. 39. B. Uo.

³⁸ Fürstenberg herceg szeptember 3-án számolt be hosszabb jelentésben a spanyol semlegesség deklarálásáról, valamint ennek spanyolországi fogadtatásáról: „Öfelsége, a spanyol király kihallgatáson fogadott, ahol tudtomra adta, hogy Spanyolország semmilyen körülmények között sem adja fel semlegességét. Utolsó bécsi látogatása alkalmával Excellenciádat is biztosította arról, hogy kormánya semmi esetre sem hagyja megkötni kezét Anglia vagy Franciaország által, és a legcsekélyebb kötelezettséget sem vállalja egy konfliktusban való részvételre. A király ugyanakkor megbízott, hogy jelentsem Bécsnek, miszerint a továbbiakban is tartja magát fenti álláspontjához.

Ugyanakkor az itteni sajtóból kiderül – és ezt megerősítik azok a beszélgetések is, melyeket az udvarhoz közeli magas rangú személyekkel folytathattam –, hogy a királynak nagyon nehéz tartani magát ehhez a szándékához, habár kormánya is teljességgel támogatja álláspontját, és minden alkalmat kihasznál, hogy ennek hangot is adjon.

Az ország néhány befolyásos politikusa – mint pl. Romanones gróf, a liberálisok vezetője, és Lerroux (*kiemelés tőlem; P.M.*), a katalán radikálisok vezére – azonban minden lehetőséget megragad annak érdekében, hogy hangsúlyozza, Spanyolország érdeke azt kívánja, hogy nyíltan kötelezze el magát Franciaország mellett. ...

Mivel a mai kormány a liberálisok támogatására szorul, ezért a párt vezetőjének ezen állásfoglalása nem lebecsülendő veszélyt jelent.

Ami a közvéleményt illeti, elmondható, hogy az általában nem helyesli a spanyol semlegesség feladását.

Annak ellenére, hogy az itteni sajtó jelentős része francia (anyagi) támogatást kap, és ezért kizárólag francia és angol forrásokra hagyatkozik – így természetesen ellenségeink minden sikerét eltúlozza, és valamennyi hírre lecsap, ami a központi hatalmak kudarcáról szól –, mégis rendkívüli elővigyázatosság jellemzi azokat a cikkeket, melyekben említésre kerül Spanyolország esetleges kilépése semlegességéből. Hasonlóan megállapítható, hogy a spanyol képviselők túlnyomó többsége is a semlegesség fenntartásának híve, és ezt itteni szokás szerint a sajtóban kifejezésre is juttatják.

Az egyik fő ok, amiért az itteni politikusok nagy része Spanyolország semlegessége mellett tesz voksot, abban az atavisztikus gyűlöletben keresendő, melyet a spanyol hadsereg szinte osztatlanul táplál a franciákkal szemben, és ebben a klérus és a spanyol nemzet széles tömegeinek támogatását is magáénak tudhatja. A németek katonai sikereinek köszönhetően a pireneusi szomszéddal szembeni félelem jelentősen mérséklődött, melynek logikus következménye a németekkel szembeni szimpátia kinyilvánítása.

Tovar gróf, Romanones gróf öccse német kollégám értésére adta, hogy amennyiben a spanyol kormány mégis kilépne semlegességéből, akkor számolni kellene egy esetleges forradalom veszélyével, melynek során a franciák beavatkozása a spanyol hadseregben jelentős ellenállást eredményezne. A miniszterelnök (*Dato, kiemelés tőlem; P.M.*) is hasonlóan vélekedett, egy eddig még meg nem cáfolt interjúbán arra utalt, hogy a konzervatívok, a jaimisták és a birodalom egyéb meghatározó tényezői is feltétlenül a semlegesség feladása ellen vannak, és amennyiben Spanyolország az antant oldalára állna, úgy Dato véleménye szerint is komoly lázadásokkal kellene az országnak szembenézni.

Az említett politikai okok mellett természetesen anyagi megfontolások is döntő szerepet játszanak Spanyolország semleges státuszának fenntartásakor. Ezért joggal bízhatunk abban, hogy a francia és angol törekvések ellenére, melyek arra irányulnak, hogy az országot kirángassák semlegességéből, nem okoznak változást Spanyolország eddigi magatartásában.

vette a négy és fél évig tartó – helyenként meglehetősen heves és látványos – küzdelem,³⁹ melynek szemléletes megnyilvánulása a liberálisok vezérének, Romanones grófnak⁴⁰ 1914.

Érthető, hogy ugyanakkor a spanyol kormány egyéb francia kérésekkel szemben meglehetősen előzékenynek mutatkozik, mint pl. abban az esetben, amikor a marokkói hatóságok francia parancsra Németország és Ausztria-Magyarország követeit kiutasították Tangerből. A spanyol kormány hasonló jóindulatáról tesz tanúbizonyságot akkor is, amikor a Franciaország számára kedvező híreknek meglehetősen nagy publicitást biztosít, miközben Németországgal és velünk szemben ilyen esetekben szembetűnő tartózkodást tanúsít.”

Fürstenberg jelentése Berchtoldnak 1914. szeptember 3-án. Z. 20/P., HHSStA P. A. I 895. „Die Neutralität Spaniens”.

Alejandro Lerroux: kormányfő 1933-ban kétszer, majd 1934-ben ismét.

Eduardo Dato: konzervatív politikus, kormányfő 1913-1915. között, 1917. júniustól novemberig, 1921-es újabb miniszterelnöksége alatt meggyilkolták.

³⁹ A spanyol politikai elit megosztottságáról hiteles képet ad Fürstenberg 1914. november 13-i jelentése, melynek tárgya „A királyi spanyol miniszterelnök és pártvezér nyilatkozata Spanyolország semlegességéről”. „Spanyolország semlegességének kérdése a jelenlegi világkonfliktusban a háború kitörése óta komolyan foglalkoztatja a különböző politikai köröket, a közvéleményt, illetve az ország sajtóját, ami időnként élénk vitát eredményez. Így érthető, hogy a miniszterelnök úr a parlamentben megragadta az első adandó alkalmat, hogy az említett fontos kérdésekben egy részletes kormánynyilatkozatban állást foglaljon.

Dato úr beszédének elején kifejtette, hogy a kormány számára nagyon megnyugtató a Cortes előtt kinyilvánítani, hogy az ország kitarthat amellett az abszolút semleges magatartás mellett, amelyet a konfliktus kirobbanásakor – az ország maradéktalan egyetértését és tetszését élvezve – irányelvként meghatározott.

A spanyol nép, amelytől a világégés okai teljesen távol állnak, és amelyet eddig a hadviselő államok egyike sem „zaklatott” méltatlan módon, szeretne a háború borzalmaiból kimaradni, és rendkívül megnyugtatóna, ha ezt a törekvését a hadban álló felek teljes mértékben elismernék.

Ha Spanyolországot nem kényszerítik, úgy biztosan nem változtat ezen az álláspontján, és a miniszterelnök már ma ünnepélyesen ígéretet tesz, hogy ebben változás a spanyol nép akaratát reprezentáló parlament jóváhagyása nélkül teljességgel kizárt. Amennyiben ez szükséges lesz, a kormány ad hoc is összehívja a parlamentet.

„Azonban nagyon reméljük,” folytatta Dato úr, „hogy Spanyolország nem lesz szenvedő alanya egy esetleges támadásnak. Ha azonban ez a jelenleg teljesen valószínűtlennek tűnő esemény mégis bekövetkezne, akkor természetesen – folytatva a régi, nemesi spanyol tradíciókat – készek vagyunk életünk árán is védelmezni területi integritásunkat és függetlenségünket.

Isten adja, hogy a béke áldott órája mielőbb beköszöntsön! Ameddig azonban ez nem valósul meg, az egész spanyol népnek – és nem csak a kormány, illetve a parlament hivatalos köreinek – szent kötelessége a semlegesség legszigorúbb betartása. Ennek érdekében az egész spanyol nemzet – a királytól az utolsó polgárig – szolidaritása szükséges, hogy hazánk szent érdekeit megóvhassuk.”

Ezután az impozáns enunciació után elsőként a radikális-szocialista republikánus, Lerroux emelkedett szólásra, az egyetlen képviselő, aki nem helyeselte a miniszterelnök által elmondottakat, hanem – hűen eddigi magatartásához – néhány semmitmondó frázissal adott hangot azon véleményének, miszerint a kormány elhamarkodottan cselekedett, amikor – rögtön a háború kitörésekor – a feltétel nélküli semlegesség mellett kötelezte el magát. Másfelől elismerte, hogy jelenleg minden spanyol legfőbb kötelessége, „a kormányt a nemzeti becsület letéteményeseként” tisztelni. Ezzel Lerroux úr egyfajta engedményt tett a széles néptömegek felé, akik között szinte egyetlen híve sem akad. Ennek oka az az ultrafrankofil magatartás is, amit leplezetlenül kifejezésre juttatott ez alkalommal is, valamint a hatalmat gyakorló radikális francia körökhöz fűződő baráti kapcsolatai.

Nem csodálkozhatunk így azon sem, hogy még a Lerroux-hoz közel álló szocialista vezér, Pablo Iglesias is – aki ezt követően kért szót – a semlegesség híveként jellemezte magát és pártját, hozzátéve ugyanakkor, hogy mindez „csak úgy érvényes, ha nem veszélyezteti a szocialisták érdekeit...”.

A többi párt vezetője is – így Romanones gróf, a liberálisok nevében, Barroso úr, a szabad demokraták képviselője, Azcárate úr, a republikánus reformerektől, Llorens úr, a németekkel nyíltan szimpatizáló karlistáktól, Marin Lázaro, a katolikusok képviselője és Cambó úr, a katalán regionalistáktól – nyilatkozatot tett a legszigorúbban értelmezett semlegesség mellett – talán még nyomatékosabban, mint Pablo Iglesias úr –, és teljes mértékben egyetértett a kormány ilyen vonatkozású kinyilatkoztatásával.

Végül Barriobero képviselő „a szabadkőműves mozgalom nevében” szólalt fel, kifejtve, hogy „a szabadkőműves mozgalom egészen rendkívüli jót tett a béke érdekében ...”. A jelenlévők válaszul kifütyülték a felszólalót, és az elnök felszólítására a képviselőnek félbe kellett szakítani mondanivalóját.

szeptemberi cikke, valamint politikai ellenfele, a karlista vezér Vázquez de Mella beszéde.⁴¹

Dato úr joggal állapíthatta meg záró gondolataiban, hogy az egész ország egységes a semlegesség kérdésében – eltekintve Lerroux úr elhangzott kritikájától, amit azonban nem kell túl komolyan venni –; a kormány ezt úgy értékeli, mint a spanyol nép valamennyi rétegétől érkező bizalmi szavazatot, amit ő hálával nyugtáz, és a világkonfliktus időtartama alatt a továbbiakban is szem előtt tart.

Dato úr ezen kinyilatkoztatásával egyértelműen meghatározta azokat az irányelveket, melyekhez Spanyolország és a spanyol kormány a továbbiakban is tartja magát.

Megbízható forrásból értesültem, hogy a kormány a parlament mindkét házának elnökségét úgy befolyásolja, hogy lehetőség szerint elkerüljék, hogy ebben az ülészakban bármelyik politikai csoporthoz tartozó szónok hozzászólásaival valamely hadviselő felet támogassa, mivel egy ilyen, a parlamentben tett, elfogult megnyilatkozás külföldön a tapintatlanság érzetét kelthetné.” *HHSIA P. A. I 895. No. 35/P.*

⁴⁰ Álvaro de Figueroa y Torres, Romanones grófja: liberális politikus és író, aki többször is kormányfő volt: 1912-1913, 1915-1917, 1918-1919 között.

⁴¹ Mella és Romanones beszédéről Fürstenberg herceg is jelentett: „Mellékelten küldöm Romanones gróf „Semlegesség, mely ől” című cikkét, mely a nagy befolyással bíró napilapban, a „Diario Universal”-ban jelent meg:

„A semlegesség a szó irodalmi értelmében annyit jelent, hogy nem tartozunk egyik államhoz sem. Valóban igaz ez Spanyolországra? Tényleg megtehetjük, hogy egyik félhez sem tartozunk? Spanyolország a valóságban egyetlen nemzettel sem kötött kompromisszumot sem defenzív sem offenzív megfontolásból. Az viszont vitathatatlan, hogy Spanyolország Földközi-tengeri tevékenységét először Angliával hangolta össze, majd ezután Franciaországgal, a cartagenai jegyzékváltással. Nem sokkal ezelőtt pedig aláírt egy újabb szerződést Franciaországgal, Marokkó ügyében, melynek értelmében közös akcióban vesznek részt. Spanyolországot természetes határ (a Pireneusok) választja el Franciaországtól, és mivel keleti szomszédja, Portugália Anglia protektorátusa alá tartozik, így az angol szellem befolyása itt is érezhető.

Spanyolország tehát, habár a „Gaceta” mást állít, geográfiai helyzetéből adódóan, illetve gazdasági szempontból is a Hármass-Antant vonzáskörébe tartozik.

Spanyolország azért sem lehet semleges, mert ha eljön a döntő pillanat, úgyszólván kényszerítik, hogy feladja semlegességét.

Egy olyan semleges ország, mely nem támaszkodhat csak önmagára, ki van téve annak a veszélynek, hogy áldozatul esik egy olyan hatalomnak, melynek érdeke ezen semlegesség feladása. Most arról nem szeretnék beszélni, hogy Spanyolország teljesen alkalmatlan önmaga megvédésére. Mi mindenről beszélhetnének a Kanári-Szigetek, a Baleárok, ha megadtna nekik a lehetőség, hogy elmondhassák sérelmeiket? Milyen roppant szitkokat kellene hallanunk? A hadviselők valamelyike, kinek jól jönnének e szidalmak, bizonyára élne is az ebben rejlő lehetőséggel, és vajon ki tudná megakadályozni ebben. És ha ez bekövetkezne, akkor a gyenge semleges állam segélykiáltását és tiltakozását senki nem hallaná meg, és nekünk nem maradna más, mint beletörődni, hogy senkihez nem fordulhatunk védelemért.

Amennyiben a német érdekek érvényesülnek, vajon Németország hálás lesz segítségünkért? Biztos, hogy nem. A hála szó értelmét veszíti, ha egy nemzet érdekeiről van szó. Egy győzedelmeskedő Németország a Földközi-tenger feletti uralomra tart majd igényt. ...

Elszász-Lotharingia leckéje felejthetetlen. Ez esetben kompenzációként Németország a Tripolisztól Fernando Poo-ig terjedő területet kéri majd, és mi nemhogy elfeledhetjük Marokkói igényeinket, hanem eltékozoljuk önállóságunk bázisát is, melynek biztosítéka a Földközi-tenger semlegessége. Amennyiben ez megsérülne, hirtelen függő helyzetbe kerülnénk Németországtól. Ebben az esetben a Baleárok is elveszítenénk. Egy győzedelmeskedő Németország pénzügyi, illetve gazdasági téren nem tudna bennünket kárpótolni azokért a veszteségekért, melyeket más nemzetek veresége miatt elszenvednénk.

A másik alternatíva esetén, ha Németország alul maradna ebben a konfliktusban, bizonyos, hogy a győztesektől nem számíthatnánk semmilyen köszönetre. Mivel a döntő pillanatokban nem álltunk mellettük, csak semlegességünk deklarálásával voltunk elfoglalva, így természetes, hogy ha Németország ellenségei győznek, Európa térképét saját érdekeik szerint alakítják.

Történelmi pillanat előtt állunk tehát..., vállalunk kell a felelősség terhét.

A semlegesség nem más, mint konvencionizmus, mely csak azokat tudja meggyőzni, akik beérik üres szavakkal...

Elegendhetetlenül fontos, hogy vegyük a bátorságot, és tudtára adjuk Angliának és Franciaországnak, hogy az ő oldalukon állunk, és hogy győzelmüket a mi győzelmünknek is tekintjük. Ha az események a Hármass-Antant számára kedvezően alakulnak, akkor Spanyolország is megerősítheti helyzetét Európában...

A háború kitörésekor deklarált spanyol semlegességi nyilatkozat semmiképpen sem volt meglepő, hiszen – mint ahogy fentebb már utaltunk erre – megfelelt annak a független magatartásnak, amit Spanyolország a XX. század kezdete óta tanúsított a nemzetközi politikában. Ennek gyökerei abban az izolacionista tradícióban keresendők, ami egészen a

A kocka fel van dobva, a mi dolgunk, hogy játszunk.

A semlegesség nem jelenthet kiutat számunkra, éppen ellenkezőleg, bizonyos esetekben a semlegesség öl.” *Fürstenberg jelentése 1914. szeptember 3-án. Melléklet a No. 20/P jelentéshez. HHStA P. A. I 895.*

Mella beszédéről: „A karlista képviselő, Vásquez de Mella, aki pillanatnyilag Spanyolország legkiválóbb szónoka, nemrég a főváros legnagyobb színházában tartott többórás politikai beszédet teltház előtt, mely az egész országban rendkívüli visszhangra talált. Tekintettel az előadás fogadtatására, úgy ítélem meg, hogy az elhangzottak mindenképpen Ausztria-Magyarország számára is figyelmet érdemelnek.

Mella mondanivalójának vezérgondolata szerint a latin országok számára – és különösen Spanyolország számára – örökség lenne Angliát támogatni nemzetközi vállalkozásaiban, mivel Angliának világuralma megőrzése érdekében szüksége van a Földközi-tenger feletti uralomra. Így törekvései sértik a három nagy latin ország érdekeit, akik földrajzi adottságaikból adódóan joggal tarthatják a Földközi-tengert „a mi tengerünknek” (mare nostrum).

A világháborúban a valódi ellenségek Németország és Anglia, hiszen ha Oroszország békét kötne, attól a háború még folytatódna, és hasonló lenne a helyzet, ha Franciaország egyedül, vagy Oroszország Franciaországgal és Olaszországgal együtt kötne békét; ezzel szemben, ha Anglia, a világ bankára aláírná a békeszerződést, félórán belül mindenhol véget érne a háború. Amikor Franciaország és Olaszország Angliához csatlakozik, akkor nem saját érdekeiket szolgálják, hanem a Brit Birodalom érdekeit; nem a germán sas vonta uralma alá Máltát, Ciprust, Alexandriát és Suezet, hanem a brit leopárd. De Anglia egy geográfiaiilag Spanyolországot megillető területre is rátette a kezét: Gibraltárra. A brit uralom Gibraltárban nem más, mint „egy tövis, mely mély sebet ütött Spanyolország szívében”. De Anglia ezzel sem érte be, hanem tovább korlátozta Spanyolország szuverenitását a spanyol államhoz tartozó területeken is, hiszen megtiltotta, hogy az országot övező zónában 13 kilométeres sugárban bármilyen állást emeljen, vagy akár csak egyetlen ágyút felállítson.

A napóleoni uralom elleni szabadságharc idején maguk az angol katonák rombolták le a spanyol erődtítményeket Gibraltárnál azzal az ürüggyel, hogy meg kell akadályozniuk a franciák általi elfoglalásukat, majd megígérték, hogy a háború után helyreállítják az eredeti állapotot. Ehelyett azonban csak az említett tilalmak következtek, melyeket a spanyol kormány kénytelen betartani.

Az angolok mindig hasonlóan viselkedtek, ha spanyol érdekekről volt szó. A spanyolok sikeres afrikai hadjáratában (1859-60) is ők kényszerítették Spanyolországot a spanyol szuronyok által meghódított Tetuan feladására, megakadályozva ezzel a spanyolok előretörését egészen Tangerig. A kubai háborúban pedig Anglia flottájával az amerikaiakat támogatta, készen állva arra, hogy Németországot – aki a spanyol érdekeket védelmezte volna – esetleges beavatkozása során megtámadja.

Franciaországgal már más a helyzet. A két állam ellentéte a Földközi-tengeren csak viszonylagos jelentőségű, a korábbi konfliktusok is – még ha fegyveres harcba is torkollottak – csupán véletlenszerűek voltak. Éppen ezért a szónok még egy esetleges szövetséget is elképzelhetőnek tart Franciaországgal, amennyiben az „elszakad” Angliától, és „megvilágosodása” után visszanyeri régi fényét. Mella annyira károsnak ítéli az Angliával folytatott „kéz a kézben politikát”, hogy még Németországot is ellenségének tekintené, ha az Angliával szövetségre lépne.

Amikor azonban a német szövetség mellett emel szót, és minden spanyolt arra kér, hogy szimpátiájával erre az oldalra álljon, akkor teszi ezt annak reményében, hogy a német császár kiválasztotta II. Fülöp és Napóleon testamentumának végrehajtására, miszerint „Angliának el kell ismerni a latin népek létjogosultságát”.

Vásquez de Mellanak ezek a szavai olyan tetszést arattak, ami csak ritkán tapasztalható az egyébként az ilyen megnyilatkozásokkal vele szemben nem fukarkodó spanyolok körében.

A hallgatóság köreiben mindenki képviseltette magát, „aki számít”; a nemesség szép számban jelenlévő hölgy tagjai is lelkesen tapsoltak, sőt néhányan könnyeikkel küszködtek a híres szónok és hazafi beszéde hallatán.

Megbízható körökből úgy értesültem, hogy Őfelsége, a király egy bizalmasát küldte a rendezvényre, és miután értesült az ott elhangzottakról, fenntartások nélküli egyetértésének adott hangot mindarra vonatkozóan, amit a Spanyolország szerte hazafiassága miatt rendkívül tisztelt karlista vezér Angliával kapcsolatban elmondott.” *Fürstenberg jelentése Burián bárónak 1915. július 5-én. HHStA P. A. I 895. No. 26/P.*

XIX. századig visszavezethető. Az imperializmus korszakának nemzetközi konfliktusaiban Spanyolország mindvégig semleges maradt, elsősorban külpolitikai gyengesége miatt. Az a körülmény sem elhanyagolható, hogy Spanyolország hadászatiilag nem tűnt fontosnak – hadserege és haditengerészete gyengesége nyilvánvaló volt.⁴² Spanyolország és Alfonz magatartását ugyanakkor mindvégig meghatározta az uralkodó ambíciója, miszerint a későbbi békekonferenciának Spanyolország adhasson otthont, növelve ezzel az ország nemzetközi tekintélyét.

A semleges státusz feladásától azért is ódzkodott Alfonz, mert ez veszélyeztethette volna érdekeit a Baleárok, illetve a Kanári-szigetek megtartásánál.

Annak ténye is említést érdemel – s ez Alfonz politikai állásfoglalását nyilvánvalóan alapvetően befolyásolta –, hogy az ország szakítása a monarchisztikus központi hatalmakkal, illetve közeledése a liberális és demokratikus nyugati hatalmakhoz a spanyol monarchia belpolitikai megrendüléséhez – sőt egyes értelmezések szerint a cárizmushoz hasonló, teljes összeomlásához – vezethetett volna.⁴³

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy Spanyolország, habár politikailag hű maradt semlegességi nyilatkozatához, gazdaságilag próbált hasznot húzni a háborús konjunktúra kínálta lehetőségekből. Ratibor herceg, a Német Birodalom madridi nagykövete, úgy tűnik, nagyon jó érzékkel tapintott rá a spanyol magatartás lényegére, amit 1913 februárjában következőképpen fogalmazott meg: „...A spanyol politikusok nagy többsége azon a véleményen van a közelgő háború kérdését illetően, hogy Spanyolország számára az lenne a legelőnyösebb, ha pillanatnyilag egyik oldal mellett sem köteleznél el magát, hanem kívánná, hogyan alakulnak az események Európában, és ennek megfelelően csatlakozna ahhoz a táborhoz, ahol a legtöbb előnyre tehet szert.”⁴⁴

A spanyol politikai elit megosztottsága ugyanakkor kedvező feltételt biztosított a hadviselő felek számára a spanyol közvélemény megnyeréséért folytatott törekvéseik során.

Stephan Freiherr (1918-tól gróf) Burián von Rajecz: az OMM külügyminisztere 1915. január 13. és 1916. december 22., valamint 1918. április 16. és október 24. között.

⁴² Vö: a fejezet 32. lábjegyzetével, illetve a 20-22. oldallal: Wydenbruck jelentése 1913. május 6-án, és 1913. május 14-én.

⁴³ Hans A. Schmitt: *Neutral Europe between War and Revolution 1917-1923*. The University Press of Virginia, Charlottesville, 1988.

⁴⁴ Ratibor jelentését vö: Albes: i.m. 64. old.; A k. u. k. Monarchia barcelonai főkonzulja, Szentmiklósy Jenő dr. igen találóan jellemezte 1916. november 11-i jelentésében a spanyol magatartást: „... A háború kitörése óta a spanyol kormány magatartása leginkább „cikk-cakk út”-ként jellemezhető, amely azonban jelen pillanatban inkább az antant felé vezet, akik kiváló érzékkel képesek megtalálni a közös hangot az itteni kormánnyal...” *HHStA Gesandtschaftsarchiv Madrid, 1916. No. 109/P.*

2. Kísérletek a spanyol közvélemény befolyásolására

Hogy Spanyolország – semleges státusza ellenére is, illetve éppen annak okán – különös jelentőséggel bírt a hadviselő felek körében, bizonyítja annak ténye, hogy az ország 1914-18 között egy rendkívül sokoldalú és innovatív propagandaháború színhelye lett. Ennek ismeretében különösen indokolt megvizsgálni, milyen publicisztikai eszközökkel – manőverekkel – éltek a hadban állók a spanyol közvélemény megnyeréséért. A központi hatalmak sikereit ugyanakkor e tekintetben több tényező gátolta – melyekért főleg a Német Birodalom tehető felelőssé: a németek haditettei okán ugyanis propagandájuk csak „a védelmező szerepében” tudott fellépni. A háború során jó néhány esemény – mint a németek belgiumi inváziója,¹ vagy a korlátlan tengeralattjáró háború – komoly szimpátiavesztéssel járt a semleges országokban, amihez persze hozzájárult, hogy az antant a maga számára rendkívül előnyösen kommentálta az eseményeket.

Miután Németország magát, mint kultúrmentet definiálta, nehéz volt méltányolni a német hadsereg olyan tetteit, mint például a Reimsi Székesegyház lerombolása.

A németekről általában az agresszor képe élt a külföldi közvéleményben – ellentétben azzal, amit mind ők, mind az Osztrák-Magyar Monarchia mindvégig sugallni, sőt nyomtatékosítani próbált propagandájával: a központi hatalmak csupán rájuk kényszerített, defenzív háborút folytatnak. A Német Birodalom és az Osztrák-Magyar Monarchia politikai és katonai vezetésének egyéb területeken is megnyilvánuló dualizmusa sem segítette a propagandáért felelős intézmények munkáját. Nem lebecsülendő az a tény sem, hogy a német és osztrák-magyar diplomaták általában nem voltak kellően képzettek ahhoz, hogy „nagystílus” propagandát folytassanak. A szinte kizárólag arisztokrata származású nagykövetségek lehetőség szerint csak saját köreikkel érintkeztek külföldön, és kevés érzékük volt a helyi sajtó befolyásolásához. A berlini „Nationalzeitung” 1914. június 17-én a következőket írta erről: „A német diplomácia úgy tekinti a sajtót, mint szükséges rosszat, amivel a lehető legkevésbé szeretne kapcsolatba kerülni.”² A Német Birodalom és az Osztrák-Magyar Monarchia madridi nagykövetségei, Ratibor herceg és Fürstenberg herceg e tekintetben kivételnek számítottak.

¹ Az ezt követő antant kampányról Fürstenberg is jelentett 1915. június 4-én. HHStA P. A. I 895. No. 23/P A-B

² Vö: Albes: i.m. 122. old.

Eleinte mind az antant, mind a központi hatalmak azon fáradoztak, hogy Spanyolországot – mely tulajdonképpen semleges sziget volt a hadviselők gyűrűjében – szövetségesként megnyerjék, de gyorsan felismerték, hogy egy semleges Spanyolország is jelentékeny előnyöket kínálhat. A szövetségesek számára fontos volt megtartani Spanyolországot, mint egyik legfontosabb gazdasági-kereskedelmi partnert (előállítója és szállítója hadianyagoknak, valamint háborús javaknak); említést érdemel a katalán önkéntesek részvétele a háborúban a francia hadseregben, illetve nem elhanyagolható azon spanyolok száma sem, akik a francia gyárakban dolgoztak, felszabadítva ezzel munkaerőt a hadsereg számára. A központi hatalmak – és elsősorban a Német Birodalom – szempontjából Spanyolország, mint megfigyelőállás bírt különös jelentőséggel; a madridi német nagykövetség fontos összekötőkapocs volt Berlin és például a latin-amerikai, valamint az ázsiai német konzulátusok között.³ Minderre gondolhatott Pardo de Tavera is, aki a „Century Magazine” munkatársaként 1918-ban úgy jellemezte Spanyolországot, mint „a központi hatalmak legfontosabb hírszerző centruma, mellyel külföldön rendelkeznek”.⁴

Ugyanakkor a német – és lehetőségeihez képest az osztrák-magyar – propaganda meghatározó feladatának tekintette, hogy már a háború utánra előkészítse – biztosítsa – helyét Spanyolországban – elsősorban a gazdasági szférára gondolva.⁵

A két hatalmi tábor céljait a sajtó befolyásolásával kívánta megvalósítani. Hogy lássuk ennek reális lehetőségeit, szükséges röviden áttekinteni a spanyol sajtó helyzetét az első világháború alatt. Spanyolországban különös helyzetben volt a sajtó azáltal, hogy az újságok, folyóiratok a legtöbb spanyol számára tulajdonképpen az egyetlen ablakot jelentették a világra. Azáltal pedig, hogy anyagi helyzete meglehetősen bizonytalan – sőt egyes esetekben kritikus – volt, lehetőség kínálkozott a külföldi országok számára a beavatkozásra, befektetésekre, persze azon az áron, hogy az adott lap ettől kezdve „pártfogója” elvárásainak – érdekeinek – megfelelő cikkeket közölt.

³ E helyen érdemes utalnunk Fischer Ferenc munkájára – *A háború utáni háború. Az európai hatalmi rivalizálás dél-amerikai dimenziója Németország és Chile haditengerészeti és légi kapcsolatainak tükrében (1919-1933)*, Pécs, 2002., akadémiai doktori értekezés, kézirat –, melyben a szerző gazdagon dokumentáltan mutatja be azt a XX. századi német álláspontot, mely szerint Spanyolország a híd szerepét töltötte be Németország és Latin-Amerika között. A német érdeklődés ezért fordult tartósan az Ibériai-félsziget felé.

⁴ T. H. Pardo de Tavera: *Spain and the Great War*. In: *Century Magazine* 1918. Nr. 95., 360-365. old.

⁵ Vö: HHStA P. A. I 895. 1915., a pontos dátum hiányzik. „Die künftige politisch-militärische und wirtschaftliche Entwicklung Spaniens unter Mitwirkung Deutschlands.”

A spanyol sajtó ugyanakkor 1914-1918 között a – problémák ellenére – tartalmi minőségét tekintve virágkorát érte. A háború indukálta „információéhség” jó néhány új lap életre hívását eredményezte. 1913 és 1920 között egyes becslések szerint 1.980-ról 2.101-re nőtt a lapok száma.⁶

A hadviselők propagandája szempontjából előnyt jelentett, hogy a vezető szerkesztők általában komoly politikai befolyással bírtak; a világháború alatt körülbelül 40 volt közülük parlamenti képviselő, és ez bizonyos fokú védelmet is biztosított a kormányzankciókkal szemben.

Érdemes megvizsgálni, hogy a központi hatalmak domináns tagja, Németország, mely témákra – érvekre – helyezett különös hangsúlyt spanyolországi propagandájában.⁷ Azért látjuk ezt indokoltnak, mivel miután Ausztria-Magyarország propagandája elmaradt a német mögött, ez utóbbi törekvései határozták meg alapvetően a közvélemény ítéletalkotását a központi hatalmakról.

A sikeres propagandához fontos volt ismerni azokat a célokat – vágyakat –, melyek a spanyol politika meghatározói voltak a világháború alatt. Így Gibraltár megszerzése,

⁶ Tájékoztatóképpen közöljük a korszak legfontosabb spanyol napilapjainak névsorát, és jelezzük, mely hadviselő felet támogatták: *La Época* (Madrid): konzervatív, *El Debate* (Madrid): konzervatív, *Diario Universal* (Madrid): liberális, *El Liberal* (Madrid): liberális, *El País* (Madrid): republikánus, *El Socialista* (Madrid): szocialista, *El Correo Español* (Madrid): karlista, *El Sol* (Madrid): független, *Los Aliados* (Madrid): antantszimpatizáns, *El Día* (Madrid): németbarát, *El Imparcial* (Madrid): antantbarát, majd németbarát, *El Heraldo de Madrid* (Madrid): független, antantszimpatizáns, *La Correspondencia de España* (Madrid): antantszimpatizáns, *El Radical* (Barcelona): republikánus, antantszimpatizáns, *El Tiempo* (Barcelona): németbarát, *La Tribuna* (Barcelona): németbarát, *Cataluña* (Barcelona): antantszimpatizáns, *ABC* (Madrid): független. Forrás: Insenser-Brufau: i.m. 107. old. A madridi sajtó helyzetéről ld.: Theresa Krachler: *Die Madrider Presse. Ihre Entwicklung von den Anfängen bis zum Jahre 1931*. phil. Diss., Wien, 1958., A. Dresler: *Die spanische Presse*. In: Zeitungs-Verlag, 1925. december 18. Nr. 51., 3371. old., valamint Miryam Sánchez Prieto: *Historia de la prensa en España*. Szeged, 2000.

⁷ A német propagandáról szólva feltétlenül szükséges említést tenni a Külügyi Hivatal által 1914 őszén Berlinben alapított „Zentralstelle für Auslandsdienst” (ZfA)-ról, mely a kultúrpropagandáért is felelt. 1916-tól szervezett több országban német művészeknek kiállításokat, német zenekaroknak koncertturnékat, illetve bemutatták német szerzők színházi műveit, sőt divatbemutatókat és varietéműsorokat is rendeztek. Vö: Albes: i.m. 90-101. old.

Spanyolországban kiemelendő a *Der deutsche Nachrichtendienst* tevékenysége, melynek két központja volt, a jelentősebb Barcelonában, August Hofer irányításával, a madridit pedig Wilhelm Rautzenberg vezette. A Deutscher Nachrichtendienst létrejöttéről a k. u. k. Monarchia barcelonai főkonzulja, Szentmiklósy Jenő dr. is beszámolt Fürstenbergnek küldött 1914. november 18-i jelentésében. *HHStA Gesandtschaftsarchiv Madrid, Karton 89, No. 4331/res.*: „A Deutscher Nachrichtendienst-tel közvetlen kapcsolatban állók. ... Így az ingyen közli cikkeinket, sőt, ha kell, le is fordítják azokat spanyol nyelvre.” Hofer tevékenységét különösen fontosnak tartotta Szentmiklósy, mert „Hofer szinte valamennyi itteni lappal kapcsolatban áll.” A jelentés melléklete tartalmazza Hofer körlevelét a Deutscher Nachrichtendienst létrehozásáról, illetve annak célkitűzéseiről.

Tanger elfoglalása, marokkói jelenlétének tisztázása, illetve az áhított ibér egység megteremtése – hogy csak a legfontosabbakat említsük. És ezekben a kérdésekben a német, illetve osztrák-magyar elképzelések jórészt összhangban voltak a spanyol igényekkel. Egy erős Spanyolország ugyanis, mely ellensúlyozhatja az antant térhódítását, csak kívánatos lehetett a központi hatalmak számára.

Hatásos érve volt a német propagandának annak hangsúlyozása, hogy mialatt az antant országok az évszázadok során komoly károkat okoztak Spanyolországnak, addig a német-spanyol viszonyt nem terhelték hasonló előzmények. Az sem volt mellékes, hogy Németország, illetve Ausztria-Magyarország geográfiai helyzetéből adódóan sem jelentett veszélyt Spanyolországra – szemben a franciákkal. Németország ezen túlmenően a – győztes – háború utánra is kínált perspektívát: úgy gondolta, egy erős, stabil Spanyolország ellensúlyozhatná Nagy-Britannia és Franciaország hatalmát; a németek tehát, mint egyik legfontosabb jövőbeni szövetségesükre tekintettek Spanyolországra. Ezenkívül a gazdasági felemelkedés lehetősége is része volt a németek által vázolt spanyol jövőképnek.⁸ A német propaganda emellett folyamatosan hangsúlyozta a két ország közötti szoros történelmi múltra visszatekintő kulturális összetartozást.

A németek azt is fontosnak tartották, hogy egyfajta számvetést – összehasonlítást – tegyenek az antant és maguk között: így mindvégig apelláltak katonai fölényükre, lakosságuk állandó növekedésére, a német gazdaság, ipar, tudomány eredményeire.

Meghatározó alakja – tényezője – volt e propagandának maga a császár, II. Vilmos, miután sok spanyol benne látta ideálját megtestesülni.⁹

Különösen hatásos volt persze „pellengérre állítani” az ellenséges hatalmakat: Angliát úgy említették, mint a főbűnöst, aki a háború kirobbanásáért is felelőssé tehető – és persze mindig lehetett utalni az angol-spanyol történelmi ellentétre –, Franciaország szintén a gonosz megtestesítője volt – például a napóleoni invázió alatt –, Oroszország pedig egyszerűen, mint az európai kultúra fenyegetője szerepelt.

⁸ Ezek az ígéretek folyamatosan jelentek meg a „Germania”-ban, melyet Hofer adott ki kéthetente. A folyóirat pontos címe: „Germania Revista de Confraternidad hispano-aleman”, (Germania. Zeitschrift der spanisch-deutscher Brüderlichkeit). Az első szám 1915. március 1-én jelent meg 3000 példányban. Vö: Albes: i.m. 168. old. A megjelenésről beszámolt a k. u. k. Monarchia bilbaói alkonzulja, Wilhelm Wakonigg is. *Gesandtschaftsarchiv Madrid, Karton 89*. 1915. március 27. Néhány cím az említett témához: Luis Almerich: *Visiones y profecías*. 1915. július 1. Nr. 9., 1-3. old., Uő: *Problemas económicos*. 1915. május 15. Nr. 6., 1-4. old., Anton Putz: *Las relaciones históricas entre Alemania y España*. 1915. július 15. Nr. 10., 4-6. old.

⁹ Vö: Josep Granger: *El Kaiser y nuestros poetas*. „Germania”, 1915. március 15. Nr. 2., 9. old. és Fabriciano González: *La musa bélica. Al Kaiser*. „Germania”, 1915. augusztus 15. Nr. 12., 24. old.

2.1. Az Osztrák-Magyar Monarchia propagandájának nehézségei

A háború kirobbanásakor Bécs és Madrid között a rejtjel-távirati összeköttetés Rómán keresztül történt, ami állandó késést és kellemetlenségeket okozott a k. u. k. Külügyminisztérium és nagykövetsége közötti levelezésben. Fürstenberg herceg 1914. szeptember 24-i táviratában utalt a nehézségekre:

„Az itteni k. u. k. nagykövetség k. u. k. Külügyminisztériummal való rejtjel kapcsolata Rómán át meglehetősen korlátozott, ami azzal magyarázható, hogy Bonin gróf¹⁰ nem hajlandó hosszabb táviratokat továbbítani Attól tart ugyanis, hogy mivel az olasz és az osztrák rejtjel különböző, az angol és francia kormány felfigyelne erre, és az Itália és Spanyolország közötti rejtjel kapcsolatot teljesen megakadályozná. Ezért a hosszabb táviratokat a madridi német nagykövetségen keresztül fogják továbbítani... . Ezáltal ugyanakkor az is lehetővé válna, hogy legalább hetente háromszor hozzám is eljussanak részletes hadijelentések, melyekre feltétlenül szükségem van Monarchiánk presztízsének fenntartásához.”¹¹

Az ügyben Macchio báró is próbált közvetíteni Bécs és Madrid között; távirata sejtetni engedni, hogy a bécsi spanyol nagykövet, Castro y Casaléiz sem teljesítette maradéktalanul ezirányú kötelezettségeit:

„A k. u. k. Monarchia madridi nagykövete hálás lenne, ha Excellenciád megtudakolná a bécsi spanyol nagykövettől, hogy tájékoztatja-e hivatalosan kormányát hadműveleteinkről, és Excellenciád minderről táviratban értesítené Fürstenberget, miután a spanyol külügyminiszter azt a kijelentést tette, hogy Bécsből csak kevés és pontatlan híreket kap.

Öfelsége, az Anyakirálynő emiatt magán kívül van, és az itteni sajtóközlemények is rendkívül aggasztják.

Mindezért érdekeink azt kívánják, hogy a bécsi spanyol nagykövet rendszeresen juttasson el hivatalos jelentéseket Madridba.”¹²

¹⁰ Bonin Longare, Olaszország spanyol nagykövete

¹¹ HHStA P.A. I 916 Liasse Krieg 9c: Prinzipielle Weisungen und Berichte bei Vermittlung der Kriegsnachrichten nach Spanien und Amerika. Fürstenberg jelentése 1914. szeptember 24-én. No. Z. Geheim 752.

¹² Macchio báró jelentése Rómából 1914. szeptember 30-án. No. 983. Uo.

További kellemetlenséget okozott az Osztrák-Magyar Monarchia érdekei szempontjából, hogy szeptember elejéig a spanyol lapokban az osztrák-magyar hadszínterekről kizárólag kedvezőtlen, francia és angol forrásokból származó hírek jelentek meg:

„...A királyi spanyol külügyminiszter, aki a háború kitörése óta a spanyol újságírókat naponta kétszer személyesen fogadja, hogy felolvassa nekik a spanyol diplomatáktól beérkezett hadijelentéseket, a mi hadszíntereinkről szeptember 7-ig számunkra kizárólag kedvezőtlen, francia és angol forrásból származó híreket közölt.

Velem szemben mindig arra hivatkozik, hogy a bécsi királyi spanyol nagykövettől szinte egyáltalán nem kap híreket, amit ő azzal magyaráz, hogy kormányunk valószínűleg leállította a rejtjeltávirati forgalmat a spanyol nagykövet felé, illetve, hogy kormányunk egyáltalán nem hoz nyilvánosságra hivatalos közleményeket a hadihelyzetről.”¹³

Fürstenberg ezzel kapcsolatban tájékoztatta Berchtoldot, hogy tudatta a spanyol külügyminiszterrel, feltevései nem fedik a valóságot. Arról is beszámolt, hogy miután de Lema márki tudomására hozta, hogy Bécsben Castrótól nem vonják meg a híreket, hirtelen nyilvánosságra kerültek hadijelentések a k. u. k. Monarchia hadszíntereiről is.

„Még akkor is, ha ezek szerfelett rövid jelentések, és egyértelműen felfedezhető annak szándéka, hogy sikereinket jelentéktelennek tüntessék fel, mégis bizonyos mértékig ellensúlyozhatják az ellenséges oldalról naponta megjelenő közleményeket, melyek hadseregeink megsemmisítését és a monarchiabeli zendüléseket híresztelik.”¹⁴

Fürstenberg megítélése szerint de Lema márki elkötelezte magát a francia kormánynak, hogy ha már a német katonai sikerek nem titkolhatók el, legalább Ausztria-Magyarország hadműveleteiről nem tesznek közzé híreket.

„A spanyol külügyminiszter franciákkal szembeni elkötelezettsége olyan méreteket ölt, hogy még Őfelségét, az Anyakirálynőt is félreinformálja, miszerint Bécsből nem kaphat híreket, és a bécsi spanyol nagykövet sincs abban a helyzetben, hogy a császári családról, illetve a hadieseményekről információkat adjon.

Érdekes módon azonban szeptember 7. után (ld. fentebb) Őfelsége egyszerre három táviratot is kapott régebbi dátummal.”¹⁵

¹³ Fürstenberg herceg jelentése Berchtoldnak 1914. október 3-án. No. 24/P. Uo.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo.

Ugyanakkor Fürstenberg de Lemaval kapcsolatban megjegyezte, hogy egyéb esetekben rendkívül együttműködőnek mutatkozik, ezért feltételezhető, hogy a francia kormány fentebb említett nyomása igen erős lehet.¹⁶

A Madridba irányuló rejtjel-távirati kapcsolat októberben sem vált zavartalanná, a hónap elején Fürstenberg ismét arról számolt be, hogy a hírszolgálat elégtelenül működik.¹⁷

A k. u. k. Monarchia berlini nagykövetének, Hohenlohe hercegnek táviratából kiderül, hogy nem sokkal később a német kormány – Fürstenberg kezdeményezésére – felajánlotta segítségét: „A német kormány naponta 50 szót rendelkezésünkre bocsát Madridba az itteni táviróállomásán. A hadijelentéseket az itteni Külügyi Hivatalnak kell küldenünk, amely azután ezeket, mint saját táviratokat német rejtjelezéssel a madridi német nagyköveten keresztül eljuttatja Fürstenbergnek. ...

Úgy ítélem meg, az a legszerencsésebb, ha a hadijelentéseket a k. u. k. Külügyminisztérium közvetlenül a német Külügyi Hivatalnak küldi, hogy ezáltal a napi 50 szavas keretet ésszerűen tudjuk elosztani, ami csak a mi központunkból lehetséges.”¹⁸

Mindezek ellenére október végén Fürstenberg újfent arról panaszkodott, hogy Őfelsége, az Anyakirálynő – akivel ő állandó telefonkapcsolatban van – e hó 11. és 20. között ismét nem kapott egyetlen hivatalos jelentést sem a bécsi spanyol nagykövettől.

„Továbbá tájékoztatott Őfelsége, hogy Őfelsége, a király rendkívül felháborodott a hírek visszatartása miatt, és e hó 16-án táviratban utasította Castro urat, hogy azonnal küldjön jelentést, azonban tegnapig a király sem kapott választ Bécsből. Mindezek miatt Őfelsége – szemben édesanyjával – azon a véleményen van, hogy az angol, illetve francia távirati hatóságok a spanyol kormánynak címzett bécsi táviratok továbbítását akadályozzák.”¹⁹

A történeteket némiképp – Fürstenberg számára is – érthetlenné tette a következő momentum: „Őfelsége, a király, illetve Őfelsége, az Anyakirálynő ugyanakkor megkapják a nekik címzett rejtjeltáviratokat Bécsből. (Őfelségének, az Anyakirálynőnek saját rejtjele van).”²⁰

A nagykövet erre csak a következő magyarázatot találta: „... Castro úr vagy valóban nem küld jelentéseket, vagy csak abban az esetben, ha neki tetszik, vagy a másik lehetőség,

¹⁶ Uo.

¹⁷ Macchio báró jelentése Rómából 1914. október 14-én. No. 1079. Uo.

¹⁸ Hohenlohe jelentése Berlinből 1914. október 20-án. No. 614. Uo.

¹⁹ Macchio báró jelentése Rómából 1914. október 29-én. No. 1151. Uo.

²⁰ Uo.

hogy az itteni külügyminiszter a táviratokat elsikkasztja. Ez utóbbit azonban kivitelezhetetlennek tartom a király beleegyezése nélkül.”²¹

Fürstenberg számára nehezítette a tisztánlátást, hogy Mária Krisztina kérte, semmiképpen ne szóljon a tőle kapott információkról, és legfőképpen arról ne, hogy Castro úrral közvetlen sifrekapcsolatba tud lépni.

E jelentése végén tett Fürstenberg említést arról is, hogy néhány napon belül Spanyolországban egy titkos rádió-telegrafikus állomás áll a Monarchia rendelkezésére.

2.2. Az Osztrák-Magyar Monarchia kísérletei a spanyol sajtó befolyásolására

Fürstenberg már 1914. szeptember 3-án arról tudósított, hogy „az itteni sajtó döntő többsége francia anyagi támogatást kap, ennek eredményeként kizárólag francia és angol forrásokból merít, melyek ellenségeink valamennyi sikerét felnagyítják.”²²

A dokumentumok azt bizonyítják, hogy a nagykövet figyelmeztetésére sokáig nem reagált Bécs, így Fürstenberg 1915. május 3-án javaslatot tett, hogyan lehetne változtatni ezen a helyzeten a központi hatalmak javára: „Itteni, széles körben olvasott frankofil trösztlapok hajlandóak lennének megfelelő jutalmazás ellenében érdekeinket képviselő cikkeket közölni. Amennyiben Excellenciád úgy ítéli meg, érdemes élnünk e lehetőséggel, kérem engedélyezze, hogy havonta kb. ezer pesetát e célra fordítsak a szolgálati kassza terhére.”²³

Burián a javaslattal kapcsolatban következőképpen tájékoztatta a k. u. k. Monarchia berlini nagykövetét: „Megítélésem szerint Spanyolország antanthoz való esetleges csatlakozásának kérdése elsősorban Németországot érinti, így egy olyan akciót, melyet Fürstenberg herceg kezdeményez, mindenekelőtt Berlinnek kellene elindítani és finanszírozni.”²⁴

A német államtitkár, von Jagow egyetértett a javaslattal, mely szerint a spanyolországi propagandánál a németeknek kell vezető szerepet betölteni.²⁵

²¹ Uo.

²² HHStA P. A. I 895. Z. 20/P

²³ Uo.

²⁴ Burián távirata Hohenlohenak Berlinbe 1915. június 1-én. Uo.

²⁵ Hohenlohe távirata Berlinből 1915. június 2-án. Uo.

Fürstenberg azonban úgy ítélte meg, hogy ezáltal Ausztria-Magyarország spanyolországi tekintélye, illetve gazdasági pozíciója a jövőben komoly csorbát szenvedne.²⁶

Conrad báró²⁷ is támogatta Fürstenberg ambícióit: „A spanyol közvélemény alakulását részben a madridi, illetve vidéki lapok – mint Barcelona, Sevilla, Valencia és Bilbao –, valamint egyes képviselők befolyásolják.

Ezek kivétel nélkül megvásárolhatók, mivel állami támogatást nem kapnak, és gazdasági értelemben is függetlenek. Megbízható informátorom is megerősítette, hogy kb. 10-20 millió koronával mindkét tényező megnyerhető lenne oly módon, hogy rövid időn belül nemcsak hogy Spanyolország antanthoz való csatlakozását tudnánk megakadályozni, hanem az ország franciáknak történő hadüzenetével is számolni lehetne.

A következő madridi lapokat lehet elsősorban megnyerni e célnak:

El Imparcial,

El Heraldo de Madrid,

El Liberal,

El País és a

La Correspondencia de España, melynek az egész országban különlegesen jelentős befolyást tulajdonítanak.

Az említett újságok megvásárolhatósága – beleértve a republikánus „El País”-t is – Spanyolországban köztudott.

A tartományok lapjai csak alárendelt szerepet játszanak a Barcelonában megjelenő „La Vanguardia” és az „El Diario de Barcelona” kivételével.

Ami a politikusokat illeti, elsősorban a karlista párt vezérét, az ország legkiválóbb szónokát, Vazquez de Mella képviselőt kellene megnyernünk. Mellát minden párt elismeri, mint nagy hazafit és politikust, aki a háború kitörése óta hangoztatja annak szükségességét az „El Correo Español” hasábjain, hogy Spanyolország csatlakozzon a szövetségesekhez. Már eddig is sokat tett ennek érdekében, azonban nem rendelkezik elegendő pénzzel ahhoz, hogy a kedvező döntés megszülessen.

Három befolyásos politikus – José Robles Lahesa ügyvéd úr, Federico Garcia-Paton y Robles ügyvéd úr és Isidoro Pedrasa – röviddel ezelőtt Bukarest felé utazva megálltak Bécsben, felkeresték informátoromat, és felajánlották, hogy a „La Correspondencia de

²⁶ Fürstenberg távirata 1915. június 4-én. No. 23/P A-B. Uo.

²⁷ Conrad von Hötzendorf

España” tulajdonosát, Marquis de Santa Anat, valamint a legbefolyásosabb főszerkesztőt, „Romeo”-t egy viszonylag csekély áldozatért megnyerik ügyünknek.

Az antant által már megnyert és igen nagyvonalúan támogatott agitátorok az ismert republikánusok, mint

Lerroux,

Soraiano és

Blasco Ibañez²⁸, akik a háború kitörése óta írnak antantbarát cikkeket.

Ha sikerülne megnyernünk a fentebb említett három madridi lapot, akkor ezzel tevékenységük bázisától foszthatnánk meg az imént megnevezett agitátorokat, vagy talán még azt is elérhetjük, hogy ők maguk is számunkra kedvezően változtatják meg véleményüket.

Az antant agitátorok egyike, Lerroux, főleg a két nagy munkáscentrumban, Barcelonában és Bilbaóban publikál, ahol a szocialista-republikánus lapokat, melyek a Franciaországhoz való csatlakozást propagálják, kellene megnyerni.”²⁹

A k. u. k. Monarchia barcelonai főkonzulja, Szentmiklósy Jenő dr. is tudósított az antant spanyolországi agitációjáról, és javasolta, hogy jelentősebb összeggel támogassák a német ellenakciót. Ezzel Fürstenberg is egyetértett: „A legmelegebben támogatom főkonzulunk javaslatát, mivel a jövőre nézve rendkívül károsnak látnám Monarchiánk spanyolországi érdekeltsége szempontjából, ha a németeknek túl nagy mozgásteret engednénk e kérdésben.”³⁰

Buriánt azonban nem tudta eltántorítani a nagykövet eredeti elképzelésétől, aki berlini nagykövetét ismét fentiek szerint utasította: „A tervezett akció elsősorban Németország érdeke, ezért azt Berlinnek kell finanszírozni.”³¹

Burián báró elképzelésével tulajdonképpen von Jagow is egyetértett, ugyanakkor remélte, hogy számíthat Bécs pénzügyi támogatására. A k. u. k. Monarchia külügyminisztere azonban mindezek ellenére is a következőket tudatta Hohenlohe herceggel: „Habár von Jagow úr számít támogatásunkra, szigorúan bizalmasan közlöm Önnek, hogy mint ahogy azt már június 1-i táviratomban is említettem, ez az ügy

²⁸ Blasco Ibañez, Vicente (1867-1928): spanyol író, politikus. Köztársaságparti cikkei miatt több ízben bebörtönözték, Párizsba, majd Argentínába emigrált.

²⁹ Conrad levele a külügyminiszternek 1915. június 30-án. K Nr. 10.277. HHStA P. A. I 895.

³⁰ Fürstenberg távirata 1915. július 7-én. Uo.

³¹ Burián távirata Hohenlohenak Berlinbe 1915. július 12-én. Uo.

elsősorban Németország érdeke, ezért Monarchiánk nem kíván a pénzügyi részvétel kérdésében változtatni eddigi álláspontján.”³²

Ezzel az Osztrák-Magyar Monarchia külügyi vezetése tulajdonképpen lezártak tekintette a kérdést.

A levélváltások között ugyanakkor fontos – a központi hatalmak és Spanyolország viszonyát kedvezőtlenül érintő – esemény történt.

Olaszország 1915. május 23-i hadüzenete az Osztrák-Magyar Monarchiának komoly nyugtalanságot okozott Spanyolországban, mivel ennek következtében az antant került fölénybe a Földközi-tenger térségében, illetve Spanyolorzágnak közelebbről is szembesülnie kellett a háború veszélyével, mivel antant államok gyűrűjébe került. Habár a miniszterelnök, Dato ismételten kinyilvánította az ország semlegességét, az új helyzet aggodalomra adott okot a központi hatalmak számára.³³ A német katonai attasé, Kalle javasolta Berlinnek, hogy a spanyolországi propagandát jelentősen növelje, amire von Jagow-tól engedélyt is kapott. Ratibor herceg pedig azt tanácsolta, hogy a németek szerezzék meg az eddig antantbarát három nagy madridi napilapot több millió peseta befektetéssel: az „El Imparcial”-t, az „El Heraldo de Madrid”-ot és az „El Liberal”-t.³⁴ Ezt a tervet azonban nem sikerült realizálni, valószínűleg az antant beavatkozása miatt.

A németek fokozott spanyolországi propagandatevékenységét az is magyarázhatta, hogy 1915 nyarától a spanyolok egyre nagyobb mennyiségben szállítottak fegyvereket, muníciót az antant országoknak.³⁵ Fürstenberg feltételezte, hogy Dato kabinetje mindezt nem külpolitikai okokból tolerálta, hanem belpolitikai-gazdasági okokból.³⁶ Ekkorra ugyanis világossá vált, hogy Dato kormánya már nem tudja magát sokáig tartani; a növekvő export által bekövetkező élelmiszerhiány miatti folyamatos áremelkedések következtében mindennapossá váltak a demonstrációk, sztrájkok, elsősorban a városi munkásság körében. A kormány gyenge próbálkozásai – például a vámok megemlése – nem bizonyultak hatásosnak, így 1915. december 8-án az egész kabinet lemondott.³⁷

³² Burián Hohenlohnak 1915. július 30-án. Uo.

³³ *Schulthess' Europäischer Geschichtskalender*, hrsg. von Ernst Jäckh, Karl Hönn, Wilhelm Stahl. 1914-1918, Bd. 55-59, 30-34. Jg., München, 1917-1922. Itt: 1915. Bd. 56/2., 714. old.

³⁴ Fürstenberg herceg is próbált ez irányban hatni feletteseire. Vö: HHStA P. A. I 895. Fürstenberg jelentése Buriánnak 1915. május 30-án és június 4-én.

³⁵ Fürstenberg jelentéseiben erről folyamatosan tájékoztatta Bécset. A HHStA P. A. I 895-896 kartonokban számos vonatkozó jelentés található, illetve a HHStA P. A. XX 66-os kartonban is.

³⁶ HHStA P. A. I 895. Fürstenberg Buriánnak 1915. szeptember 23-án. No. 37/P

³⁷ Vö: Manuel de J. Galván: *Spain and the World War*. Current History Magazine, 1917. október, Bd. 7., 58-62. old., illetve a lemondás körülményeiről: HHStA P. A. XX 66. Fürstenberg jelentése 1915. december 7-én. No. 278. Ekkor a nagykövet még azt jelentette, hogy „a liberálisok meghívása a kormányzásra Romanones gróf vezetésével pillanatnyilag nem valószínű, sokkal inkább várható Dato kabinetjének

XIII. Alfonz próbálkozása, hogy ismét konzervatív kormány alakuljon, nem hozott sikert; végül a király a két liberális pártvezér közül választhatott: vagy a németbarátként aposztrofált García Prieto mellett dönt, vagy az antant híve, Romanones gróf mellett. Alfonz választása végül utóbbira esett.³⁸ A királyt döntésében valószínűleg a francia és brit nagykövet is befolyásolta.³⁹ A központi hatalmak érdekei szempontjából tehát kedvezőtlen változás történt a spanyol politikai életben; reményt jelenthetett a reménytelenségben, hogy legalább az új külügyminiszter, Miguel Villanueva y Gómez németbarát volt.⁴⁰ Azonban ez sem változtatott a tényen, hogy ettől kezdve új viszony kezdődött Berlin és Madrid között: végleg megghiúsult az a remény, hogy szorosabb együttműködés jöhet létre Spanyolország és a központi hatalmak között.⁴¹

Aggodalomra adott okot az új politikai légkör XIII. Alfonz számára is; a király attól tartott, hogy a liberális és demokratikus antanthatalmakhoz való közeledés veszélyeztetheti a monarchia létét is.

rekonstrukciója, vagy a jelenlegi minisztérium megtartása új vezetővel.” December 10-én pedig Fürstenberg már Romanones kinevezéséről tájékoztatott. *No. 280. Uo.* A nagykövet arról is beszámolt, hogy „Őfelsége tegnap magántitkárát, Torrest küldte német kollégámhoz, hogy biztosítsa, habár a konzervatív párton belüli nézeteltérések miatt kénytelen volt a liberálisokat kormányra hívni, ami számára rendkívül kellemetlen, de ez a külpolitika irányában semmilyen változást nem fog jelenteni.” Vö. még: *HHSIA P. A. I 895. Fürstenberg jelentése 1915. december 18-án. Nr. 293.*

³⁸ Schulthess': 1915. Bd. 56/2., 718. old.

³⁹ Nem sokkal később, 1916. február 14-én Fürstenberg herceg egy olyan eseményről adott hírt, amely szintén arra utalt, hogy az antant nem szűkölködött az ígéretekben a spanyol király meggyerése érdekében. A nagykövet beszámolt arról, hogy néhány nappal korábban Madridban az ismert anglofil író, egykori helyettes külügyi államtitkár, Hontoria tartott nyilvános előadást a kormány megbízásából a spanyol aspirációkról. Tanger kérdése, mint létkérdés szerepelt a spanyol igények között. Fürstenberg megjegyezte, hogy bizalmas információi szerint az angol kormány Tanger kérdésében igen jóindulatúnak mutatkozik Spanyolországgal szemben. Ennek bizonyítékeként az említett előadás a napokban meg fog jelenni a „Times”-ban is megfelelő kommentárral.” *HHSIA P. A. XX 66. No. 83.*

⁴⁰ Villanuevat azonban már 1916. február 26-án leváltotta Romanones, miután a külügyi tárcát is saját irányítása alá vonta. Villanueva pénzügyminiszter lett. Fürstenberg vonatkozó jelentése éppen február 26-i keltezésű: „Nem kizárt, hogy Romanones kihasználja a jelenlegi miniszteri válságot, és a külügyek irányítását is saját kezébe veszi.” *HHSIA P. A. XX 66. No. 108.* A jelentésből az is kiderül, hogy Villanueva leváltásában komoly szerepet játszott, hogy a miniszterelnök megítélése szerint nem volt kellő mértékben antantbarát.

⁴¹ Schulthess': 1915. Bd. 56/2., 718. old.

2.2.1. 1916 márciusától 1917 áprilisáig, Romanones lemondásáig

Új helyzetet teremtett 1916. március 10-én Németország hadüzenete Portugáliának, miután Spanyolország ezáltal most már több oldalról is a háború közvetlen közelébe került, és ettől kezdve, mint Európa legfontosabb semleges államát tartották számon.

Talán ez is magyarázhatja, hogy 1916 nyarán a németek egészen különleges – és látványos – lépést tettek annak demonstrálására, milyen jelentőséget tulajdonít Vilmos császár Alfonz politizálásának: június 21-én a kora reggeli órákban az „U35” tengeralattjáró felbukkant Cartagena kikötőjében. A spanyolok körében ez már önmagában is szenzációnak számított, miután többségük soha nem látott eddig tengeralattjárót; a spanyol haditengerészet majd csak 1917-től rendelkezik saját tengeralattjáróval.⁴² Az akció fő célja II. Vilmos császár sajátkezű levelének kézbesítése volt, melyben megköszöni azt a vendégszeretetet, melyet a spanyolok a németekkel szemben tanúsítanak.⁴³ Viszonzásként a németek kilátásba helyezték mintegy tíz hajó átadását a spanyoloknak a tengeralattjáróik által okozott károk miatti veszteségek ellenében. A cartagenai eset legfőbb sikere abban mutatkozott meg, hogy világossá vált a spanyol kormány – és leginkább Romanones – számára, hogy a németeknek még mindig milyen jelentős bázisa van az országban, s a semlegesség feladása az antant javára nagy valószínűséggel forradalomhoz, illetve polgárháborúhoz vezetne. Fürstenberg herceg is reagált a történetekre: javasolta, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia is küldjön tengeralattjárót Spanyolországba, mégpedig Barcelonába. A k. u. k. Hadügyminisztérium Tengerészeti Szekciója a kérést indoklás nélkül elutasította. Június 23-án Fürstenberg a következőket írta az „U35” felbukkanásáról: „A látogatás sikere valóban kiváló. A k. u. k. kormányzat azonban javaslatom elutasításával nagyon fontos alkalmat szalasztott el, hogy a Monarchia tekintélyét növelje.”⁴⁴ Fürstenberg júniusi levelében arról is beszámolt, ami mintegy végjátéka volt a történeteknek, hogy tudniillik az antant azzal vádolta a németeket, hogy megsértették a spanyol semlegességet.⁴⁵

⁴² Vö: A k. u. k. katonai attasé jelentése Madridból 1917. április 27-én. No. 288.: „...Tájékoztatásul közlöm, hogy megérkezett az első spanyol tengeralattjáró. A Fiatnál megrendeltek még nem készültek el.” *HHStA P. A. XX 66.*, illetve egy szeptemberi jelentésből megtudhatjuk, hogy még három tengeralattjáró érkezett Olaszországból. Dato pedig tájékoztatót arról, hogy további hat tengeralattjáró már készül, így rövidesen Spanyolországnak tíz tengeralattjárója lesz. *Zusammenfassung der vertraulichen Nachrichten aus Spanien bis 20. September 1917. Evb. Nr. 16388. HHStA P. A. I 896.*

⁴³ A német császár Alfonznak írt levelét közzétette a *Berliner Tageblatt* 1916. június 26-án.

⁴⁴ *HHStA P. A. I 895* Fürstenberg jelentése 1916. június 1-én, illetve június 23-án, valamint Kriegsministerium-Marinesektion a k. u. k. Külügyminisztériumnak 1916. június 8-án.

⁴⁵ Fürstenberg jelentése 1916. július 1-én és július 5-én. Uo.

1916 nyarán azonban a német hadsereg vereségei – Verdun, Somme – Spanyolországban is megingatták a germanofil tábor; egyre kétségesebbé vált a központi hatalmak végső győzelme. Románia hadbalépésével⁴⁶ pedig alapvetően új helyzet alakult ki Spanyolországban; a háború első két éve alatt ugyanis egyfajta egyensúly volt a két szimpatizáns tábor között, ami most felbomlani látszott az antant javára. A szövetségesek – és elsősorban Franciaország – propagandája egyébként is egyre intenzívebbé vált 1915 májusától, Itália hadbalépésétől kezdve, amire Fürstenberg herceg jelentése is utalt.⁴⁷

Befolyásos spanyol lapokat kezdtek egyre nagyobb összeggel támogatni, mint például az „España”-t – José Ortega y Gasset lapját,⁴⁸ –, amely a korszak legismertebb spanyol értelmiségi folyóirata volt, kezdetben havi 400 pesetával, majd ez 1000-re emelkedett. De a támogatott lapok között volt az „El País”, az „Época”, és Romanones lapja, az „El Diario Universal” is.

Fürstenberg jelentése igazolja, hogy Románia hadbalépésének hatására a spanyolországi események is aggodalomra adtak okot.

„Az antant ténykedése Romániában, ami az ország hadbalépését eredményezte, itt azt a visszhangot váltotta ki, hogy a spanyolok többsége arra számít, hogy ezután országuk következik, és az antant részéről az eddigieknél is komolyabb nyomással kell számolni, amit annak érdekében tesz, hogy Spanyolországot is teljesen uralma alá vonja.

Az antant kezében fontos eszköz e cél elérése érdekében Spanyolország gazdasági függősége elsősorban Angliától, illetve a központi hatalmak katonai presztízsvesztesége az utóbbi hónapokban – például Verdun sikertelen ostroma, de még inkább a galíciai visszavonulás. Mindez nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy Románia az antanthoz csatlakozott, miután általános az a nézet, hogy Románia mindezt nem tehette volna meg, ha nem lenne meggyőződve a központi hatalmak katonai összeomlásáról.

Az antant fokozott propagandatevékenységének első jelei tapasztalhatók abban a heves sajtókampányban is, melynek során francofil lapok próbálják a spanyol közvéleményt Németország ellen hangolni.”⁴⁹

A nagykövet úgy látta, hogy ez ellen az egyetlen hatásos eszköz az lehetne, ha a központi hatalmak mielőbb elsőprő katonai sikert tudnának elérni valamely hadszíntéren.

⁴⁶ Románia 1916. augusztus 27-én üzent hadat az Osztrák-Magyar Monarchiának.

⁴⁷ Fürstenberg jelentése 1915. június 4-én. HHStA P. A. I 895.

⁴⁸ Ortega 1916 elején megvált a laptól, és új lapot alapított „El Espectador” néven.

⁴⁹ HHStA P. A. I 895 Liasse Krieg 7a Spanien 1916. Fürstenberg jelentése 1916. augusztus 30-án Zarauzból. No. 399.

„A legcélravezetőbb persze az lenne, ha sikerülne Románia megsemmisítése. Ezzel ugyanis meggyőzhetnénk a miniszterelnököt is arról, hogy az antant teljesen tehetetlen, ha cinkostársát folyamatosan kell megvédenie, mint ahogyan ez Szerbia esetében bizonyossá vált.”⁵⁰

Fürstenberg ezt követően próbálta felvilágosítani a spanyol politika vezetőit a kialakult helyzetről, illetve a perspektíváról.

Szeptember 4-én tájékoztatott Gasset⁵¹-tal történt találkozásáról, melynek során Gasset – tekintettel a Románia hadbalépése miatt kialakult szituációra – feltett néhány kérdést a nagykövetnek, annak érdekében, hogy felmérje Spanyolország lehetőségeit a háború utáni helyzetre is:

A központi hatalmak kellő mértékben felkészültek-e a Románia hadbalépése következtében kialakult veszély elhárítására;

rendelkezik-e elegendő hadi potenciállal ahhoz, hogy az elfoglalt területeket megtarthassák;

képes-e gazdaságuk ellenállni az ellenséges blokád által kialakult ellátási nehézségeknek;

a nagykövet látja-e már a háború végét.⁵²

Fürstenberg a következőket válaszolta:

A központi hatalmak hadihelyzetét megnyugtatónak találja, és meggyőződése, hogy az elkövetkező két-három hónapban Románia – mint korábban Szerbia is – megkapja méltó büntetését.

Megítélése szerint a meghódított területek ellenség általi visszaszerzése szóba sem jöhet.

Úgy gondolja, hogy a központi hatalmak gazdasági helyzete lehetővé teszi, hogy ellenálljanak az ellenség kiéheztetési szándékának.

Ami a háború végét illeti, erre a nagykövet azt válaszolta, hogy megítélése szerint ez csak akkor kerülhet komolyan szóba, ha az ellenséges tábor vezető körei képesek lesznek nyilvánosan ígéretet tenni, hogy fenyegetésük, miszerint ellenségük teljes megsemmisítése a céljuk, érvényét veszíti.⁵³

⁵⁰ Uo. Romanones azonban erről nem volt meggyőzhető, amit következő kijelentése is igazol: „Románia hadbalépése a reakciós Osztrák-Magyar Monarchia megsemmisülését jelenti, amit ő liberálisként csak üdvözölni tud.” Fürstenberg jelentése 1917. január 13-án. No. 418. HHStA P. A. XX 66.

⁵¹ földművelésügyi- és kereskedelmi miniszter

⁵² Fürstenberg távirata 1916. szeptember 4-én Zarauzból. No. 406. HHStA P. A. I 895.

⁵³ Uo.

Egy nappal később viszont Fürstenberg ismét az antant aktív spanyolországi tevékenységéről tudósított: „Megbízható forrásból tudom, hogy az antant kormányok az utóbbi napokban azzal a szándékkal fordultak Spanyolországhoz, hogy az lépjen a legszorosabb kapcsolatba velük.” Fürstenberg arra is utalt, hogy az antant célja elérése érdekében a fenyegetésektől sem riad vissza: „Ellenkező esetben arra kényszerítenék az országot, hogy a Baleárokot, illetve spanyol Marokkót adja át Franciaországnak, Galíciát pedig Portugáliának.”⁵⁴

Nem sokkal később a nagykövet beszámolt egy nagyvonalú ajánlatról is, melyet Nagy-Britannia tett a spanyoloknak. Nem kevesebbet ígért, mint Tanger átadását. Fürstenberg ennek ellenére nem tartott attól, hogy Spanyolország ténylegesen feladja semlegességét, mivel megítélése szerint a király és néhány miniszter biztosan elutasítóan reagál az ajánlatra.⁵⁵

A spanyol király megnyerése – befolyásolása – érdekében a németek 1916 őszén próbálták rávenni Bécsset, hogy tegyen hasonló gesztust Alfonz király felé, mint ők, ezzel is bizonyítva, milyen jelentőséget tulajdonítanak Alfonz szimpátiája megnyerésének.

A k. u. k. Monarchia berlini nagykövete, Hohenlohe herceg beszámolt arról, hogy a német államtitkár, von Jagow, kíváncsún tartaná, ha a spanyol király rendszeresen kaphatna leveleket Ausztria-Magyarország császárától, melyekben – nem feltűnően – említésre kerülne, hogy a Monarchiában és Németországban szilárdan meg vannak győződve arról, hogy a király soha nem lépne hadba Németország és legfőképpen az Osztrák-Magyar Monarchia ellen.⁵⁶

Hogy Alfonz király nem igazán érezte, hogy Bécsben méltányolják lépéseit, bizonyítja Fürstenberg távirata: „Mint ahogy megbízható forrásból értesültem, Öfelsége, a király úgy véli, kitartását Spanyolország semleges státusza mellett, mely meglehetősen nehéz az antant nyomása és zsarolása, valamint az ország jelenlegi politikai helyzete miatt, Bécsben kevésbé méltányolják, mint Berlinben, jóllehet az utóbbihoz rokoni szálak sem fűzik. Miután érdekeink szempontjából létfontosságú a király szimpátiáját élveznünk, és Öfelsége rendkívül fogékony a sajtóban történő méltatására, javasolnám, hogy a *Fremdenblatt* közöljön egy írást, amelyben utalnának arra, mennyire nehéz Spanyolországunk

⁵⁴ HHStA P. A. I 895. Fürstenberg jelentése 1916. szeptember 5-én.

⁵⁵ HHStA P. A. I 895. Fürstenberg jelentése 1916. szeptember 24-én.

⁵⁶ HHStA P. A. I 1046 Liasse Krieg 60. Pressaktion in den neutralen Ländern. Hohenlohe jelentése Berlinből 1916. szeptember 28-án. No. 288.

fenntartania semlegességét, és mindebben a királynak döntő érdemei vannak. Hasonlóan utalni kellene azokra a lépésekre, melyeket a király tett hadifoglyok érdekében, illetve egyéb humanitárius tetteire.”⁵⁷

Fürstenberg javaslatát Bécsben elfogadták. Már egy héttel később a következő cikk jelent meg a *Fremdenblatt*-ban: „Alfonz király teljességgel tisztában van rangjából adódó kötelességeivel, és azzal a felelősséggel, amely ezzel jár. A legkegyetlenebb harcok idején a király legfontosabb uralkodói feladatának tartja, hogy a háború szenvedéseit a módjában álló eszközökkel mérsékelje. Soha nem feledjük el közbenjárását katonáinkért, akiket hadifoglyokként vittek Szerbiából Itáliába; fáradozásait annak érdekében, hogy megkönnyítse az oroszországi hadifoglyainkkal való kapcsolatfelvételt...”⁵⁸

A nagykövet egy másik javaslata már nem talált meghallgatásra Bécsben. Hiába jelentette Hohenlohe Berlinből: „Alfonz király feleségemnek küldött egyik leveléből tudom, hogy a király kb. 14 naponta kap rejtjeles jelentéseket Berlinből a közelmúlt hadműveleteiről, amit ő hálával fogad. Ezért feltételezem, hogy a király részünkről még inkább értékelné hasonló figyelmességet...”⁵⁹

Nem sokkal a háború vége előtt Fürstenberg is hasonló javaslatot tett; ajánlotta, hogy Alfonz és Károly ismét lépjen közvetlen kapcsolatba egymással. Hatásosnak tartotta volna, ha a császár sajátkezű privátlevélben keresi meg a spanyol királyt, melyben tájékoztatja a Monarchia aktuális hadihelyzetéről, illetve a béke érdekében tett lépésekről.⁶⁰

1916-ban további incidensekhez – diplomáciai bonyodalmakhoz – vezetett, hogy a német tengeralattjárók sorozatosan süllyesztették el a spanyol teherhajókat.⁶¹

Szeptember 25-én komoly tiltakozást váltott ki a spanyolok részéről a „Luis Vives” teherhajó elsüllyesztése, főleg miután kiderült, hogy az valóban csak gyümölcsöt szállított.⁶² Az igazán komoly nézeteltérésekre e kérdésben 1917 februárjától – a korlátlan tengeralattjáró háború meghirdetésétől – került sor.

Hogy a fent említett események ellenére Spanyolország továbbra is semleges maradt, annak leginkább belpolitikai okai voltak; a történetek ellenére még mindig jelentős volt a

⁵⁷ HHStA P. A. I 895. Fürstenberg jelentése 1916. október 22-én. No. 488.

⁵⁸ A *Fremdenblatt* cikke 1916. október 28-án. Uo.

⁵⁹ Hohenlohe Berlinből 1916. november 13-án. Uo.

⁶⁰ HHStA P. A. I 896. Fürstenberg jelentése Madridból 1918. szeptember 27-én.

⁶¹ Az Osztrák-Magyar Monarchia tengeralattjárói is több esetben vétkesek voltak spanyol hajók elsüllyesztésében. Fürstenberg jelentései 1916. április 13-án, illetve 14-én is ezt igazolják. HHStA P. A. XX 66. No. 4140., illetve No. 4173.

germanofil tábor befolyása, illetve Fürstenberg szerint Spanyolország hadbakényszerítése esetén számolni kellett a polgárháború veszélyével, elsősorban a hadsereg álláspontja miatt, „amely már-már atavisztikus gyűlöletet táplált a franciák iránt.”⁶²

Említésre méltó újdonságot jelentett, hogy 1916 őszén végre a k. u. k. Külügyminisztérium is hajlandónak mutatkozott bizonyos összeggel közreműködni a spanyol sajtó megnyerésében:

„Mivel az antant komoly lépéseket tesz annak érdekében, hogy Spanyolországot semleges státusza feladására kényszerítse, ellenlépéseket kellene tenni. Nem egyszerű azonban megtalálni a legmegfelelőbb eszközöket erre. A német kormány madridi nagykövetének tekintélyes összeget bocsátott rendelkezésére, hogy az ottani sajtót, illetve alkalmasint befolyásos személyeket megnyerhessenek ügyüknek. Amennyiben Méltóságod szükségesnek látja, Méltóságodnak is rendelkezésére bocsáthatunk egy bizonyos összeget – mindenesetre szerényebbet, mint szövetségünk.”⁶⁴

Az érdemi – konkrét összeget megjelölő – levélváltásokra majd 1917 januárjától – már Czernin⁶⁵ külügyministersége alatt – került sor. Ekkortól a németek ismét komoly sajtóhadjáratot indítottak Romanones megbuktatására, egyik fő érvük a miniszterelnök antanttal folytatott csempészkereskedelme volt. Romanones – részben ennek hatására – január 9-én felajánlotta XIII. Alfonznak a lemondását, de az uralkodó – miután konzultált több magasbeosztású politikussal – azt akkor még nem fogadta el. A miniszterelnök pozíciója ezáltal átmenetileg ismét megszilárdult.⁶⁶

⁶² 1916 végéig Spanyolország 16 hajót vesztett a német tengeralattjárók torpedózása miatt. Vö: Benedikt Rüchardt: *Deutsch-spanische Beziehungen 1898-1931*. phil. Diss., München, 1988., 367. old.

⁶³ HHStA P. A. I 895. Fürstenberg jelentése 1916. szeptember 3-án.

⁶⁴ HHStA P. A. I 1046 Liasse Krieg 60. Pressaktion in den neutralen Ländern. Fürstenberg hercegnek Bécsből 1916. szeptember 29-én. No. 297.

Ezt megelőzően Bécs már tett egy szerény lépést ezirányban: 1916 áprilisában Fürstenbergnek először sikerült elérni, hogy engedélyt kapjon a Ballhausplatztól egy spanyol újság finanszírozásához: a „Slavia” névvel spanyol és cseh nyelven megjelent havilapot támogatták először havi 250 pesetával, majd 350 pesetával. *HHStA P. L. 189. Fürstenberg jelentése 1916. április 2-án, illetve 1917. december 28-án, valamint Czernin Fürstenbergnek 1917. január 8-án.*

⁶⁵ Ottokar Graf Czernin von Chudenitz 1916. december 22. és 1918. április 16. között volt az Osztrák-Magyar Monarchia külügyminisztere.

⁶⁶ Fürstenberg 1917. január 10-én tájékoztatott a liberális párt és a miniszterelnök válságáról. Értékelve a kialakult helyzetet, úgy vélte, „lehetséges, hogy a konzervatívok Dato vezetésével kerülnek kormányra.” *HHStA P. A. XX 66. No. 380.*

Ugyanakkor a nagykövet február 27-én arról számolt be, hogy „jóllehet Romanones az ellenzékétől megkapta a további kormányzáshoz szükséges parlamenti jóváhagyást, de ennek ellenére az egész országban hitelét veszítette.” *HHStA P. A. XX 66. No. 2005.*

Segíthette ezt a januárban meghirdetett korlátlan tengeralattjáró háború is, melynek következtében a központi hatalmak helyzete különösen kritikussá vált Spanyolországban. Egyes adatok szerint csak januárban 11 spanyol teherhajót süllyesztettek el.⁶⁷

1917. január 31-én Ratibor és Fürstenberg hivatalosan átadta a spanyol külügyminiszternek, Giménonak a korlátlan tengeralattjáró háború meghirdetéséről szóló nyilatkozatot. A spanyolokat azért érintette rendkívül kedvezőtlenül az intézkedés, mert a zárt zónát annyira kiterjesztették, hogy ezáltal a spanyol tengeri kereskedelem kétharmada megbénult.

Február 6-án Romanones miniszterelnök válaszképpen átnyújtotta a spanyol kormány tiltakozó jegyzékét Ratibornak, kiemelve, hogy a blokád ellehetetleníti a spanyol kereskedelmet.⁶⁸

Eközben a k. u. k. Monarchia spanyolországi propagandájának szervezői további nehézségekkel szembesültek.

Hogy a biztonságos kapcsolat megteremtése még 1917 elején is problematikus volt, bizonyítja Musulin báró Czerninnek küldött jelentése:

„Mivel számomra ismert, hogy a k. u. k. Külügyminisztérium valamennyi próbálkozása annak érdekében, hogy a „Nación”-t és az „ABC”-t megrendelje, a francia cenzúra miatt megghiúsult, megbíztam dr. Lothart⁶⁹, hogy ezt a két lapot egyelőre negyed évre fizesse elő; ha ezek valóban megérkeznek, azonnal továbbítani fogom őket a k. u. k. Külügyminisztérium sajtóosztályára.

Mindenesetre kötelességemnek érzem bizalmasan megjegyezni, hogy habár dr. Lothar elkötelezettje ügyünknek, olyan kérdésekben, mint a szóban forgó is, néha túlzott könnyelműséget tanúsít.”⁷⁰

Musulin báró ez utóbbi megjegyzése arra vonatkozott, miszerint „a sajtószolgálattal kapcsolatban álló Rudolf Lothar jelentette, hogy fáradozásai eredményeként sikerült egy abszolút biztos utat találnia, hogy eljuttathassuk leveleinket Spanyolországba. A közvetítőt Augusto Ramonedának hívják.”⁷¹

⁶⁷ Vö: Rüchardt: i.m. 368. old.

⁶⁸ Schulthess': 1917. Bd. 58/2., 230. old.

⁶⁹ Rudolf Lotharról van szó, aki a berni k. u. k. konzulátus sajtószolgálatánál volt alkalmazásban; írt a „Heraldo de Madrid”-nak is. Szerzője a „Die Seele Spaniens” című műnek. Sevilla, 1914.

⁷⁰ HHStA P. L. 189 Presseleitung. A k. u. k. berni követének, Musulin bárónak jelentése Czerninnek 1917. január 11-én. No. 7/P. C

⁷¹ Uo.

Fürstenberg és Czernin levélváltásaiból arra következtethetünk, hogy 1917 elejétől a k. u. k. Külügyminisztériumnál végre meghallgatásra találtak a nagykövet javaslatai. Fürstenberg ismételten felhívta felettese figyelmét arra, milyen jelentőséggel bírma a Monarchia spanyolországi érdekképviselője szempontjából, ha végre saját sajtóorgánummal rendelkezne:

„Mivel eddig nem voltunk abban a helyzetben, hogy valamely sajtóorgánumot nagyobb összeggel támogassunk, így érdekeink képviselője többé-kevésbé az egyes szerkesztőségek előzékenységtől függött. Amennyiben azonban a jövőben jelentősebb politikai akciókat tervezünk, ez a helyzet, mely már eddig is kellemetlenségeket okozott, tarthatatlanná válik.

Mindenképpen találni kellene egy lapot, amely feltétel nélkül rendelkezésünkre állna, és megfelelően képviselné érdekeinket Spanyolországban.

Amennyiben Excellenciád egyetért ezzel a javaslattal, tisztelettel kérem, tájékoztasson arról, maximum milyen havi összeggel számolhatok célunk megvalósításához.”⁷²

Hogy Fürstenberg ezúttal kedvező választ kapott Béctől, annak magyarázata lehet, hogy a központi hatalmak békejegyzékének elutasítása után Czernin különösen fontosnak tartotta a semleges országok sajtóját tájékoztatni arról, hogy „az antant fojtotta el csírájában a béketörekvéseket.”⁷³

Ezért a következő választ küldte Fürstenbergnek január 18-án:

„Ismételten hangsúlyozom utasításom, hogy Méltóságod se pénzt, se fáradságot ne kíméljen annak érdekében, hogy elérje, hogy álláspontunk nyilvánosságra kerüljön a helyi sajtóban. Mindennél természetesen a legnagyobb elővigyázatossággal járjon el, és ügyeljen arra, hogy a cikkek ne árulkodjanak eredetükről.”⁷⁴

Fürstenberg úgy ítélte meg, hogy havi 6000 pesetéval elérhetőek Spanyolországban a kívánt célok.⁷⁵

Czernin január 20-i válaszában a Fürstenberg által kért összeg terhére felhatalmazta nagykövetét, hogy tegye meg a szükséges lépéseket a spanyol sajtó befolyásolására.⁷⁶

Néhány nappal később a nagykövet beszámolt arról, hogyan rendelkezett a 6000 pesetéval.

⁷² HHStA P. A. I 1046 Liasse Krieg 60. Pressaktion in den neutralen Ländern. Fürstenberg jelentése 1917. január 13-án. No. 31.

⁷³ HHStA P. A. I 1046 Liasse Krieg 60. Pressaktion in den neutralen Ländern. 1917. január 14. No. 12.

⁷⁴ Czernin távirata Fürstenbergnek 1917. január 18-án. No. 18. Uo.

⁷⁵ Fürstenberg távirata 1917. január 19-én. No. 44. Uo.

⁷⁶ Czernin távirata Fürstenberg hercegnek 1917. január 20-án. No. 24. Uo.

„A rendelkezésre álló havi 6000 pesetából 3000-t Pujol úr⁷⁷ kap, aki a „Nación” főszerkesztője.⁷⁸

Azért ezt a megoldást választottam, mert Pujol úr az egyik legismertebb és legolvasottabb újságíró,⁷⁹ és amennyiben esetleg bármilyen okból kifolyólag távoznia kellene a „Nación” éléről, akkor is elkötelezett maradna velünk szemben, és esetleges belépésénél egy másik szerkesztőségbe hasonló módon támogatná ügyünket. A háború kitörése óta képviseli az Osztrák-Magyar Monarchia érdekeit, ami azért különösképpen üdvözlendő, mivel egyébként a legtöbb lap egyáltalán nem tesz különbséget Németország és közöttünk.”⁸⁰

A nagykövet 1000 pesetát az új alapítású „Dia”-nak szán, melyet több nagybefolyású liberális képviselő támogat:

„Így ebben a lapban is érdekünket képviselő cikkek jelenhetnek meg, és mindenekelőtt viták francia lapokkal, különösképpen a „Temps”-sel.”⁸¹

A maradék 2000 pesetát a vidéki sajtó megnyerésére fordította Fürstenberg, illetve nyilvános előadások szervezésére Ausztria-Magyarországról, annak bel- és külpolitikájáról, melyeket az ismert író, V. Gay⁸² tartott.⁸³

Ezúttal Fürstenberg megerősítést kapott Bécsből elképzelései megvalósításának folytatásához:

„...Rendkívül fontosnak tartom, hogy a spanyol sajtót megnyerjük, és éppen ezért a pénz nem számít. Méltóságod folytassa ezirányban elkezdett lépéseit, és folyamatosan tájékoztasson az eredményekről, illetve további javaslatairól a pénztalásokra vonatkozóan.”⁸⁴

Fürstenberg február 9-i levelében a következő eredményekről számolhatott be:

„A fővárosi sajtó a három trösztlap, néhány szocialista lap, és a jelentéktelen „Época” kivételével teljesen a kezünkben van. Ezek közül kiemelném a liberális „Dia”-t, és a szocialista „España Nueva”-t. Jó néhány lap áll meggyőződésből oldalunkon. Egy további

⁷⁷ Juan Pujol Martínez

⁷⁸ A „La Nación” madridi napilap a német érdekeket képviselte; első száma 1916. október 23-án jelent meg. A németek havi 20-25.000 pesetával támogatták. Vö: Albes: i.m. 272. old.

⁷⁹ 1915 és 1916 során többször tett látogatást az osztrák-magyar fronton.

⁸⁰ Fürstenberg távirata 1917. február 3-án. No. 87. HHStA P. A. I 1046

⁸¹ Fürstenberg távirata 1917. február 3-án. No. 87. Uo.

⁸² Vicente Gay

⁸³ Fürstenberg távirata 1917. február 3-án. No. 87. HHStA P. A. I 1046

⁸⁴ Czernin Fürstenbergnek 1917. február 7-én. No. 60. Uo.

szocialista lap megnyerése érdekében – ami azért lenne fontos, hogy az alacsonyabb néprétegekhez is eljussunk – tárgyalásokat folytatok.”⁸⁵

A nagykövet már itt említést tett a tengeralattjáró háború miatti kellemetlenségekről, és ellenlépéseket javasolt:

„Az új tengeralattjáró háború óta felélénkült ellenséges propaganda miatt – elsősorban a kikötővárosokban – ajánlatos lenne megfelelő intézkedéseket tenni.”⁸⁶

A madridi k. u. k. katonai attasé, Dzieduszycki jelentései – gyakran Fürstenberg közvetítésével – különösen fontos és tartalmas információkat, illetve javaslatokat tartalmaznak a spanyolországi propagandatevékenység – szövetségeseket is érintő – lehetőségeiről:

„Az antant országainak propagandája Spanyolországban a háború kitörése óta sokmilliósfő ráfordítással időről-időre egyre intenzívebbé válik. Spanyolországot elárasztották különféle tartalmú propagandairodalommal.

Számos városban tartanak előadásokat, szerveznek konferenciákat, kiállításokat, színház- és mozielőadásokat, sőt koncerteket is. A megfelelő reklámról az ellenség által támogatott sajtó gondoskodik. Az antant akcióját az is megkönnyítette, hogy a talajt már évtizedek óta szisztematikusan előkészítették: angol-francia iskolákat alapítottak, valamint színvonalas tudományos intézeteket.⁸⁷ Jó néhány Franciaországból kiutasított egyházi kongregáció települt át ide, és a helyi oktatásügybe is beleszólásuk van.

A szellemi kultúra hosszabb ideje főleg francia befolyás alatt van; az egyetemeken a tudományos szakirodalom elsősorban francia, illetve részben olasz. Mindennek következtében az egyetemi professzorok is nagyrészt antant szimpatizánsok. A háború kitörése óta – megfelelő reklámokkal előkészítve – francia akadémikusok, mérnökök, gyárosok, valamint francia és belga papok utaznak propagandacéllal Spanyolországba, és ezen látogatások némelyike viszonzásra is kerül.

Az antant propagandája és az a terrorizmus (sic!), amellyel az ellenséges diplomáciai kirendeltségek és konzulátusok dolgoznak, melynek során a spanyol állampolgárokat

⁸⁵ Fürstenberg távirata 1917. február 9-én. No. 110. Uo.

⁸⁶ Uo.

⁸⁷ Ha összehasonlítjuk a központi hatalmak és az antant spanyolországi propagandáját, megállapíthatjuk, hogy mialatt előbbi elsősorban a sajtó befolyásolására törekedett, addig az antant – és főleg a franciák – a kultúra iránt fogékony rétegeket szólította meg pl. irodalmi kurzusok indításával az „Institut Français” szervezésében. Franciaország igazi mestere volt a kultúrpropagandának, magát Európa kultúrmisszionáriusának tartotta. Már a háború előtt is egyesületek, társaságok hálózatát építette ki Európa

feketelistára kerüléssel és egyéb eszközökkel fenyegetik, további támaszt találnak a számos kereskedelmi- és ipari vállalkozásnál, pénzintézeteknél, vasúttársaságoknál, bányatársaságoknál, melyekben az angol és francia tőke uralma a jellemző. Ugyanakkor az utóbbi időben feltűnő az olasz befolyás növekedése, főleg fotográfiákon, színpadi műveken, mozifilmeken keresztül.”⁸⁸

A katonai attasé abban látta a k. u. k. propaganda nehézségeit, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia a háború előtt egyáltalán nem fordított figyelmet arra, hogy a talajt kellőképpen előkészítse Spanyolországban, így „ellenakciónk improvizációkra kell, hogy szorítkozzon, mégpedig brossúrák, röpiratok terjesztésére, előadások tartására, a sajtó megnyerésére.”⁸⁹

Ezekre vonatkozóan Dzieduszycki észrevételezte, hogy a háború kitörése óta komoly előrelépés tapasztalható e téren, mely azonban még jelentősen fokozható. „Valójában az antantnak nem sikerült a spanyol nép többségének számunkra kedvező érzületét megváltoztatni.”⁹⁰

szerte, melyek a francia nyelvet és kultúrát terjesztették. Ezek közül kiemelendő az 1883-ban alapított „Alliance Française”.

⁸⁸ A k. u. k. katonai attasé jelentése Fürstenberg közvetítésével. 1917. február 24. No. 147. Uo.

A filmpropagandában rejlő lehetőségeket a központi hatalmak később ismerték fel, mint az antant. Az amerikai és francia filmipar mind minőségében, mind mennyiségében a központi hatalmak előtt járt. A központi hatalmak – és elsősorban Németország – filmpropagandája a semleges országokban csak 1916-tól kezdett nagyobb mértékben terjedni. Pedig Spanyolországban különös jelentősége lehetett volna a nagyarányú analfabétizmus miatt. De hogy a filmek iránti érdeklődés a legfelső körökig elért, igazolja Mária Krisztina kérése, aki azzal a kérdéssel fordult a nagykövethoz, hogy lehetne-e a számára havonta küldött újságokat tartalmazó csomagot filmekkel kiegészíteni. *HHStA AR. F36 259 Krieg 1914-1918. Dep. 8. 1b Staaten A-C, Spanien. Fürstenberg jelentése Zarauzból 1917. szeptember 3-án. No. 9456.*

⁸⁹ A k. u. k. katonai attasé jelentése Fürstenberg közvetítésével. 1917. február 24. No. 147. HHStA P. A. I 1046

⁹⁰ Uo. Érdemes ezzel a jelentéssel összevetni a katonai attasé egy korábbi, 1914-es táviratát. Ebben Dzieduszycki addigi madridi tevékenységéről írva jelentette, hogy San Sebastianba utazott, ahol csatlakozott a k. u. k. nagykövetséghez. „Ott német kollégámmal együtt dolgoztunk, Berlinbe küldtünk híreket – kerülő utakon. A német vezérkart kértük, hogy mindent, aminek a Monarchia szempontjából jelentősége lehet, továbbítsa Bécsbe. ... Ezenkívül megkezdtek a sajtó informálását, amennyiben ez San Sebastianból lehetséges volt. Szeptember végén a nagykövetség visszatért Madridba. Itt a nagykövet kérésére átvettem a nagykövetség sajtóügyeinek irányítását. Sajnos az utóbbi években e téren sok mindent elhanyagoltunk; kapcsolatunk a sajtóval és befolyásunk e téren mondhatni eddig nulla volt. Mindennek az lett a következménye, hogy Spanyolország meglehetősen hisztérien – könnyen befolyásolható – közvéleménye a háború kirobbanásakor minden fenntartás nélkül hitelt adott az Ausztria-Magyarországról ellenségeink által terjesztett rémhíreknek. Ehhez hozzájárult, hogy a liberális, szocialista és republikánus sajtó egészét az antant komoly összeggel rögtön a háború kitörésekor megvásárolta. De sajnos elszigeteltségünk következményeként a még velünk szimpatizáló lapok is egészen döbbenetes híreket terjesztettek hazánkról. Azután néhány hét múlva sikerült a spanyol közvélemény orientáltságát más irányba terelnünk: legalább azt elértük, hogy most már az itteni lakosság valamennyi rétege számára világos, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia még létezik. Sajtótevékenységünk a következőkre terjed ki: a nagykövetség hivatalos közleményeket ad közzé, illetve esetenként valamennyi hadszíntérről jelentéseket; hivatalos jegyzékeket, melyek kiegészítik a fentieket, és amelyek alkalmasak arra, hogy a rólunk kitalált abszurdításokat cáfolják; politikai-hadügyi tartalmú cikkeket jelentetünk meg a konzervatív és ha lehetséges a liberális lapokban; folyamatosan cikkeket adunk közzé a hadügyi helyzetről és hadműveleteinkről a tisztakar felvilágosítása érdekében a mértékadó „Correspondencia

A katonai attasé javaslatára, mely szerint a spanyolországi propaganda még jelentősen növelhető lenne, Czernin ismét hangsúlyozta, hogy ő is nagy jelentőséget tulajdonít a közvélemény megnyerésének, és a pénz mindebben csak másodlagos szerepet játszik. Utasította Fürstenberget, hogy továbbra is mindent kövessen el annak érdekében, hogy a sajtót és a közvéleményt megnyerje a Monarchiának, azonban felhívta a nagykövet figyelmét, hogy a legszigorúbban tartsa szem előtt, hogy a k. u. k. nagykövetség ennek során nem kompromittálódhat.⁹¹

1917. március elején Czernin különösen fontos kérdésben fordult a semleges országok nagyköveteihez. Felhívásából kiderül, hogy az antant a következő álláspontot képviseli: mivel Ausztria-Magyarország önállósága egy részét már elvesztette, és a háború után minden kétséget kizáróan teljesen beolvadna a Német Birodalomba, ezért Ausztria-Magyarország tervezett szétdarabolása lenne a leghatásosabb eszköz, hogy megakadályozzák Németország hatalmas területi gyarapodását. „Szükségét látom a semleges országokban a sajtót kellő elővigyázatossággal tájékoztatni ennek a nézetnek a hiteltelenségéről, és a valós helyzetről közleményeket közzétenni.”⁹²

Szintén márciusban a k. u. k. katonai attasé beszámolt arról, hogy a Spanyolországban élő, otthonuktól immár harminckét hónapja elszigetelt osztrák-magyar állampolgárok hazafias érzületének ápolása érdekében, illetve az Osztrák-Magyar Monarchia propagandája céljából az a döntés született, hogy Madridban kiadnak egy osztrák-magyar folyóiratot német, magyar és spanyol nyelven.⁹³

Időközben a korlátlan tengeralattjáró háború által okozott kereskedelmi nehézségek Spanyolországban még tovább mélyítették a lappangó gazdasági válságot, felszínre hozva a belpolitikai problémákat is. A Romanones kabinet mindezzel szemben egyre tehetetlenebbnek bizonyult. A legfőbb gondot az állandóan növekvő élelmiszerexport által kiváltott élelmiszerhiány és infláció okozta. Április 6-án Fürstenberg jelentette, hogy a

Militar”-ban (ez természetesen álnéven, közvetett úton történik); a sajtónkban megjelenő híreket terjesztjük, mégpedig oly módon, hogy az megfeleljen a spanyol publikum által megszokott formáknak; valamint a vidéki sajtót informáljuk, elsősorban Barcelonában és Bilbaóban.” *KA Präsidial Bureau 47/12/10: Akten des Kriegsministeriums. Militärattaché Madrid 1914. október 28. Res Nr. 151.*

⁹¹ Czernin távirata Fürstenbergnek 1917. február 27-én. No. 104. HHStA P. A. I 1046

⁹² Czernin távirata 1917. március 5-én. No. 115. Uo.

⁹³ HHStA P. A. I 896. Von der Nachrichten-Abteilung des k. u. k. Armeeeoberkommandos. Resumé vertraulicher Nachrichten aus Spanien bis 28. März 1917. No. 20/28 res.

kialakult helyzet – az általános elégedetlenség a kormánnyal – hatására úgy tűnik, Romanones elhatározta, hogy felajánlja a lemondását a királynak.⁹⁴

Április elején Fürstenberg végre arról tájékoztathatta Bécset, hogy hosszas fáradozás után sikerült megnyerni a befolyásos liberális lapot, az „Imparcial”-t, melynek tulajdonosa a kereskedelmi miniszter, Gasset. Gasset fia és testvére is a központi hatalmakat támogatja. Közvetítőként az osztrák állampolgár Süssland működött közre, valamint Maura fiai, Antonio és Honorio, és egy bizonyos Covian úr. Az „Imparcial” – mely nemrég ünnepelte 50 éves jubileumát – a háború kitörése óta a központi hatalmak elleni kampány egyik legelszántabb szószólója volt.⁹⁵

A nagykövet a részvények elosztásáról is tájékoztatott: eszerint 2800 részvényből 1600 nevezett három tulajdonos kezén van, a maradék pedig szintén Gasset rokonaié, illetve néhány kistrésztulajdonosé.

A tárgyalások eredményeit a nagykövet a következőkben látta: „Sikerült érdekeinknek megnyerni a legtekintélyesebb liberális lapot; az ismert liberális politikus, aki ma miniszter is, „nekünk dolgozik”; Maura fiai, akik nagy befolyással vannak apjukra, mellettünk állnak.”⁹⁶

Czernin elismerően konstataulta a sikert: „Elégedettségemet és örömet tolmácsolom Önnek, hogy sikerült megnyernie egy ilyen fontos liberális lapot, melyet én spanyolországi tevékenysége különösen jelentős sikereként értékelek. A lap talán arra is alkalmas lehet,

⁹⁴ HHStA P. A. XX 66. Fürstenberg jelentése 1917. április 6-án. No. 241.

Egy 1917. április 10-i jelentésből az is kiderül, hogy „habár Romanones valóban hajlandó lemondani a kormány éléről, azonban csak azzal a feltétellel, hogy vele együtt az egész kabinet és a liberális párt is visszalép, és a konzervatívoknak adja át a helyét. A liberális párt azonban ezt nem támogatja.” HHStA P. A. XX 66. Fürstenberg jelentése 1917. április 10-én. No. 3589. Romanones utódjának Datot nevezte meg.

⁹⁵ Ezt igazolja Fürstenberg 1916. augusztus 3-i távirata is, melyben arról számolt be, hogy az „Imparcial” augusztus 1-i számában megjelent vezércikk támadja a császárt, illetve a Habsburg dinasztiát, valamint feltűnően ellenséges színben tünteti fel az osztrák-magyar viszonyokat. A lap a földművelésügyi- és kereskedelmi miniszter, Gasset tulajdona. A nagykövet tiltakozott a történetek miatt a miniszterelnöknél, és Alfonz király figyelmét is felhívta erre az elaborátumra. Ugyanakkor kérte külügyminiszterét, hogy – annak érdekében is, hogy helyzete a spanyol kormánnyal szemben megerősödjön – a bécsi spanyol nagykövetet is tájékoztassa az újság elfogadhatatlan megnyilvánulásairól, annál is inkább, mivel az a kormány egy tagjává, éppen ezért a benne megjelent cikkek hivatalos közleménynek minősülnek. HHStA P. A. XX 66. Fürstenberg jelentése 1916. augusztus 3-án Zarauzból. No. 364.

Néhány nappal később azonban Fürstenberg már arról tájékoztathatta Bécset, hogy Gasset miniszter úr elnézést kért, és sajnálatát fejezte ki a történetek miatt. Magyarozatképpen arra hivatkozott, hogy ki sem látszik a munkából, így nincs ideje foglalkozni lapjával. A történetekért felelősségre vonta a lapigazgatót. A nagykövet reményének adott hangot, hogy ez a közjáték kedvezően befolyásolhatja a lap központi hatalmakkal szembeni eddigi ellenséges hangvételét. Fürstenberg jelentése 1916. augusztus 14-én. No. 378. Uo.

⁹⁶ Fürstenberg jelentése 1917. április 4-én. No. 238. HHStA P. A. I 896

hogy sikerrel harcoljon Romanones mesterkedései ellen anélkül, hogy személye – és ezáltal Monarchiánk – kompromittálódjon.”⁹⁷

Fürstenberg herceg áprilisi jelentésében arra is utalt, mely csatornákat találta az Osztrák-Magyar Monarchia a spanyol sajtóhoz: a k. u. k. Hadisajtó Központ⁹⁸ hivatalos táviratait, illetve a Korrespondenz-Bureau jelentései mellett spanyol tudósítokat alkalmaztak, akik híradásaikat rendszeresen küldték a hazai lapoknak. Egyikük volt Philippe Gaiger⁹⁹, aki a „Nación” bécsi tudósítójaként panaszkodott, hogy a számára Spanyolországból küldött újságokat a cenzúra gyakran visszatartja, ami károsan hat az Osztrák-Magyar Monarchia érdekében kifejtett propagandatevékenységére. Fürstenberg kérte, hogy segítsék Gaiger munkáját azzal, hogy számára minél több spanyolországi lapot tesznek hozzáférhetővé.¹⁰⁰

A madridi k. u. k. katonai attasé, Dzieduszycki kérésével a spanyol közvélemény „megközelítésének” egy újabb lehetőségére hívta fel a figyelmet, amikor azzal fordult Bécshez, hogy B. tábornoknak¹⁰¹ adjanak át minél több fotográfiát, melyek alkalmasak

⁹⁷ Czernin Fürstenbergnek 1917. április 7-én. No. 197. Uo.

⁹⁸ A Hadisajtó Központ (Kriegspressequartier) propagandájáról ld.: Hildegard Schmölzer: *Die Propaganda des KPQ-s im ersten Weltkrieg 1914-1918*. phil. Diss., Wien, 1965. A szerző bemutatja a KPQ szervezeti felépítését, feladatait, illetve háború utáni sorsát is. Ugyancsak erről a témáról írt Klaus Mayer: *Die Organisation des KPQ-s beim AOK im ersten Weltkrieg 1914-1918*. phil. Diss., Wien, 1963., Karl Hans Strobl: *Geschichten und Bilder aus dem österreichischen KPQ*. Wien, 1928., valamint Hermann Wanderscheck: *Weltkrieg und Propaganda*. Berlin, 1936.

⁹⁹ Philippe Gaiger: publicista, Spanyolország és Latin-Amerika politikai és irodalmi ügyeinek szerkesztője, a „La Nación” szerkesztője az Osztrák-Magyar Monarchiára és a balkáni államokra vonatkozóan. A „Pester Lloyd” levelezője.

¹⁰⁰ HHStA P. L. 189. Tájékoztatásul a k. u. k. Hadügyminisztériumnak, illetve a k. u. k. AOK. Hadisajtó Központnak. Bécs, 1917. április 6. Z. 549/5 1917.

Az „ABC” tudósítója, Sardó y Vilar – aki a „Revista Austria-Hungaria” kiadója volt – hasonló problémáiról számolt be, Fürstenberg az ő érdekében is közbenjárt.

Ugyanakkor a nagykövet azt is kérte, hogy Sardót utasítsák, hogy minél gyakrabban küldjön a spanyol nagyköveten keresztül cikkeket az „ABC”-nek. A nagykövet arra is felhívta a figyelmet, hogy mivel *Sardó eddigi teljesítménye igen gyengének és érdektelennek minősíthető*, a jövőben a cikkeket inspirálni kellene számára.

1917. március 11. No. 185. Uo.

Sardó y Vilar Danubio álnéven is gyakran szerepel.

¹⁰¹ Minden bizonnyal Burguete tábornokról van szó, aki egy spanyol katonai misszió tagjaként 1917 áprilisában érkezett Bécsbe. A misszió tagjainak névsora a *HHStA P. A. I 917. Krieg 10g kartonban* található: „Zulassung von spanischen Offizieren an die Front, 1917-18.” Ebből a gyűjteményből az is kiderül, hogy mi volt az előzménye, célja a delegáció monarchiabeli látogatásának. Január 11-én jelentette a k. u. k. katonai attasé Madridból: „Az utóbbi hónapokban Franciaország és Anglia ismét meghívott spanyol tiszteket a csatatermek megtekintésére, ami nagyon jó reklámnak bizonyult. Jelenleg is egy háromfős tábornoki bizottság tartózkodik az angol fronton. Nagyon előnyös lenne, ha mi is előállnánk hasonló javaslattal. Amennyiben egy ilyen látogatás nálunk is megvalósulhatna, az hadseregünk presztízse szempontjából rendkívül kedvező lenne, annál is inkább, mivel a k. u. k. technikai csoportok és a Dunai Flottilla teljesítményei itt nagyon kevésbé ismertek.” No. 27.

Dzieduszycki javaslatát az AOK elfogadta, így lehetővé vált, hogy a spanyol tisztek tanulmányozzák a dunai átkeléseket, illetve megtekintsék a Dunai Flottillát. 1917. január 19. No. 1423.

arra, hogy a spanyol sajtóban megjelenjenek.¹⁰² „Különösen fontos ez azért, mivel a legtekintélyesebb napilapok Spanyolországban gazdagon közölnek illusztrációkat, így ez lehetőséget adna arra, hogy felvételeinket széles körben terjesszük. B. tábornok felajánlotta, hogy Bécsből való visszatértekor átadná nekem a fotográfiákat.”¹⁰³

1917 tavaszán az antant próbálta kihasználni a spanyolországi mozgalmakat, hogy az országot kimozdítsa semlegességéből. Az AOK szokásos összegző jelentése is ezt igazolta: „A párizsi spanyol kolóniát mélyen felháborítja, hogy a francia sajtó, és elsősorban a „Temps”, a jelenlegi spanyolországi zavargásokat úgy akarja feltüntetni, mintha az német agitátorok műve lenne. Mindeközben a megmozdulásokért antantbarát, forradalmi körök felelősek, élükön Lerroux-val, akinek Franciaországhoz fűződő kapcsolatai közismertek.

Az antant mindent elkövet annak érdekében, hogy Spanyolországban a csöcselék segítségével zavargásokat provokáljon, hogy az országot háborúba sodorja, hasonlóan, mint ahogyan ezt Olaszországgal tette 1915 májusában.

Az agitáció elsősorban katalán körökből indult, akik angol pénzből bujtoztatják a szükségét szenvedő munkásságot.

A párizsi spanyol kolónia véleménye szerint az antant törekvései sikertelenek maradnak, és a spanyol kormány nem mondja fel semlegességi nyilatkozatát.”¹⁰⁴

Ez azáltal is reálisnak tűnt, miután a labilis belpolitikai helyzet – legalábbis átmenetileg – elvonta a figyelmet a külpolitikai kérdésekről. Április 18-án a kormányülésen heves vita alakult ki, már nemcsak a konzervatívok – mint például Dato – támadták Romanonest, hanem liberális párttársai is, mint García Prieto vagy Villanueva y Gómez. A támadások közvetlen kiváltó oka Romanones nyílt állásfoglalása volt a

A spanyol technikai-katonai delegáció mellett egy másik misszió is látogatást tett áprilisban a Monarchiában, akik fogolytáborokat kerestek fel. Fürstenberg április 28-i táviratában figyelmeztetett, hogy „nagyon kíváncsi lenné, ha Őfelsége, a császár mindkét missziót fogadná, mert ez a spanyol hadseregben rendkívül kedvező benyomást tenne”. No. 290.

Dzieduszycki június 8-i jelentésében beszámolt arról, hogy „a delegáció a legjobb benyomásokkal tért haza. Burguete tábornok a királyt is Monarchiánk számára rendkívül kedvezően tájékoztatta tapasztalatairól. Ez azért is különösen fontos, mert mindez növelni fogja hadseregünk presztízsét Spanyolországban, és ezáltal megítélésünk is kedvezőbbé válik. Egyidejűleg Berlinből is megérkezett egy hasonló delegáció, akik a Keleti Fronton tettek hivatalos látogatást. Őket azonban érezhető tartózkodással fogadták. A két bizottsággal szembeni bánásmód közötti különbség a mi javunkat szolgálja.” No. 359.

¹⁰² HHSStA P. L. 189. A k. u. k. katonai attasé jelentése Fürstenberg közvetítésével 1917. április 19-én. No. 273. Uo.

¹⁰³ Uo.

¹⁰⁴ Resumé vertraulicher Nachrichten aus Spanien. Czerninnek Storcktól 1917. április 12-én. Baden, No. 18.569. HHSStA P. A. I 896

szövetségesek mellett.¹⁰⁵ Mindez arra kényszerítette a miniszterelnököt, hogy másnap benyújtsa lemondását.¹⁰⁶ XIII. Alfonz ez alkalommal elfogadta azt¹⁰⁷, és még ugyanazon a napon García Prietot bízta meg kormányalakítással.

¹⁰⁵ Romanones helyzetét nehezítette, hogy az uralkodó és több liberális politikus ellenállása miatt nem tudta véghezvinni szándékát, hogy a németeknek szigorú hangvételű tiltakozó nyilatkozatot nyújtson át a tengeralattjárók által okozott veszteségek miatt. Április 9-én ugyanis az „UC71” elsüllyesztette a „San Fulgencio”-t, habár annak kapitánya a valenciai német konzul kísérőlevelét tudta felmutatni. Tekintettel arra, hogy a hajó Angliából vitt szenet Spanyolországba, a történetekért a király is panaszt emelt. Romanones pedig válaszképpen meg akarta szakítani a kapcsolatokat a központi hatalmakkal. Fürstenberg is arról számolt be, hogy „a kormányfő most egy minden eddigit felülmúló hecckampányt indít ellenünk.” *HHSIA P. A. I 896. Fürstenberg jelentése 1917. április 12-én.* Hohenlohe pedig arról tájékoztatta Bécset, hogy a „San Fulgencio” elsüllyesztése Spanyolországban nagy felháborodást keltett, és Anglia a semlegesség feladására akarja kényszeríteni az országot. *HHSIA P. A. I 896. 1917. április 17. No. 3974.* Még nem nyugodtak le a kedélyek a „San Fulgencio” események miatt, amikor az „UC26” április 14-én elsüllyesztette a „TOM” elnevezésű spanyol teherhajót.

Dzieduszycki a spanyol hajók folyamatos torpedózása miatti „komoly pánikról” tudósított; híradása szerint „Barcelonában több hajó kihajózását meghatározatlan időre elhalasztották.” *HHSIA P. A. XX 66. 1917. április 14.*

Fürstenberg herceg pedig arról írt, hogy az antant azzal fenyeget, hogy ha Spanyolország nem teszi egyértelművé, hogy az ő oldalukon áll, nem vehet részt a majdani békekonferencián. *HHSIA P. A. I 896. 1917. április 15.*

Romanones lemondásában ugyanakkor jelentős mértékben szerepet játszott az ellene irányuló sajtóhadjárat is. Az AOK jelentése tudósított a spanyol sajtó egy részének (pl. „La Nación”) támadásáról Romanones ellen, mivel „Alvero de Figuera álnév alatt tagja egy ólomszállításokkal foglalkozó társaságnak, amely csempészetre specializálódott.” *HHSIA P. A. I 896. Von der Nachrichten-Abteilung des k. u. k. Armeoberkommandos. Resumé vertraulicher Nachrichten aus Spanien. Storck jelentése Czerninnek 1917. március 5-én Badenből. No. 17.516.*

A k. u. k. konzulátus dokumentumai között érdekes adalékot találhatunk Romanones lemondásához: „Angol körökből egyre gyakrabban hallani, hogy Romanones az angol kormánynak azt a biztosítékot adta, hogy Spanyolország a szövetségesek oldalán belép a háborúba, és már az időpontot is megjelölte. Romanones mindezt saját szakállára tette, anélkül, hogy megkérdezte volna a minisztertanácsot. Az egykori hadügyminiszter, Luque tábornok azonban Romanones szándékáról tájékoztatta a királyt. Alfonz, miután kikérte a királyné és az anyakirálynő tanácsát, Romanonest lemondásra kérte. Ezzel a lépéssel a király meg akarta akadályozni, hogy Anglia és Spanyolország között szerződés jöhessen létre, miután ez nemcsak a két ország közötti kereskedelmet rögzítené, hanem egy olyan megállapodást is tartalmazna, mely szerint a központi hatalmakkal való kapcsolat megszakítása után Anglia a spanyol kikötőket is elfoglalná, és flottája használhatná a Kanári-szigetek és a Baleárok kikötőit. ... Romanones eltávolítása a szövetségesek számára komoly vereség.” *HHSIA, Gesandtschaftsarchiv Madrid 1917. Konfidentenmeldungen, Bericht 88/P vom 14. 5. 1917.*

¹⁰⁶ Schulthess: 1917. Bd. 58/2., 234. old.; Fürstenberg jelentése a történetekről: „Romanones lemondott, és beismerte, hogy bukása a központi hatalmak morális győzelmét jelenti. Nagyon fontos lenne jelen helyzetben a spanyol királynak kimutatni a központi hatalmak jóindulatát.” *HHSIA P. A. I 896. 1917. április 20. No. 4157.*

¹⁰⁷ A Romanones elleni kampány során a király is komolyan kompromittálódott, miután kiderült, hogy a miniszterelnök több vállalkozásában érdekelt. Így pl. a „Hispano-Suiza” társaságban is részvényes volt, amely repülőgépeket és autókat gyártott a spanyol hadsereg és Franciaország számára. Emellett mintegy egymillió pesetával jelen volt a „Transmediterranea” nevű hajózási társaságban is. *Az AOK jelentése: Zusammenfassung der vertraulichen Nachrichten aus Spanien bis 3. August 1917. Evb. Nr. 20/61 res. HHSIA P. A. I 896.*

2.2.2. Romanones lemondásától a koalíciós kormány megalakulásáig (1917 április-1918 március)

Manuel García Prieto (Marqués de Alhucemas) a liberálisok jobboldali szárnyának volt vezetője, így kinevezése a központi hatalmak számára kifejezetten kedvező és megnyugtató volt.¹⁰⁸

A spanyol kormány jóindulatára szüksége is volt a központi hatalmaknak, miután áprilisban további diplomáciai bonyodalmakat okozott a spanyol hajók újabb torpedózása. Április 24-én a „Triana”-t érte támadás, majd négy nappal később az „Alu Mendi”-t süllyesztette el egy német tengeralattjáró, május 27-én pedig egy nagyobb kereskedelmi hajó, a „San Patricio” sérült meg. A május 3-i eset pedig kisebb diplomáciai bonyodalmat okozott: egy német tengeralattjáró harcba keveredett egy felfegyverzett francia halászgőzőssel, melynek során két spanyol halászhajót elsüllyesztett, amelynek négy utasa meghalt, többen pedig megsérültek. „Annak ellenére, hogy a hajó a zárt zónában tartózkodott, az ilyen incidensek kedvező ürügyet szolgáltatnak az antantnak, hogy a központi hatalmak elleni hangulatot szítsanak a spanyol nép körében, ami ellen nagyon nehéz küzdeni.”¹⁰⁹

A történetek miatt García Prieto és XIII. Alfonz ismét tiltakozott a német kormánynál, hangsúlyozva, hogy ilyen körülmények között lehetetlen lesz fenntartani a semlegességet.¹¹⁰

Időközben a belpolitikai helyzet sem konszolidálódott, az 1916 őszén alakult „Juntas de defensa”¹¹¹ aktivizálódott 1917 tavaszán,¹¹² befolyása látványosan nőtt, és miközben

¹⁰⁸ „Az új miniszterelnök a spanyol semlegesség feltétlen híve. Habár liberális nézeteket vall, mégis közel áll az itteni konzervatív körökhöz. Kinevezésétől azt várják, hogy mérsékli a jelenlegi ellentéteket, és fenntartja Spanyolország semlegességét.” *HHStA P. A. I 1047. Resume der vertraulichen Nachrichten aus Spanien bis 27. April 1917.* A jelentés Romanonesre vonatkozóan is tartalmaz fontos megjegyzést: „Az előző miniszterelnök, Romanones gróf, kinek antant iránti szimpátiája közismert, a spanyol arisztokrácia azon csoportjához tartozik, akiknek politikai elkötelezettségét nem a nemzeti érdekek, hanem sokkal inkább saját pénzügyi kapcsolataik határozzák meg.”

¹⁰⁹ Fürstenberg jelentése 1917. május 8-án. No. 306. *HHStA P. L. 189.*

¹¹⁰ A sorozatos tengeralattjáró incidensek hatására 1917. június 29-én a „La Gaceta de Madrid”-ban közzétettek egy királyi rendeletet, az ún. spanyol tengeralattjáró-dekrétumot. Ennek értelmében Spanyolország megtiltotta a korlátlan tengeralattjáró háború résztvevőinek, hogy behajózzanak a spanyol kikötőkbe, illetve spanyol felségterületeken „manőverezzenek”. A törvény főleg a központi hatalmak ellen irányult, Fürstenberg július 15-i jelentésében úgy értékelte a történeteket, mint „a központi hatalmak arcába történt ökölcsapást”. *HHStA P. A. I 896.*

¹¹¹ A „juntas de defensa”-ról ld.: Stanley G. Payne: *Politics and the Military in Modern Spain.* London-Stanford, 1967. Ebben: The Military Defense Juntas. 123-151. old.

¹¹² Disszertációnkban nem kívánunk részletesen foglalkozni a spanyol belpolitikai történésekkel, hasznosnak találjuk ugyanakkor utalni a *HHStA*-ban található vonatkozó forrásokra. *A P. A. XX 66-67, Berichte Spanien*

XIII. Alfonz támogatását is megnyerték a kormánnyal szemben, Prieto kormánya június 9-én lemondott.¹¹³

Új kormány alakításával a király – a már e téren tapasztalatokkal rendelkező – Datot bízta meg, aki – mint ahogyan ezt a háború kirobbanásakor is bizonyította – a semlegesség híve volt.¹¹⁴ Azonban az új külügyminiszter, Marqués de Lema közismerten az antant pártján állt.¹¹⁵

Ugyanakkor bizonyos előnyöket jelenthetett a központi hatalmak számára, hogy az augusztusi sztrájkhullám során – melyben a vasutasoknak vezető szerep jutott, és elsősorban bérkövetelések szerepeltek napirenden – az antant komolyan kompromittálódott. XIII. Alfonz azzal is meggyanúsította Párizst, hogy a monarchia megdöntésén és köztársaság kikiáltásán munkálkodik Spanyolországban.

A „Juntas de defensa” követeléseit – elsősorban hadügyi reformtervezetét – az új kormány sem tudta kielégíteni, valamint komoly gondot jelentett a katalán nacionalisták igénye is a politikai rendszer decentralizálására, illetve ennek következményeként autonóm törekvéseik realizálására,¹¹⁶ így Dato – nem látván kiutat a válságból – 1917. október 27-én lemondott.¹¹⁷ Utódja – ismét – García Prieto lett, aki a külügyi tárcát is irányította. Az új kormányba a katalán nacionalisták is adtak két minisztert, mialatt a hadügyminiszter a „juntas de defensa” jelöltje, Juan de la Cierva tábornok lett. Az új kabinettel a központi hatalmak elégedettek lehettek.¹¹⁸

1914-1918, valamint a P. A. I 895-896 *Liasse Krieg Spanien* kartonok is folyamatosan tartalmazznak jelentéseket a témáról, az 1917-es mozgalmakról pedig a *Gesandtschaftsarchiv Madrid 54* gyűjteményben található különösen sok információ. A jelentések sorozatosan arról tájékoztatnak, hogy az antant jelentős összeggel támogatta a megmozdulásokat.

¹¹³ Fürstenberg jelentése 1917. június 11-én. No. 366. HHStA P. A. I 896.

¹¹⁴ Az AOK júniusi összegző jelentése arra utal, hogy „Dato személy szerint az antanthoz húz. A hadsereg inkább Maurat szeretné.” HHStA P. A. I 896. *Resumé vertraulicher Nachrichten aus Spanien bis 13. Juni 1917. Nr. 20/43. res.*

¹¹⁵ Schulthess: 1917. Bd. 58/2., 240. old., illetve P. A. I 896. Fürstenberg jelentése 1917. június 11-én. No. 366.; „Lema márkit külügyminiszternek, Primo de Rivera tábornokot pedig hadügyminiszternek nevezték ki; előbbi közismerten az antant híve, utóbbi 80 éves nagytekinélyű tábornok, velünk szemben jóindulatú.”

¹¹⁶ A belpolitikai nehézségekről adott hírt Fürstenberg is 1917. július 13-i jelentésében, amelyben hangsúlyozottan utalt a katalán szeparatista törekvésekre. HHStA P. A. I 896. No. 7072.

¹¹⁷ Fürstenberg jelentése 1917. október 28-án. No. 581. HHStA P. A. XX 66.: „A központi hatalmak számára csak üdvözlendő lehet a kormány visszalépése, mivel az az utóbbi időben egyáltalán nem tudott ellenállni az antant nyomásának.”

¹¹⁸ Schulthess: 1917. Bd. 58/2., 244. old., illetve HHStA P. A. I 896. Zusammenfassung der vertraulichen Mitteilungen aus Spanien bis 23. November 1917. Evb. Nr. 20/107 res.: „García Prieto új kormánya a központi hatalmak számára többé-kevésbé megnyugtató. A miniszterelnök a semlegesség elkötelezett híve, a hadügy-, igazságügy- és közmunkaügyi miniszter szintén mellettünk áll, ezzel szemben a többiek, főleg a pénzügyminiszter, antantpártiak. Az új kormány biztosítéka a semlegesség fenntartására őszintének tűnik, amihez hozzájárul a hadsereg állásfoglalása is.”

1917-ben történt kísérlet arra vonatkozóan is, hogy svájci lapokon keresztül hassanak Spanyolországra, mivel ezek általában rendszeresen megérkeztek Madridba. A Külügyminisztérium Sardót szemelte ki arra, hogy A. D. Rioluza álnéven cikkeket fogalmazzon meg a „Neue Züricher Zeitung” számára. Azonban Musulin báró fáradozása 1917 júliusában, hogy Sardó „A latinizmus Franciaország új fegyvere” című cikkét a „Neue Züricher Zeitung”-ban elhelyezze, sikertelen maradt, mivel a szerkesztőség azt aktualitását vesztettnek találta.

Musulin azon próbálkozása sem hozott több sikert, amikor 1917 szeptemberében a „Neue Freie Presse” Spanyolországról szóló cikkét szeretne volna svájci lapokban közzétenni.¹¹⁹

November 26-án Fürstenberg olyan hírt közölhetett Béccsel, mely szintén segíthette az Osztrák-Magyar Monarchiáról való korrekt kép kialakítását a spanyol közvéleményben. Tájékoztatása szerint „az „Imparcial” tervezi, hogy haditudósítókat küldene az Osztrák-Magyar Monarchiába. A számításba jövő személy megbízhatónak tűnik.”¹²⁰

Fürstenberg kérte Czernint, hogy tájékoztassa, van-e ellenvetése az üggyel kapcsolatban, illetve érdeklődött, hogy esetleg lehetséges lenne-e – „tekintettel a lappal való speciális kapcsolatunkra” – a spanyol fél költségeit átvállalni.¹²¹

Czernin válaszában részletesebb tájékoztatást kért Fürstenbergtól például az „Imparcial” spanyolországi tekintélyéről, illetve a haditudósító személyéről, az Osztrák-Magyar Monarchiában való tartózkodása tervezett időtartamáról. „Elméletileg semmi ellenvetésem nincs a tervvel kapcsolatban.” Ugyanakkor felhívta a nagykövet figyelmét a frontlátogatásra vonatkozó speciális szabályokra, miszerint „a tervezett tudósításokat a katonai hatóságok cenzúrázzák.”¹²²

¹¹⁹ Vö: Schmölzer: i. m. 157-158. old.

¹²⁰ Fürstenberg jelentése 1917. november 26-án. No. 644. HHStA P. L. 189.

¹²¹ Uo.

¹²² Fürstenberg hercegnek Madridba 1917. november 29-én. No. 579. Uo.

Jó választásnak bizonyult az a stratégia, hogy a spanyol újságírókra a „helyszínen” tegyenek kedvező benyomást. Dzieduszycki már 1915 augusztusában jelentette, hogy „az „ABC” tudósítójának, Juan Pujolnak a cikke, aki jelenleg Galíciában, az osztrák-magyar fronton tartózkodik, a legjobb benyomást tette a spanyolokra.” *HHStA P. A. XX 66. 1915. június 14., illetve 1915. augusztus 6.*

Két hónappal később a k. u. k. Hadügyminisztérium szervezett körutazást semleges országbeli újságíróknak Ausztria-Magyarországon keresztül, amelyre az „ABC” tudósítóját, Aniceto Sardó y Vilart is meghívták. *HHStA P. L. 276. Zirkularschreiben des Ministerium des Äussern 1915. október 9.*

Az 1917-es év kapcsán feltétlenül szólnunk kell egy, az Osztrák-Magyar Monarchiáról Madridban magyar szerzőtől megjelent kötetéről, melynek különös érdekessége – jelentősége –, hogy megfelelt azoknak az elvárásoknak, melyeket Fürstenberg herceg is folyamatosan sugallt Bécsnek, nem sok sikerrel. Révész Andor¹²³ kötete, mely „Austria-Hungría y la Guerra” címmel jelent meg,¹²⁴ azért is figyelmet érdemel, mivel a háború alatt Spanyolországban Ausztriáról, illetve Ausztria-Magyarországról nagyon kevés könyv jelent meg.¹²⁵ A spanyol közvélemény tájékoztatása – esetleges befolyásolása – szempontjából tehát rendkívül jelentős volt Révész munkája, mely az Osztrák-Magyar Monarchia külpolitikájáról és belső viszonyairól ad képet. Az egyes fejezetek foglalkoznak az orosz-osztrák viszonytal, az oroszok ausztria-magyarországi propagandájával, az osztrák-serb-montenegrói kapcsolatokkal, a monarchiabeli olasz irredentizmussal, illetve Románia és Erdély kérdéseivel, de ami talán még fontosabb – és a fejezetcímekből nem derül ki –, feltűnően nagy hangsúlyt kapnak a kötetben az Osztrák-Magyar Monarchia belső viszonyai, különös tekintettel a nemzetiségi kérdésre. Révész munkájában – melyben saját tapasztalatain túl felhasználta a vonatkozó német, francia, angol sajtóforrásokat is – védelmébe veszi az Osztrák-Magyar Monarchiát, erősen pozitív, már-már idealizált képet festve arról. A fiatal szerző mindvégig arra hívja fel a figyelmet, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia alapvetően békés ország, sohasem voltak egyetlen országgal szemben sem területi követelései, s mint ahogyan maga fogalmaz „konzervatív és békés monarchia, olyan heterogén ország, amelyben nem létezik sem az osztrák, sem a magyar irredentizmus, s ahol sohasem volt jelen a hódítás szelleme.” Ennek kapcsán Révész külön kiemeli, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia mindig a legjobb érzelmekkel viseltetett a szlávokkal szemben, ahogy azt más nemzetiségekkel szemben is tette. A soknemzetiségű birodalom védelmében a könyvben központi szerepet kap az 1868-as nemzetiségi törvény bemutatása, és annak hangsúlyozása, hogy a háború alatt az Osztrák-Magyar Monarchia összes nemzetisége egyöntetűen állt a kormány és a trón mellé. „Az antant a Monarchia szétesésével számolt, s közben azt láthatjuk, hogy az erősebb, mint valaha. A tizenöt nemzetiség határozottan felzárkózott a trón körül a közös haza és az alkotmányos

¹²³ Révész Andor 1917-ben érkezett Párizsból Madridba, egyesek szerint mint ösztöndíjas, mások szerint vakációját kívánta Spanyolországban tölteni. 1917-től AZ EST tudósítójaként publikált folyamatosan spanyol témájú cikkeket. Révészről vö: Benisné Szabó Éva: Andrés Révész, El Escritor. Szeged, SZTE, 2004. (kézirat)

¹²⁴ Austria-Hungría y la Guerra. Estudio diplomático. Madrid, 1917.

¹²⁵ A Biblioteca Nacional de España Ausztriáról egyetlen kötetel rendelkezik a háború alatt, amely 1915-ben jelent meg „Austria víctima de Alemania: Cómo y por qué se la debe salvar” címmel, szerzője A. Luga.

szabadságok védelmében.”¹²⁶ A kötet második részében Révész összefoglalja azokat az ellenséges nézeteket, amelyek az Osztrák-Magyar Monarchia szétdarabolása mellett érvelnek, majd ezekkel vitatkozva több alkalommal hangsúlyozza „Ausztia-Magyarország mindig békés hatalom volt, amely sohasem zavarta meg a kontinens békéjét..., sohasem voltak területi ambíciói. Ausztia-Magyarország mindig békére vágyott, hogy előkészítse belső gazdagságának növekedését.”¹²⁷ Munkája végső tanulsága, hogy „az Osztrák-Magyar Monarchia a béke garanciája Európában. Csak a gyűlölet és demagógia politikája táplálhat olyan véleményt, mely szerint az Osztrák-Magyar Monarchia integritását szét kell törni, hogy megvédjék a világbékét, ám remélhető, hogy ez a hatalmas ostobaság nem talál visszhangra.”¹²⁸ Mindennek igazolására a francia szerzőt, Charles Benoit-t idézi: „Ha az Osztrák-Magyar Monarchia nem létezne, Európának meg kellene teremtenie; és mert Ausztia-Magyarország létezik, Európának mindent meg kell tennie, hogy megőrizze.”¹²⁹

Van azonban Révész kötetének egy másik – Fürstenberg instrukcióival egybehangzó – tanulsága is: megmutatja, hogy viszonylag csekély anyagi befektetéssel is jelentős sikereket lehetett volna elérni a spanyolok befolyásolása érdekében.

A háború utolsó éve is tengeralattjáró incidensekkel indult: különös izgalmakat váltott ki január 25-én a „Giralda” elsüllyesztése.¹³⁰ Fürstenberg is megjegyezte februári táviratában, hogy a német kormány, úgy tűnik, egyáltalán nincs tekintettel Spanyolországra a tengeralattjáró háború során, és ami a legsajnálatosabb, diplomáciai síkon sem képes korrigálni hibáit: „Pedig milyen könnyű és megnyugtató lenne, tisztázni a helyzetet, ha magyarázatot és biztosítékot adna a német kormány, amit annyira várnak a spanyolok. Ehelyett Berlin hallgatásba burkolózik, ami csak megkönnyíti ellenségeink helyzetét. Az ország ugyanakkor folyamatosan attól retteg, hogy a tengeralattjáró háború további brutális folytatása egy napon odáig fajul, hogy az már a spanyol állam szuverenitását is

¹²⁶ Révész: 9. old.

¹²⁷ Uo. 71. old.

¹²⁸ Uo.

¹²⁹ Uo. 78. old.

¹³⁰ Fürstenberg 1918. január 31-én jelentett az esetről. Eszerint a „Giralda” mintegy 3100 tonna ércet szállított Huelvából Pasajesbe. A hajó legénysége egyöntetűen megerősítette, hogy a németek önkényesen jártak el a történetkor. Ezek után várható, hogy a spanyol kormány ismét felveti a kapcsolatok megszakítását Németországgal. Az antantbarát sajtó is mindent elkövet ennek érdekében. *HHSIA P. A. I 896. No 48*. A nagykövet február 7-i jelentése viszont azt is tartalmazza, hogy a hajó csempészárut szállított a franciáknak. *No. 57*.

veszélyezteti, ami arra kényszerítene az országot, hogy – becsületét mentendő – a kapcsolatok megszakítása mellett döntsön.”¹³¹

A központi hatalmak számára további aggodalomra adott okot, hogy García Prieto kormánya 1918. március 19-én visszalépett, miután nem tudta elfogadtatni hadügyi reformtervét, melyet tovább tetézett egy lehetséges katonai puccs híre, illetve általános sztrájk meghirdetése Spanyolország szerte.¹³²

Tekintettel a feszült belpolitikai helyzetre, koalíciós kormány alakítására volt lehetőség Antonio Maura vezetésével.¹³³

Kevésbé öröndetes volt a központi hatalmak számára, hogy Romanones is helyet kapott az új kabinetben igazságügyminiszterként, Dato pedig a külügyi tárcát kapta.¹³⁴

2.2.3. 1918 márciusától a háború végéig

A bizonytalan belpolitikai helyzet a Madrid és Bécs közötti kapcsolatot is zavarta.

Február második felében egyáltalán nem érkezett osztrák-magyar hadijelentés Madridba. Ennek legfőbb oka a rendkívüli állapot kihirdetése volt Barcelonában, illetve a postai dolgozók és távírdászok sztrájkja.¹³⁵

Fürstenberg ugyanakkor május 1-én arról tudósított, hogy május 5-től indul egy új esti lap, az „Iberia”, Pujol irányításával,¹³⁶ amely a Monarchia érdekeit képviseli. A nagykövet kérte, hogy Gaiger ezért tudósításait ezután oda küldje.¹³⁷

¹³¹ HHStA P. A. I 896. Fürstenberg jelentése 1918. február 18-án. No. 74.

¹³² Schulthess: 1918. Bd. 59/2., 132. old.

¹³³ Fürstenberg herceg már március 12-én beszámolt arról, hogy várhatóan Maura kerül kormányra. HHStA P. A. XX 67. No. 118. Hogy ez mit jelent a központi hatalmak számára, arról a nagykövet következő jelentése szól: „Hogy a koalíciós kormány megalakulása a központi hatalmak részéről üdvözlendő-e, azt csak a jövő mutatja meg, miután egyértelművé válik, kié lesz a vezető szerep a külpolitika irányításánál. A kormány miniszterei ugyanis éppen erre vonatkozóan a legheterogénabb célokat képviselik. Azonban az már most is megállapítható, hogy a miniszterelnök Spanyolország legnépszerűbb államférfijának tekinthető, illetve, hogy ez alkalommal a kabinet mögött ott áll az egész ország, és ez eddig még soha nem fordult elő.” 1918. *Aufgabedatum fehlt. No. 143. Uo.*

¹³⁴ Schulthess: 1918. Bd. 59/2., 134. old.

¹³⁵ HHStA P. L. 189. A k. u. k. katonai attasé jelentése Fürstenberg közvetítésével 1918. május 1-én. No. 209.

¹³⁶ Pujol 1918 áprilisában lemondott a Nación éléről.

¹³⁷ HHStA P. L. 189. Fürstenberg jelentése Madridból 1918. május 1-én. No. 206. Gaiger „Ibericus” álnéven küldte ide tudósításait.

A „Nación” továbbra is német kézen maradt, ezért ezután is lehetséges volt, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia hadijelentései megjelenjenek a lapban. Fürstenberg tájékoztatót arról, hogy ő maga azért „vonult vissza” a laptól, mert a Felügyeleti Tanács elnöke néhány cikk esetében nehézségeket támasztott, de lépését még inkább az indokolta, hogy a lap anyagi helyzete a nem éppen megnyugtató gazdálkodás miatt meglehetősen bizonytalanra vált. A német kollégája a továbbiakban is részt vesz a vállalkozásban, ami Fürstenberg megítélése szerint a fentiek ismeretében igen kockázatos. A nagykövet ugyanakkor ismét utalt a „La Iberia” megalapítására, mely számára legalább hetente kétszer részletes távirati jelentéseket kért Gaigertől a Monarchia bel- és külpolitikájáról.¹³⁸

Fürstenberg 1918 nyarán tanácsolta, hogy a spanyol közvélemény tájékoztatására a Monarchia külső és belső helyzetéről az lenne a legtanácsosabb, ha a jelentéseket spanyolok fogalmaznák, és terjesztenék a helyi sajtóban. „Erre leginkább az „ABC” lenne alkalmas – széleskörű olvasottsága miatt –, mivel annak pártatlansága elismert. Mindebben Danubio sokat segíthetne, illetve Gaiger is, aki az „Iberia”-nak küldhetne számunkra kedvező – általunk inspirált – cikkeket.”¹³⁹

Ugyancsak májusban a k. u. k. katonai attasé arról számolhatott be, hogy „a hivatalos haditudósítások jelenleg rendszeresen megérkeznek. Ugyanakkor ajánlatos lenne, a madridi „ABC” tudósítóját, Don Aniceto Sardót, Wien, I. Volksgartenstrasse 3., terjedelmes hírekkel ellátni. Mindezt az indokolja, hogy nevezett lap egész Spanyolországban és Dél-Amerikában a legelterjedtebb, naponta 175.000 példányban jelenik meg, és szinte az egyetlen, melynek híreit más újságok is átveszik.

Mivel azonban nevezett tudósító nem képes arra, hogy önállóan megfogalmazzon hadijelentéseket, így kész írásokat kellene rendelkezésére bocsátani.

Az „ABC” szerepe annál is inkább fontos, mivel annak berlini tudósítója kizárólag szövetségesünk tevékenységéről ír, sőt még az is előfordulhatott, hogy az itáliai őszi offenzíva során a „Wolff-Iroda” jelentései az Osztrák-Magyar Monarchia csapatainak teljesítményét teljességgel elhallgatták, melynek következtében spanyolországi megítélésünk jelentős csorbát szenvedett.”¹⁴⁰

Június 1-én Fürstenberg beszámolt arról, hogy a német sikerek a hadszíntereken Spanyolországban ismét megerősítették a Német Birodalom iránti tekintélyt; mindez

¹³⁸ HHStA P. L. 189. Fürstenberg jelentése 1918. május 7-én. No. 217.

¹³⁹ HHStA P. L. 189. Fürstenberg jelentése 1918. május 11-én. No. 224.

¹⁴⁰ HHStA P. L. 189. A k. u. k. katonai attasé jelentése Fürstenberg közvetítésével 1918. május 26-án. No. 258.

hozzájárult ahhoz, hogy a Minisztertanácsban helyet foglaló antantbarát csoportok befolyását korlátozták, illetve az ellenséges propaganda sikerei is mérséklődtek.

Sajnálatos módon az Osztrák-Magyar Monarchia nem örvendhet Spanyolországban ilyen kedvező helyzetnek. Mindennek oka a közismertté vált Czernin-Clemenceau ügy volt, valamint az OMM hadseregének eddig elmaradt sikerei az olasz fronton. „Kijelenthető, hogy 1914 tele óta, amikor a Monarchia a lengyel és szerb hadszíntereken komoly vereségeket szenvedett, Ausztria-Magyarország presztízse soha nem volt olyan mélyponton, mint most.”¹⁴¹

Fürstenberg úgy ítélte meg, nincs az a propaganda, mely jelen helyzetben „a Monarchiáról alkotott vigasztalan képet rózsás színben tudná feltüntetni.”¹⁴²

A nagykövet ezért újabb jelentésében azt tanácsolta, hogy „ha már katonai sikerekről nem lehet beszámolni, legalább a propagandatevékenységünk révén kellene megpróbálni presztízszünket helyreállítani. Különösen fontos lenne ez tekintettel arra, hogy az antant szinte egyetlen napot sem hagy ki annak érdekében, hogy lemásoljon egy cseh vagy délszláv lapból származó írást, melyben Monarchiánk belső helyzetét és német szövetségesünkhöz való kapcsolatunkat a legsötétebb színben tüntetik fel. Ha ezek az írások otthon meg is jelenhetnek, legalább arra kellene ügyelni, hogy a semleges és ellenséges külföldön ne kerüljenek nyilvánosságra.”¹⁴³

Fürstenberg június 19-én ismét információhiány miatt panaszkodott: „Offenzívánkról egyetlen szó sem érkezett.”¹⁴⁴ Kérte, hogy a Hadisajtó Központ intézkedjen az ügyben.¹⁴⁵

Ennek okait a nagykövet részben abban látta, hogy „a távirati irodák alkalmazottjait egész Spanyolországban, de különösen Barcelonában az antant megvesztegeti.”¹⁴⁶ Megköszönte felettesének a spanyolországi propaganda érdekében tett támogatását; „Gaiger és Danubio számomra különösen értékesek, és sok sikert remélek a Hadisajtó Központból érkező félhivatalos jelentésektől is.”¹⁴⁷

Hogy fenti kérés hatására-e – nem valószínű –, június 23-án a madridi k. u. k. katonai attasé a k. u. k. sajtószolgálat sikeres működéséről adott hírt. Az „Imparcial”, az „ABC” és a „Nación” mellett Dzieduszycki, aki a Hadisajtó Központtal közvetlen kapcsolatban állt, ennek híreit még további spanyol lapokban is el tudta helyezni: „Sajtószolgálatunk

¹⁴¹ HHStA P. A. I 896. Fürstenberg jelentése 1918. június 1-én. No. 264.

¹⁴² Uo.

¹⁴³ HHStA P. L. 189. Fürstenberg jelentése Madridból 1918. június 15-én. No. 291.

¹⁴⁴ HHStA P. L. 189. Fürstenberg jelentése Madridból 1918. június 19-én. No. 298.

¹⁴⁵ Uo.

¹⁴⁶ Fürstenberg jelentése Madridból 1918. június 19-én. No. 297. Uo.

Spanyolországban jelenleg olyan jól szervezett, hogy abban a helyzetben vagyok, hogy valamennyi, a hadisajtó kommandónak kívánatos hírt el tudok helyezni az itteni lapokban. Mindezt az teszi lehetővé, hogy a háború kitörése óta a k. u. k. nagykövetséggel szorosan együttműködve dolgozunk azon, hogy a sajtópropaganda sikeresen működjön. Mint ahogy arról már április 30-i jelentésemben is hírt adtam, kapcsolatban állok a legfontosabb független lapok hadikritikusaival is, ami lehetővé teszi, hogy személyes befolyással elérjem a kívánt célokat.

Az „ABC” a legolvasottabb lap és a legszigorúbban értelmezett pártatlanságot képviseli.

Az „Imparcial” még röviddel ezelőtt is kimondottan antantbarát volt, elsősorban antantbarát olvasótáborral.

A „Debate” hadikritikusa a népszerű és befolyásos spanyol tábornok, Armand Guerra, akinek a jelentéseit a király is naponta olvassa.

A „Correspondencia militar” a katonai körökben mértékadó.

A „Correo español” a spanyol karlisták lapja; a hadiszerkesztője ugyanakkor egy királypárti tiszt. A lap jelentősége az utóbbi időben azáltal is nőtt, hogy a karlista pártban viszályok dúlnak, és a karlista trónkövetelő testvérei, akik olasz tisztekkel házasodtak, jelenleg komoly propagandát folytatnak az antant mellett.

Spanyolországban a háború alatt intenzív hadiújságírás alakult ki, és valamennyi nagyobb lapnak megvan a maga haditudósítója. A legtöbb központi hatalmakat támogató lapnál tisztek is közreműködnek, ezzel szemben az ellenséges sajtó hadikommentárjai kizárólag civil szerzőktől származnak.”¹⁴⁸

Dzieduszycki június végén arra vonatkozóan is javaslatot tett, hogy megítélése szerint mely írásokkal lehet leginkább hatni a spanyol olvasókra: „Az itteni publikumra azok a hivatalos közlemények vannak legmélyebb hatással, melyeket röviden és érthetően fogalmaznak meg. A lefoglalt ágyúk száma például mindig kedvezően hat, ezzel szemben a légierő diadalai iránt kevésbé érdeklődnek az itteniek. Kívánatos lenne a Sajtó Főhadiszállás közleményeiben megadni, hogy a fronton meddig jutottunk el. A legtöbb lap ugyanis igen jó minőségű grafikákat publikál, és a hadikritikusok számára fontos lenne pozitív támpontot kapni a helyzet értékeléséhez. Mindez annál inkább indokolt, mivel az ellenséges sajtó sikereinket elhallgatja. Túl terjengős, irodalmi stílusú kommentárok itt

¹⁴⁷ Uo.

¹⁴⁸ HHStA P. L. 189. A k. u. k. katonai attasé jelentése Fürstenberg közvetítésével 1918. június 23-án. No. 308.

kedvezőtlen hatást váltanak ki, mivel a spanyol publikum hozzászokott, hogy az antant ezzel az eszközzel él, ha kudarcait akarja leplezni. Továbbá sok lap tényleges helyhiány miatt mindezt nem tudná megjelentetni.

Kíváncsún lenne, hogy a hadiközleményeink megbízható úton mintegy ötven vidéki laphoz eljussanak. Különösképpen fontosnak tartom hangsúlyt fektetni arra, hogy a nyári hónapok alatt Észak-Spanyolországban egy, az eddigieknél gyorsabb információs szolgálatot szervezzünk.”¹⁴⁹

Mindez azonban már meglehetősen kései próbálkozásnak bizonyult. 1918 nyarának hadieseményei a Nyugati Fronton ugyanis egyre egyértelműbbé tették a központi hatalmak vereségét,¹⁵⁰ amely pozíciójukat Spanyolországban is tovább gyengítette.¹⁵¹ De a spanyolok is levonhatták a maguk számára a szomorú tanulságot: „Valamennyi itteni kör számára teljesen világossá vált, hogy a spanyolok számára még annak reménye is szertefoszlott, hogy Gibraltárt és Tangert megszerezhetik, és ezáltal megvalósíthatják álmukat egy nagyobb és befolyásosabb Spanyolországról.”¹⁵²

Fürstenberg jelentése ezek ismeretében nem meglepő: „A Monarchia elleni kampány naponta fokozódik, mindehhez hozzájárul ellenségeink „győzelmi mámore” a piavei visszavonulásunk miatt.

A Hadisajtó Központból beérkező hivatalos, illetve félhivatalos hírek nem elégségesek ahhoz, hogy az ellenséges propagandát ellensúlyozhassák.

A napi hadijelentések olyan késéssel érkeznek, hogy csak a következő napi sajtóban jelenhetnek meg, ezzel szemben például az itáliai jelentések időben érkeznek, ami nagy előny.

Az ellenséges távirati irodák Bernből, Koppenhágából, Amszterdamból folyamatosan tudósítanak bécsi felkelésekről, a Hofburg, illetve a német nagykövetség előtti tüntetésekről, véres összecsapásokról, vasutassztrájkokról Ausztriában és Magyarországon, valamint a Monarchia egész területén tapasztalható élelmiszerhiányról. Mindezt sajnos autentikus hírek hiányában itt egyáltalán nem tudjuk cáfolni. Ennek az a következménye, hogy az itteni legfelső körök meg vannak győződve arról, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia a teljes összeomlás előtt áll.

¹⁴⁹ HHStA P. L. 189. A k. u. k. katonai attasé jelentése Fürstenberg közvetítésével 1918. június 26-án. No. 315.

¹⁵⁰ Vö: pl. Taylor: i.m. 161-199. old.

¹⁵¹ Schulthess: 1918. Bd. 59/2., 136. old.

¹⁵² HHStA P. A. I 896. Fürstenberg jelentése 1918. október 17-én. No. 511.

Mindezek ellensúlyozására kérem, hogy hetente egyszer-kétszer küldjenek számomra sifírozott jelentéseket Ausztria-Magyarország politikai, gazdasági és hadügyi helyzetéről. Különösen fontos lenne, hogy ezek – az eddigiekkel ellentétben – időben érkezzenek.

Miután a német távirati hivatal kiválóan működik, így valószínű, hogy a késésekért a mi állomásunk a felelős.”¹⁵³

Hogy ekkorra már az Osztrák-Magyar Monarchia nemcsak a hadszíntereken, hanem a propagandatevékenységében is összeomlott, bizonyítja Fürstenberg ismételt panasza, hogy mennyire rosszul szervezett az Osztrák-Magyar Monarchia hírszolgálat. Kérte a külügyminisztert, hogy ennek „a távirati állomásunkra jellemző rendkívül kártékony slamposágnak” végérvényesen vessenek véget. Ismét megállapította, hogy az utóbbi két hétben a hadikommunikék vagy egyáltalán nem érkeztek meg, vagy négy-hat napos késéssel, melynek eredményeként a nyilvánosság számára teljesen értéktelenek.¹⁵⁴

Komoly problémát jelentett 1918 nyarán az is, hogy Ausztria-Magyarországról valótlan hírek terjedtek Spanyolország szerte.

Burián tájékoztatta nagykövetét, hogy a Monarchiát kompromittáló hírek a Hofburg előtti sztrájkokról, élelmiszerhiányról, lázongásokról, vasutas megmozdulásokról nem fedik a valóságot. Valamennyi hírt azonban lehetetlen volt cáfolni. Ezért Burián kérte Fürstenberget, hogy a következő hivatalos közleményt hozza nyilvánosságra: „Az ellenséges propaganda az utóbbi időben számos hírt tesz közzé a Monarchiában uralkodó katasztrofális állapotokról. Mindez nem fedi a valóságot.”¹⁵⁵

A hadieseményekkel kapcsolatban Burián megjegyezte, hogy az nem ad okot aggodalomra, a helyzet időközben konszolidálódott.¹⁵⁶

Az AOK Spanyolországból érkező hírei azonban nem ezt igazolták:

„Az antant legutóbbi sikerei a Nyugati Fronton a központi hatalmak megítélését a spanyol közvélemény szemében hátrányosan befolyásolták. Mindennek eredményeként most már utóbbi eddig feltétlen hívei is kételkednek a győzelemben, amihez hozzájárul az is, hogy a tengeralattjáró háború sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Döntőnek bizonyul az az óriási méreteket öltött propaganda is, amit az USA sok millióval támogat. Úgy tűnik, sikerül elhitetni a spanyolokkal, hogy az USA hadbalépése eldöntötte a háborút. Ezzel egyidejűleg nő az ellenszenv Németországgal szemben a spanyol hajók folyamatos

¹⁵³ HHStA P. L. 189. Fürstenberg jelentése 1918. június 26-án. No. 314.

¹⁵⁴ Fürstenberg jelentése 1918. július 2-án. No. 329. Uo.

¹⁵⁵ HHStA P. L. 189. Burián utasításai Fürstenbergnek Bécsből Zarauzba 1918. július 8-án. Z. 1895/5 1918.

¹⁵⁶ Uo.

elsüllyesztése miatt. Ennek következtében az antant naponta növekvő nyomása már nem ütközik Spanyolországban a korábbi ellenállásba arra vonatkozóan, hogy az ellenpropagandát teljesen ellehetetlenítsék.”¹⁵⁷

Nem kedvezett az sem a központi hatalmak helyzetének Spanyolországban, hogy továbbra sem akarták – tudták – cáfolni a kaotikus belső helyzetükről terjengő híreket.

Fürstenberg arról panaszkodott, hogy Németországból és az Osztrák-Magyar Monarchiából egyáltalán nem érkeznek megbízható, felvilágosító hírek a tényleges hadihelyzetről, illetve nevezett országok belső helyzetéről, ami lehetőséget ad az antantnak, hogy megtévesztő híreket terjesszen Spanyolországban.

„Az otthoni sajtót uraló kaotikus állapotokat is úgy értékeli az itteni lakosság, mint a központi hatalmak országait uraló forradalmi megmozdulások kiteljesedésének jelét.”¹⁵⁸ Valamint ugyanitt olvashatjuk: „Egész Spanyolország lesújtva szemléli a Németországban és az Osztrák-Magyar Monarchiában végbemenő, katasztrofális véget sejtető eseményeket. Ennek fő oka a német hadsereg összeomlása, illetve a központi hatalmak belső kaotikus állapota, amelyre Spanyolországban nem találnak magyarázatot.”¹⁵⁹ Ebben a helyzetben a nagykövet különösen kártékonynak látja, hogy „teljes mértékben hiányoznak Németországból és az Osztrák-Magyar Monarchiából autentikus, felvilágosító hírek, vagy csak az események hiányos magyarázata lát napvilágot, amelyek itt inkább zavart keltenek, mint hasznosak.

Az antant ugyanakkor mindent elkövet annak érdekében, hogy lejárassa a német hadsereget, illetve propagálja a Német Birodalomban és az Osztrák-Magyar Monarchiában jelenleg uralkodó kaotikus állapotokat. Mindebben az a legveszélyesebb, hogy a spanyol monarchiát megfosztották a központi hatalmakba vetett hitétől, és ezáltal kiszolgáltatottá válik a nyugati hatalmak demokratikus, sőt szocialista agitációjának.

Ugyanakkor Spanyolország számára világos, hogy az országnak semmi reménye nem maradt arra, hogy Tangert, illetve Gibraltárt megszerezze. A spanyolok csalódottsága leírhatatlan, és annál inkább aggasztó, mivel a spanyolok döntő többsége teljes bizonyossággal várta csapataink győzelmét. A leírtak legsúlyosabb következményeként híveink elfordulnak tőlünk, és várhatóan az itteni politikai orientációban teljes átalakulás következik be.”¹⁶⁰

¹⁵⁷ k. u. k. Armeeoberkommando Nachrichtenabteilung. Auszug aus den vertraulichen Nachrichten aus Spanien bis zum 18. September 1918. No. 20/54. Uo.

¹⁵⁸ Fürstenberg jelentése 1918. október 17-én. No. 511. Uo.

¹⁵⁹ Uo.

¹⁶⁰ Uo.

Ezeket a sorokat október 17-én – mintegy egy hónappal a fegyverszünet aláírása előtt – küldte Fürstenberg Bécsbe. Az összeomlást követően nem maradt más hátra, mint Spanyolországban is rendezni – lezárni – a még Ausztria-Magyarországot érintő ügyeket.

A likvidálási kötelezettségek a propagandatevékenységet is érintették. Ezért küldte Fürstenberg 1918. november 22-én a következő táviratot Bécsbe: „Beszéltem Gasset úrral, az „Imparcial” tulajdonosával, és arra a megállapodásra jutottunk, hogy az „Imparcial” 600 részvényét 100.000 pesetáért visszavásárolja. 50.000-t azonnal készpénzben fizet, a többi részletekben.

Miután, tekintettel az itteni ismert körülményekre, ezt a megállapodást kedvezőnek ítélem, sőt Gasset úrnál szeretném elérni, hogy a továbbiakban is tartson fenn lapjában egy rovatot számunkra, kérem Excellenciádat, engedélyezze e megállapodás értelmében a szerződés megkötését.”¹⁶¹

A likvidálási folyamatot irányító Flotow báró válaszát azonban a HHStA dokumentumai között már nem találhatjuk.

Értékelve az Osztrák-Magyar Monarchia spanyolországi propagandatevékenységét, megállapítható, hogy – részsikerei ellenére – Bécs viszonylag kevés eredményt tudott felmutatni. Fürstenberg hercegnek ezen a téren is újra és újra szembesülnie kellett a k. u. k. Külügyminisztérium elutasításaival – ebben némi változást jelentett Czernin külügyminisztersége –, illetve kezdetben még a Bécs és Madrid közötti távirati összeköttetés technikai nehézségeivel is.

A fő problémát azonban az jelentette a központi hatalmak számára, hogy nem tudták megtalálni az utat a spanyol lakossághoz, nem voltak képesek oly mértékben alkalmazkodni a spanyol mentalitáshoz, mint az antant – pedig ez a sikeres propagandához nélkülözhetetlen lett volna. Ehhez képest az anyagi fedezet is csak másodlagos jelentőségű.¹⁶² Emellett a Német Birodalom és a Kettős Monarchia közötti összhang, együttműködés hiánya is hozzájárult a komoly eredmények elmaradásához.¹⁶³

¹⁶¹ Fürstenberg jelentése 1918. november 22-én. No. 564. Uo.

¹⁶² HHStA KA. KPQ. Fasz. 73. Bericht vom 11. 11. 1918.

¹⁶³ Ratibor herceg kritikája is erre vonatkozott 1915 áprilisában: „Ausztria-Magyarország élvezi itteni propagandánk valamennyi előnyét, anélkül, hogy eddig említésre méltó hozzájárulást tett volna.” Ratibor a Külügyi Hivatalnak 1915. április 19-én. Vö: Albes: i.m. 144. old.

A katonai sikerek meggyőző tolmácsolása minden esetben hatásos eszköz egy ország közvéleményének befolyásolásához, sajnos azonban legtöbbször az Osztrák-Magyar Monarchia teljesítményei a hadszíntereken is elmaradtak szövetségesei mögött, de egyébként is Ausztria-Magyarország – úgy tűnik – még sikereit sem tudta kellőképpen propagálni.

A német haditudósítók teljesítménye általában meghaladta az Osztrák-Magyar Monarchia tudósítóiét, akik sokkal alkalmazkodóbbnak – sőt rátermettebbnek – bizonyultak. Mindez azt eredményezte, hogy az osztrák-magyar lapok nem egy esetben előnyben részesítették a német haditudósítókat sajátjaikkal szemben, ami szintén a német érdekek képviselésének kedvezett.¹⁶⁴

További nehézséget jelentett az Osztrák-Magyar Monarchia propagandaszerveinek decentralizáltsága is.

Ismételten hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a központi hatalmak a legsúlyosabb hibát azzal követték el, hogy propagandatevékenységüknél kevésbé próbáltak „azonosulni” a helyi sajtóviszonyokkal, illetve csekély figyelmet tanúsítottak a spanyol lakosság politikai helyzete, érdekeltsége, tradíciói, illetve mentalitása iránt.

Szólnunk kell a sikerekről is, illetve ezek okairól, miután – mint ahogyan azt fentebb bemutattuk – a központi hatalmak propagandája Spanyolországban legalább részleges sikereket magáénak tudhatott. Ha elmondtuk azt, mi gátolta a Német Birodalom és Ausztria-Magyarország eredményességét, utalnunk kell azokra a tényezőkre is, melyek segítették propagandájukat. Komoly támogatást jelentett, hogy a hagyományos spanyol hatalmi elit – a hadsereg, a klérus és a nemesség – ideológiailag az autoriter-monarchisztikus érületű központi hatalmakhoz kötődött. Győzelmüktől külpolitikai aspirációik megvalósulását és nem utolsósorban belpolitikai privilégiumaik megővását remélték. Másrészt a Német Birodalomnak is megvoltak a saját érdekei Spanyolországban; érdekelt volt egy megerősödött Spanyolország „továbbélésében”, amely geostratégiai helyzetéből adódóan képes ellensúlyozni Franciaország és Nagy-Britannia aggasztó hegemoniáját.¹⁶⁵ A spanyol sajtó finanszírozási gondjaiból adódó korrupszája pedig csak üdvözlhető volt a központi hatalmak részéről, amihez hozzájárult a spanyol politika szembetűnő függősége a közvéleménytől. A háború kiemelten fontos

¹⁶⁴ HHStA KA. KPQ. Fasz. 96. Nr. 18343.

¹⁶⁵ Vö: Javier Tusell, Juan Avilés, Rosa Pardo, Marina Casanova, Abdón Mateos, Isidro Sepúlveda, Álvaro Soto (Editores): *La política exterior de España en el siglo XX*. Madrid, 1997. A kötetben Román Basurto tanulmánya: *La Primera Guerra Mundial, España y el País Vasco*. 17-37. old.

– sorsfordító – eseményei sok esetben hátráltatták a központi hatalmak propagandáját: Belgium németek általi lerohanása, valamint a tengeralattjáró háború meghirdetése különösen igénybe vette a propaganda irányítóit. Legalább a diplomácia és propaganda terén korrigálni ezeket a lépéseket – mindehhez jelentős összegű anyagi támogatás szükségeltetett. A Német Birodalom valamennyi hadviselő közül a legtöbbet investálta erre a célra Spanyolországban. Külön említést érdemel, hogy a Birodalom számára egyébként oly sok bonyodalmat okozó dualizmusa a had- illetve politikai vezetésnek ezen a téren – eltekintve kisebb nézeteltérésektől – viszonylagos egyetértést mutatott. Ez mindenképpen bizonyítja, hogy a németek milyen nagy jelentőséget tulajdonítottak a spanyol állásfoglalásnak a világháború alatt.

Felvetődik a kérdés, mennyiben járult hozzá a központi hatalmak propagandája ahhoz, hogy Spanyolország a háború végéig megőrizte semlegességét. Tekintettel arra, hogy a spanyolok nem rendelkeztek eredeti háborús célokkal, illetve a hadviselők számára nyilvánvaló volt hadseregük és flottájuk gyengesége, valamint közismertek voltak gazdasági összefonódásai – főleg az antanttal –, valószínű, hogy az ország mindenképpen semleges maradt volna. Azonban a közvélemény befolyásolása nélkülözhetetlen volt ahhoz, hogy a fentebb említett krízishelyzetek és az antant folyamatos nyomása ellenére se szakítsa meg diplomáciai kapcsolatait Béccsel és Berlinnel.

XIII. Alfonz szimpátiájának, támogatásának megnyerése a két hatalmi tábor propagandájának is fontos része volt, amit segíthettek a király ambíciói – mint például a békefolyamatban komoly szerepet játszani –, sőt lehetőséget teremtettek arra is, hogy ha szükséges, éppen ezzel tartsák sakkban az uralkodót.

A következőkben bemutatásra kerülnek azok a béke érdekében tett próbálkozások, folyamatok, melyekbe XIII. Alfonz is próbált bekapcsolódni, illetve szó esik e téren tett önálló kezdeményezéseiről is.

Tekintettel az első világháború diplomáciatörténetének sokszínűségére, szükségét érezzük e fejezetben – ha röviden is – vázolni a nemzetközi politikai helyzet alakulását a békefolyamat kérdéseinek logikus nyomankövethetősége érdekében.

3. Spanyol békeközvetítési kísérletek az első világháború alatt

3.1. Az előzmények

„Európa! – manapság ez a szó már csak úgy cseng, mint egy mese a régmúlt időkből. Pedig ez nem mese, hanem napjainkban is több egyszerű földrajzi fogalomnál: summázata egy évezredek alatt létrejött állapotnak. Ez a kicsi – az ázsiai kontinenshez csatlakozó – félsziget eddig szilárdan kézben tartotta a világ feletti uralmat, mind politikai, mind gazdasági- kereskedelmi értelemben! Még mindannyiunk emlékezetében élénken él a vén Európa, és azt hiszem, nem túlzok, ha azt állítom, hogy ezen vén Európa egyetlen állama számára sem volt a helyzet annyira elviselhetetlen az utóbbi negyven évben, hogy annak megsemmisülését kívánta volna. Európa megmentése talán még ma is – ezen erőszakos háború kellős közepén – minden nagyhatalom közös érdeke. A végső összeomlás minden állam – függetlenül attól, hogy melyik hatalmi tömbhöz tartozik – meggyengülését vonja maga után, sőt némelyek teljes megsemmisüléséhez vezethet...” – hangzott Richard von Kühlmann német külügyi államtitkár intő próféciaja a Birodalmi Gyűlés 1917. szeptember 28-i ülésén.¹

Ekkorra Európa már túl van az első világháború jó néhány fontos békeközvetítési kísérletén –, így a központi hatalmak 1916. december 12-i előterjesztésén, Wilson elnök néhány nappal későbbi javaslatán, illetve XV. Benedek pápa tervén –, melyek sikertelenségének oka a kölcsönös bizalmatlanságban és a felek közötti kellő összehangoltság hiányában keresendő. A hadban állók sodródnak tovább az eseményekkel – jóllehet néha felcsillan a béke lehetősége –, 1914 nyara óta a folyamat, úgy tűnik, feltartóztathatatlan. Pedig nem így indult... 1914 nyarán nem sokan gondolták, hogy egy olyan háború veszi kezdetét, mely messze a legborzalmasabb lesz mindazok közül, melyeket a földrész valaha is átélt. Egy háború, mely – legalábbis Európa számára – bizonyos értelemben a régi világ végét hozta el, s ezért befejezése után Armageddonként emlegették. A nagy háborút konfliktusok sokasága robbantotta ki. Számos történeti munka témája ezen okok részletes elemzése, mi e helyen Martin Roberts művét emeljük ki, aki

¹ Wolfgang Steglich: *Die Friedensversuche der kriegführenden Mächte im Sommer und Herbst 1917. Quellenkritische Untersuchungen, Akten und Vernehmungsprotokolle.* Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 1984., 1. old.

egészen sajátos – de meglehetősen logikus – magyarázatát adja a háború kitörésének.² Hangsúlyozza, hogy a „békés 19. század” után a világégés azért következhetett be, mert az európaiakat a színesbőrűekkel szembeni megvetésen kívül más kapocs nemigen fűzte össze. Végigkísérve Európa történetét arra a következtetésre jut, hogy a Római Birodalom V. századbeli bukását követően a kontinens csak kétszer látszott rövid időre egységesnek: először 800 táján, Nagy Károly uralkodása idején, másodszor pedig egy évezreddel később, amikor Napóleon egyesítette Európa országait. Ettől a két rövid korszaktól eltekintve a nyelvi, faji és vallási különbségek háborúk szakadatlan sorát váltották ki, s ezek a háborúk az egymásra következő századok során egyre véresebbek és pusztítóbbak lettek. 1914-re vonatkoztatva, a több ok közül – megítélése szerint – az egyik legfontosabbnak az tekinthető, hogy kevés európai rettegett igazán a háborútól. Ez a nemzedék csupán a 19. század rövid háborúira emlékezett, melyekben csak katonák veszítették életüket, és kevés civilnek kellett szenvednie. Ennek ismeretében érthető Schlieffen villámháborús terve is; de tulajdonképpen valamennyi hatalom gyors kimenetelű háborúban gondolkodott. „Különös láz volt a levegőben – írta Winston Churchill 1914-ben a Tengerügyi Hivatal vezetőjeként. – Az anyagi jólétükkel elégedetlen nemzetek szüntelenül a viszályt keresték.” De valamennyi ok közül a legmeghatározóbb minden bizonnyal az volt, amit egy amerikai látogató is konstataált 1914-es európai látogatása alkalmával: „Örületig fokozott militarizmus” – írta beszámolójában.³ Valóban ekkorra mindenütt, de legfőképp Németországban, a katonaság vészesen kicsúszni látszott a kormány irányítása alól. És ez az egyensúlyvesztés ekkor már nem volt korrigálható. A diplomáciára hárult a feladat, hogy helyrehozza a hadsereg baklövéseit. Ebből a megközelítésből a békeközvetítési folyamat úgy is értékelhető, mint a diplomácia próbálkozása, hogy visszaszerezze elvesztett „pole-pozícióját” az események irányításában.

A háború okairól szólva természetesen nem hagyhatjuk említés nélkül a tulajdonképpeni legfőbb előzményeket, úgy mint a 19. század utolsó harmadának egyre mélyülő imperialista rivalizálását, a kielégítetlen nacionalista törekvéseket – a két Balkán-háború is komoly intő jel volt e tekintetben –, a nemzeti függetlenség vágyát –

² Martin Roberts: *Európa története 1789-1914. Az ipari forradalom és a liberalizmus kora*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992., és Uő: *Európa története 1900-1973. Az új barbárság kora?* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992., 1-124. old.

³ Roberts: *Az ipari ...* i.m. 332. old.

például Lengyelország esetében –, és a – sokszor a történeti munkákban nem, vagy csak mellékesen szereplő – fokozódó társadalmi feszültségeket a nagyhatalmak országaiban.⁴

Nem kívánunk az első világháború előzményeinek további részletes tárgyalásával foglalkozni; ezt a bevezetőt azonban szükségesnek éreztük annak érzékeltetésére, hogy a háború kirobbanását előidéző okok komplexitása tulajdonképpen előrevetítette a majdani béketárgyalások sikerének – illetve jobbra sikertelenségének – esélyét – esélytelenségét.

Amikor a fejezet elején idézett Kühlmann-beszéd elhangzott, már az az illúzió is a múlté, mely szerint egy semleges közvetítő bevonása – beavatkozása – feltétlenül közelebb hozhatja egymáshoz a hadviselő feleket. Nem mindegy ugyanis, hogy e „külső segítő” milyen szerepben, milyen mértékben válik részesévé a tárgyalásoknak. A túlzott „aktivitás” kudarcát igazolja Wilson 1916-os első felajánlkozása, mely – talán nem is alaptalanul – bizalmatlanságot ébresztett a központi hatalmak és – elsősorban – az antant táborában.

A spanyol békeközvetítési kísérletekben központi szerepet kapó XIII. Alfonz király⁵ – kinek első világháborús szerepvállalásáról meglehetősen ritkán emlékezik meg a historiográfia – egy egészen más közvetítői attitűdöt képviselt: ő tulajdonképpen jobban megfelelt a klasszikus közvetítő típusának, amennyiben valóban csupán azt tartotta feladatának, hogy tárgyalóasztalhoz ültesse a feleket, anélkül, hogy irányítaná a tárgyalások menetét.

E fejezetben azt kívánjuk bemutatni, hogy egy semleges ország – nevezetesen Spanyolország – milyen formában és mennyire eredményesen tudott békeközvetítőként fellépni. Miután mindennek bemutatását mindenekelőtt a bécsi birodalmi levéltár (HHStA) forrásanyagaira építjük, azaz a spanyol békeközvetítést az Osztrák-Magyar Monarchia szemszögéből elemezzük, így lehetőség nyílik a dualista állam dilemmájának nyomon követésére is: 1916 végétől ugyanis nyomasztó teherként nehezült a Monarchia irányítóira a különbéke megkötésének lehetősége. Komoly mérlegelésre került ez a megoldás Ferenc József 1916. novemberi halálát és Károly trónra kerülését követően. Az új uralkodó

⁴ Az első világháborút és előzményeit tárgyaló történeti irodalom rendkívül gazdag, mi e helyen csak néhányra szeretnénk utalni: Imanuel Geiss: *Der lange Weg in die Katastrophe. Die Vorgeschichte des Ersten Weltkriegs 1815-1914*. München/Zürich, 1990., G. P. Gooch: *Before the War. Studies in Diplomacy*. 2 Bde., London/New York/Toronto, 1936/1938., Fritz Fellner: *Der Dreibund: Europäische Diplomatie vor dem Ersten Weltkrieg*. Wien, 1960., A. J. P. Taylor: *Az első világháború képes krónikája*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988., Uő: *Harc a hatalomért Európában 1848-1918*. Scolar Kiadó, Budapest, 1999., Ormos Mária – Majoros István: *Európa a nemzetközi küzdőtéren*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998., 147-281. old., illetve Martin Roberts fentebb említett kötetei.

⁵ Alfonzról ld. pl. Charles Petrie: *King Alfonso XIII and his age*. London, 1963., Vicente R. Pilapil: *Alfonso XIII*. New York, 1969., Sencourt, Robert: *Alfonso XIII*. Barcelona, 1946., valamint disszertációnk 4. fejezetét.

számára ugyanis a két legfontosabb cél a háború mielőbbi befejezése, illetve a Monarchia fenntartása volt, természetesen elsősorban a dinasztia uralkodásának fennmaradása érdekében.⁶

E fejezetnek nem témája a békefolyamat részletes bemutatása, így az egyes közvetítési kísérletek tárgyalásának csak annyi figyelmet szentelünk, amennyi a spanyolok ebben játszott szerepének megértéséhez indokolt. Szükségét érezzük e helyen Wolfgang Steglich munkáira utalni, aki több kötetben részletesen, forrásokkal gazdagon illusztrálva elemzi az első világháború békeközvetítési kísérleteit.⁷

3.2. A hadihelyzet hatása az 1916-os békejavaslatokra

A központi hatalmak – Németország, az Osztrák-Magyar Monarchia, Bulgária és Törökország – az első világháborúban mind „emberi, mind anyagi potenciál” tekintetében hátrányos helyzetben voltak a koalícióval szemben. Mindvégig számolniuk kellett annak veszélyével, hogy több fronton megosztott erejük éppen csak arra lesz elég, hogy az ellenséges támadást elhárítsák, de jelentős áttörésre már nem lesznek képesek. Hosszú távon ez a tény a teljes összeomlás veszélyével fenyegetett. Ennek tudatában a központi hatalmak a háború során négyszer kíséreltek meg döntő ütközetet indítani: az 1914-es és az 1916-os nyugati offenzíva során, 1917-ben a korlátlan tengeralattjáró háború kikiáltásával és 1918-ban az újabb nyugati offenzíva beindításával. Céljuk azonban minden alkalommal sikertelen maradt. Így érthető, hogy már nagyon korán, az 1914-es nyugati offenzíva megghiúsulását követően a német legfelső katonai vezetés köreiből komolyan mérlegelésre került, hogy a háború **katonailag** egyáltalán megnyerhető-e. Ezzel magyarázható, hogy megfontolásra került esetleges politikai megoldások „bevetése”. Falkenhayn tábornok már

⁶ Vö: Gonda Imre-Niederhauser Emil: *A Habsburgok*. Gondolat, Budapest, 1977., 309-310. old.

⁷ Wolfgang Steglich: *Die Friedensversuche der kriegführenden Mächte...* i.m., Uő: *Bündnissicherung oder Verständigungsfrieden. Untersuchungen zu dem Friedensangebot der Mittelmächte vom 12. Dezember 1916*. Musterschmidt-Verlag, Göttingen, 1958., Uő: *Die Friedenspolitik der Mittelmächte 1917/18*. Wiesbaden, 1964., Uő: *Der Friedensappell Papst Benedikts XV. vom 1. August 1917. und die Mittelmächte*. Wiesbaden, 1970., Uő: *Die Verhandlungen des 2. Unterausschusses des Parlamentarischen Untersuchungsausschusses über die päpstliche Friedensaktion von 1917*. Wiesbaden, 1974., Uő: *Quellen und Studien zu den Friedensversuchen des Ersten Weltkrieges*. Wiesbaden, 1984., illetve Wilhelm Ernst Winterhager: *Mission für den Frieden. Europäische Mächtepolitik und dänische Friedensvermittlung im Ersten Weltkrieg*. Wiesbaden, 1984.

ekkor kérte a Birodalom politikai vezetését, tegyenek meg mindent egy keleti különbéke érdekében.⁸

1916 katonai eseményeinek – a franciaországi offenzíváknak (Verdun, Somme), a galíciai harcoknak, valamint Bukarest német kézre kerülésének – logikus következménye volt a központi hatalmak december 12-i békejavaslata.

A német kormány 1916 nyarán, illetve őszén a következő lehetőségeket látta a béke megkötésére: mindent el kell követni az Oroszországgal kötendő különbéke érdekében; az Egyesült Államok elnökét kell bevonni a békefolyamatba, vagy saját akciót kell kezdeményezni.

Ez utóbbi megvitatására 1916. október 18-án a felső-sziléziai Pless-kastélyban találkozott Bethmann-Hollweg német birodalmi kancellár és Burián báró, az Osztrák-Magyar Monarchia külügyminisztere.⁹ Egy meglehetősen fontos – tulajdonképpen kulcskérdésben – azonban más véleményen voltak a tárgyalópartnerek. Burián ugyanis azt javasolta, hogy a központi hatalmak békeajánlatukkal együtt nevezzék meg háborús céljaikat is, de Bethman-Hollweg ezzel nem értett egyet, azzal érvelve, hogy még nem érkezett el az idő a kártyák kitergetésére. Ezt követően november 15-16-án Berlinben sor került kettejük között még egy találkozóra, de nézeteik ezúttal sem kerültek közelebb egymáshoz.¹⁰ Ezen – egyáltalán nem zökkenőmentes – előkészítés után a központi hatalmak december 12-én közzétették békeajánlatukat. Ezt a jegyzéket egészítette ki Wilson elnök javaslatával, melyben kérte, hogy a hadban állók közöljék vele a béke megkötésére vonatkozó konkrét feltételeiket. December 29-én az antant hatalmak kategorikusan elutasították a központi hatalmak békejegyzékét, azzal az indoklással, hogy a feltételek túl általánosak, ez tulajdonképpen nem tekinthető érdemi javaslatnak, csupán „taktikus hadimanővernek”.

⁸ Falkenhayn nézeteit részletesebben megismerhetjük a Falkenhayn, Erich von: *Die Oberste Heeresleitung 1914-1916 in ihren wichtigsten Entschliessungen* című műből. Berlin, 1920.

⁹ A két politikus visszaemlékezéseiben vall első világháború alatti tevékenységéről: Bethmann-Hollweg, Theobald von: *Betrachtungen zum Weltkrieg*. Berlin, 1921., illetve Burián, Stephan Graf: *Drei Jahre aus der Zeit meiner Amtsführung im Kriege*. Verlag Ullstein, Berlin, 1923.

¹⁰ Steglich: *Bündnissicherung...* i.m. 13-21. old.

3.3. Az első spanyol próbálkozások a béke érdekében

Hogy Spanyolország a semlegesség mellett döntött a háború kirobbanásakor, ebben döntő szerepe volt Alfonz király törekvésének, hogy a békeközvetítési folyamatban országa meghatározó szerepet játsszon.¹¹ Ehhez mindvégig ragaszkodott – már-már presztizskérdéssé vált számára – valószínűleg korai – talán túl korai – próbálkozásai is ezzel magyarázhatók. Már 1915 elejéről is létezik olyan jelentés, mely igazolja a fentebb mondottakat. Ennek értelmében a király hajlandónak mutatkozik közvetíteni Oroszország és Ausztria-Magyarország, illetve Németország között a különbéke reményében. Felajánlja, hogy amennyiben igényt tartanak rá, információkat szerez Pétervárról, és kéri, hogy e célból a Monarchia tájékoztassa álláspontjáról e kérdésben. A táviratból ugyanakkor az is kiderül, hogy Alfonz szolgálatai ellenében igényt tart a központi hatalmak támogatására a jövőbeni béketárgyalásoknál.¹²

Ugyancsak 1915 januárjában Fürstenberg herceg táviratozott Bécsbe, hogy részletesebb politikai híreket kérjen Ausztria-Magyarországra vonatkozóan.¹³ E helyen szeretnénk megemlíteni, hogy az első világháború alatt meglehetősen káosz uralkodott a Ballhausplatzon, számos diplomata panaszkodott információhiányról, vagy éppen téves információkról, mely miatt sokszor igen kellemetlen helyzetbe kerültek, és nem tudtak érdemi tárgyalásokat folytatni.¹⁴

Hogy Alfonz törekvései még túl koraiak voltak ekkor, bizonyítja az az utasítás is, melyet Hohenlohe herceg, a Monarchia berlini nagykövete kapott Bécsből egy távirattervezetre vonatkozóan, melyben Alfonznak köszönetet mondanának fáradozásaiért, de úgy ítélik meg, még nem jött el a béketárgyalások ideje.¹⁵ Ennek ellenére február elején Alfonz arról tájékoztatta Fürstenberget, hogy meg fogja bízni pétervári követét, kezdjen el puhatolózni a béke ügyében, és tájékoztassa az eredményekről.¹⁶ A központi hatalmak azonban ekkor már lezártak tekintették a kérdést.

¹¹ Mindez azonban csak a spanyol politikai elit megosztottsága miatt vált lehetővé. Erről részletesen ld.: az első fejezet 16-19. old.

¹² HHStA P. A. I 952. Liasse Krieg 25 b-i: Friedensverhandlungen. Jelentés Berlinből Larisch gróftól, 1915. január 25. No. 2852.

¹³ Uo: Jelentés Madridból Bécsbe Fürstenberg hercegtől Burián külügyminiszternek. 1915. január 25. No. 3/P.

¹⁴ Vö: *Wien – Ballhausplatz: Ein Haus und seine Geschichte*. Wien, Bundespressedienszt, 1992., 31-33. old.

¹⁵ HHStA P. A. I 952. Liasse Krieg 25 b-i: Hohenlohenak Berlinbe, 1915. január 30. No. 71.

¹⁶ Uo: 1915. február 10. Fürstenberg herceg jelentése Madridból, No. 8057.

Egy évvel később, 1916 januárjában Alfonz ismét próbálkozott, Fürstenberg feltételezte, hogy valójában arról van szó, hogy a fiatal, impulzív uralkodó nem szeretne egyetlen alkalmat sem elszalasztani a közvetítésre.¹⁷

Ez év nyarán Alfonz további hasonló lépéseiről számolt be Fürstenberg, de ezek különösebb visszhang nélkül maradtak.¹⁸

Hogy Czernin már ez évben számolt egy semleges közvetítő bevonásával, azt bizonyítja a következő, 1916. októberében tett megjegyzése: „...Ami a spanyol királyt illeti, a következő javaslatot kellene tennie: javasolnia kellene egy békekonferencia összehívását a következő bázison: valamennyi hadban álló nagyhatalom lemond területi hódításairól és a háborús kártalanításról. Anglia számára nyomatékositani kell a győztesek és legyőzöttek nélküli béke fontosságát. De ügyelnünk kell arra, hogy mindezt csak úgy szuggeráljuk a spanyol királynak, hogy a javaslat tulajdonképpen tőle induljon és ne a központi hatalmaktól. Éppen ezért mindezt ne Fürstenberg kezdeményezze...”¹⁹

A következő említést érdemlő esemény Spanyolország reagálása a központi hatalmak decemberi békejegyzékére, illetve Wilson kezdeményezésére, amelyről Fürstenberg herceg a következőket jelentette december 31-én Madridból Bécsbe:

„A spanyol kormány állásfoglalását a wilsoni javaslatokról – melyeket nagy valószínűséggel elutasítanak – a külügyminiszter nekem azzal indokolta, hogy kormánya elvárta volna, hogy Wilson, mielőtt javaslatát nyilvánosságra hozza, bizalmas úton kapcsolatba lép Spanyolországgal, miután az jelenleg Európa legelismertebb semleges hatalma.

A spanyol kormány ugyanis ez esetben indítványozta volna a wilsoni szöveg néhány ponton történő radikális módosítását, ami valószínűleg elfogadásra alkalmassá tette volna az egyébként meglehetősen szerény diplomáciai „rátermettséggel” megfogalmazott jegyzéket.

Jelenlegi formájában azonban a jegyzék nem más, mint halva született gyermek, mint ahogy ezt a központi hatalmak általi tartózkodó fogadtatása, illetve az antant radikális elutasítása bizonyítja.... Ezek ismeretében Spanyolország nem kíván csatlakozni ehhez a

¹⁷ HHStA P. A. I 978. Liasse Krieg. Krieg 33-37. Krieg 33: 1916. január 19. Fürstenberg jelentése Madridból Bécsbe Buriánnak, Nr. 31.

¹⁸ Uo: 1916. június 11. Fürstenberg jelentése Madridból Bécsbe Buriánnak, No. 6173.

¹⁹ Joseph Maria Baernreither: *Der Verfall des Habsburgerreiches und die Deutschen. Fragmente eines politischen Tagebuches*. Szerkesztette: Oskar Mitis, Wien, 1939., 264. old., illetve Harald Just: *Neutralität im ersten Weltkrieg. Spanien, Schweden und Holland*. phil. Diss., Wien, 1966., 51-52. old.

szerencsétlen próbálkozáshoz, arra is gondolva, hogy néhány hónap múlva számolni lehet egy ügyesebb, méltányolhatóbb javaslattal, mely ezáltal sikeresebb lehet.”²⁰

A nagykövet jelentése utalt Wilson december 22-i üzenetére, melyben az amerikai elnök – egyedülként a semlegesek közül – felkérte a spanyol kormányt, támogassa közvetítőprogramját. Spanyolország elutasító választ adott a kérésre, legfőbb érvként azt hangsúlyozva, hogy beavatkozása nem hozhatna sikert. Persze volt ennek spanyol részről egy sokkal praktikusabb oka is: miután Amerika felszólította Spanyolországot, hogy vegyen részt békeakciójában, a király tájékozódott az amerikai államtitkárnál, Lansingnál, hogy amennyiben Spanyolország teljesíti a kérést, számolhat-e azzal, hogy az USA leállítja élelmiszer- és hadianyag szállítását Angliának. Mivel Lansing válasza elutasító volt, így Alfonz sem gondolkodott tovább Spanyolország állásfoglalásán.²¹

3.4. 1917 – A béke reményének éve?

1917 a béke kérdése szempontjából különös jelentőséggel bír, miután a háború végső kimenetelét alapvetően befolyásoló események sora kísérte. Új helyzetet teremtett a központi hatalmak 1916-os békeajánlatának elutasítása az antant által, az orosz forradalom kirobbanása az év elején, illetve az USA hadba lépése – hogy csak a legfontosabbakat említsük. Tovább nehezítette a két tábor közötti közeledést a korlátlan tengeralattjáró háború újbóli meghirdetése Németország által.

A Bécs és Madrid közötti januári levélváltások állandó témája – természetesen – a Monarchia reagálása Wilson javaslatára.

Január 7-én Czernin tájékoztatta madridi nagykövetét az aktualitásokról:

„Egészen kiváló forrásból rendelkezésemre áll néhány információ a spanyol viszonyokról, melyek sok mindent igazolnak, amit Méltóságod is jelentett, azonban néhány, egyáltalán nem jelentéktelen ponton mást tartalmaznak. Ezeket következőképpen tudom összefoglalni:

²⁰ HHStA P. A. I. 895. Liasse Krieg. Spanien. Fürstenberg jelentése Madridból, 1916. december 31.

²¹ Insenser-Brufau, Maria Teresa: *Die Neutralität Spaniens im ersten Weltkrieg mit besonderer Rücksicht auf die öffentliche Meinung und auf die Friedensbestrebungen Alfons XIII.*, phil. Diss., Wien, 1987., 72. old.

1. A király sokkal jelentősebb mértékben áll Romanones gróf befolyása alatt, mint azt Méltóságod feltételezi,
2. Romanones úr néhány millióval feltétlenül megnyerhető ügyünknek.

Amennyiben ez utóbbi valóban megfelel a valóságnak, és Méltóságodnak sikerülne abszolút megbízható utat találni, amely az én kompromittálódásom veszélye nélkül célhoz vezethet, akkor a pénzösszeg nem jelentene akadályt. Erre vonatkozóan kérek távirati jelentést.

Az Ön tájékoztatására:

Amerika velünk eddig nem szakította meg kapcsolatait, és én a magam részéről mindent megteszek annak érdekében, hogy ezt a továbbiakban is megakadályozzam. Amennyiben ez sikerül, úgy elkerülhetjük, hogy Wilson urat azzal megsértsük, hogy az általa kezdeményezett békefolyamatot félbeszakítjuk. Azáltal, hogy elfogadom az amerikai álláspontot, miszerint kizárólag győztesek és legyőzöttek nélküli békét kell kötni, megkísérlem megosztani Amerikát és az antant hatalmakat. Amennyiben ezen a területen sikert tudunk elérni, és a tengeralattjáró háború is várakozásainknak megfelelően alakul, úgy egyre közelebb kerülünk ahhoz a pillanathoz, amikor a spanyol királyt bevonhatjuk terveink megvalósításába. Ekkorra már szívesen látnám Romanones grófot a mi oldalunkon – miután Méltóságod megítélése szerint bukása a közeljövőben nem várható.

Kérem Méltóságodat, hogy a továbbiakban is tájékoztasson a politikai helyzet alakulásáról.”²²

Január végén Czernin a korlátlan tengeralattjáró háború közelgő beindításáról értesítette Fürstenberget, hangsúlyozva a Monarchia további békeszándékát. Ebben a táviratban már konkrét utalás történt Alfonz, mint a Monarchia által akceptált békeközvetítő szerepére:

„Mivel az antant őszinte békejavaslatainkat azzal viszonzta, hogy Monarchiánk felbomlasztását követeli, ezért a háborút minden eszközzel folytatni kell. Ennek érdekében a korlátlan tengeralattjáró háborút február 7-én megindítjuk. Mindezek ellenére – mint ahogy azt jegyzékünkben ki is nyilvánítottuk – mindenkor készek vagyunk szövetségesünkkel együtt békétárgyalásokat folytatni, természetesen csak abban az esetben, ha ellenségeink is ugyanazt a tárgyalási alapot képviselik, mint mi, amely elismeri a Monarchia és szövetségesei létét, hasonlóan, mint ahogy mi is elismerjük az ő létüket.

²² HHStA P. A. I 952 Liasse Krieg 25 /e/: Friedensvermittlungsversuche des Königs von Spanien. Czernin Fürstenbergnek, Bécs, 1917. január 7. No. 63.

Meggyőződésem, hogy előbb vagy utóbb eljön az az idő, amikor az antant belátja, nem tud bennünket megsemmisíteni, és ez lehet az a pszichológiai pillanat, amikor semleges oldalról a békeakciót sikeresen kezdeményezni lehet. Őfelsége, a császár ebben az esetben sokkal szívesebben üdvözlőné Őfelségét, a spanyol királyt békeközvetítőként, mint Wilson elnököt, mivel a császár a spanyol királytól – ellentétben az amerikai elnökkel – valóban semleges, objektív magatartást vár el.

Ebben az oly kiemelten fontos kérdésben először is Méltóságod személyes véleményét várom..., és mindenekelőtt választ arra, hogy fennáll-e annak veszélye, hogy ameddig Romanones van kormányon, ennek a tervnek a megvalósítása nem lehetséges. Amennyiben ez utóbbi a helyzet, kérem Méltóságodat, arról is tájékoztasson, van-e kilátás egy közeljövőbeni kormányváltásra.

Továbbá Őfelsége, a császár a lehető legnagyobb hangsúlyt fekteti arra, hogy Őfelsége, a spanyol király maga jelölje meg a béketárgyalások megindításához számára legkedvezőbb pillanatot, és mi akkor Méltóságoddal azonnal közölni fogjuk ennek itteni fogadtatását.

Méltóságod ezen távirat tartalmát szigorúan bizalmasan kezelje; benyomásairól a lehető legsürgősebben tájékoztasson.”²³

Az egyetlen nehézség, amivel Ausztria-Magyarországnak számolni kellett, ha a spanyol királyt szemelte ki békeközvetítőnek, a miniszterelnök, Romanones volt, aki az antant híveként mindent elkövetett, hogy a királyt is a szövetségesek elképzeléseinek megfelelően befolyásolja. Alapvető fontossággal bírt tehát, hogy meddig marad hivatalban Romanones kabinetje, és ha hosszú távon marad, hogyan nyerhető meg a miniszterelnök.

Fürstenberg herceg is erre utalt február 4-i jelentésében:

„Ezennel is csak megerősíteni tudom meggyőződésemet, miszerint Őfelségének, a királynak szilárd elhatározása – egész népével együtt –, hogy a békeközvetítő szerepét vállalja. Utolsó találkozásunk alkalmával, a december 31-i audiencia során nyíltan beszélt ezen szándékáról, hozzátéve – mint már annyiszor –, hogy szerinte a puhatolózásra a legalkalmasabb időpont a közelgő tavasz lehetne, amikor Angliát a korlátlan tengeralattjáró háború már kellő mértékben megpuhította.

Hogy Őfelsége ezt még ma is így gondolja-e, igyekszem kideríteni, és Excellenciádat tájékoztatni.

²³ Czernin Fürstenbergnek, Bécs, 1917. január 31. No. 49. uo.

Ami Romanones grófot illeti, hasonlóképpen fenn kell tartanom eddigi álláspontom, miszerint az esetleges tárgyalásokon ő biztosan nem a megfelelő személy érdekeink védelmére, mivel üzletei révén az ellenséges oldalon áll, és nem a mi, hanem a saját érdekeit tartja szem előtt. Sajnos azonban számolnunk kell azzal, hogy a legfrissebb események hatására, melyek az ország helyzetét komplikálják és a külpolitikai gondokat előtérbe helyezik, visszaáll a belső viszály, és a jelenlegi kormány marad hatalmon. Annál is inkább számolnunk kell ezzel, mivel a fennálló körülmények között egyetlen politikai személyiséget sem lehet találni az országban, aki hajlandó lenne a jelenlegi rendkívül kényes és nehéz kormányzati örökség átvételére mindaddig, amíg az újonnan kialakult konfliktus nem rendeződik megnyugtató mértékben. Romanones gróf valószínűleg egyelőre marad miniszterelnök, de én kellőképpen opportunistának találok ahhoz, hogy hirtelen véleményváltozást színleljen, ha a következő hetek katonai eseményei áttörésünket eredményeznék...”²⁴

Február 5-én Fürstenberg folytatta előző táviratát:

„Amennyiben Öfelsége, a császár úgy véli, hogy a közeljövőben Alfonz királyt békeközvetítőnek felkéri, akkor Romanones gróf miniszterelnökkel is számolni kell, akinek állásfoglalását a mindenkori hadihelyzet is befolyásolja, de velünk szemben várhatóan mindenképpen meglehetősen ellenszenvvel viseltetik. Ha azonban a politikai intervenciónk csak egy későbbi időpontban válik kívánatossá, és a hadihelyzet a továbbiakban számunkra kedvezően alakul, esetleg remélhetjük a spanyol kormányváltást, ami érdekeink képviselője szempontjából feltétlenül előnyt jelentene. Arra apellálva, hogy a király hajlandó minden „gyanúsításba belemenni”, ami biztosítja számára a békeközvetítő szerepét, úgy vélem, előnyös lenne, ha Bécs prominens szerepet osztana rá a béke kérdésében, hiszen eddig tartózkodott e lépés megtételétől, mivel tart a jelenlegi notórius aliadófil spanyol miniszterelnök ellenállásától. Amennyiben ez az utalás nem vezetne a kívánt célhoz, akkor a királynál mindenképpen el kell érni, hogy a békeközvetítésben töltsön be vezető szerepet, illetve vállaljon garanciát miniszterelnökéért.”²⁵

²⁴ Fürstenberg Czerninnek, Madrid, 1917. február 4. No. 92. uo.

²⁵ Fürstenberg Czerninnek, Madrid, 1917. február 5. No. 93. uo.

1917 elején – tehát nem sokkal trónra kerülését követően – Károly táviratot küldött Alfonznak, melyben a király tudomására hozta, hogy a jövőben számol vele, mint békeközvetítővel:

„Kérem Méltóságodat, Öfelsége, a császár következő táviratának azonnali kézbesítésére Öfelsége, a spanyol király kezeihez:

„Nagyköveted felkeresett és tolmácsolta nekem hű, megingathatatlan barátságod szavait.

Teljes szívemből köszönöm ezt neked, és igyekszem én is biztosítani Téged érzelmeid viszonzásáról.

A nagyköveted által tolmácsolt biztosítékod, hogy birodalmad minden körülmények között semleges marad, rendkívül öröndetes számomra; teljes mértékben megértem a nehézségeket, melyeket a semleges államoknak a ránk kényszerített kegyetlen háború miatt el kell szenvedni, és kérlek, hidd el, hogy én és szövetségeseim minden elképzelhetőt megteszünk azért, hogy megkönnyítsük országod oly nehéz helyzetét.

Mi nyíltan és őszintén közzétettük, hogy védekező és nem hódító háborút folytatunk. Az antant akarja megsemmisítésünket, létünkért küzdünk, és megvan ahhoz a kellő erőnk, hogy bebizonyítsuk az antantnak, megsemmisítésünk lehetetlen.

Amennyiben az antant ezt elismeri, és hajlandóságot mutat arra, hogy együttműködjön a békeközvetítésben, akkor ez a borzalmas vérengzés gyorsan befejeződhet. Ez esetben a világ megszabadulhat a lidércnyomástól; és a nyomorúság végre befejeződik.

Azonban az én megítélésem szerint a Mindenható akaratától támogatva hivatott vagy arra, hogy a megfelelő pillanatban átvedd a közvetítő szerepét. Mind általunk, mind ellenségeink által mélységesen tisztelve és becsülve – és tekintettel pártatlanságodra és objektivitásodra – élvezni fogod valamennyi semleges támogatását, és a katolikus egyház hű fiaként a Szentatya segítségét is.

Fohászkodom Istenhez, hogy – amikor elérkezettnek látod a nagy pillanatot – adja meg számodra ahhoz az erőt, hogy a béke nagy művét beteljesíthesd, és munkád gyümölcseként királyi fődre kerülhessen a legdicsebb babérkoszorú, amelyet halandó egyáltalán megkaphat.

Számomra és népeim számára azonban nincs visszaút. Népeim egy emberként állnak mögöttem azzal a szilárd elhatározással, hogy a harcot addig folytatják, amíg nem biztosított számukra a Monarchia szabad fejlődése.

Még egyszer hálás köszönet meleg szavaidért...

Zita és én fohászkodunk Istenhez boldogulásodért.

Károly”²⁶

Hogy Alfonz helyzetét mennyire megnehezítette miniszterelnöke, azt bizonyítja Fürstenberg következő két jelentése is:

„Különböző alkalmak kapcsán már többször utaltam Romanones grófnak Öfelségére gyakorolt jelentős, igen kártékony befolyására, amit semmi esetre sem szeretnék alábecsülni, és ezt bizonyítja az a spontán akció, ami azt a célt szolgálta, hogy egyetlen lehetőséget sem szalasszunk el Romanones hatalmának megdöntésére.

Hogy a koronát anyagi érdekek kötik a miniszterelnökhöz – amit többször kijelentettek –, bizonyítékok hiánya miatt kétségbe vonnám. Sokkal inkább az az érzésem, hogy a király és a miniszterelnök között állandó, csendes harc folyik, melynek során a korona Romanonest védőpajzsként használja az antanttal szemben, hogy eközben a központi hatalmakkal továbbra is minden hátrány nélkül tarthassa fenn kapcsolatát.

Romanones, úgy tűnik, belemegy ebbe a játékba, feltételezhetően azonban azzal a hátsó szándékkal, hogy a megfelelő alkalommal kompromittálja a királyt és Spanyolországot. Ez különösen érzékelhető Románia hadbalépése óta.

Ezenkívül alapvető különbség van a király és Romanones között a hadihelyzet megítélésében, ami annyit jelent, hogy előbbi feltétel nélkül hisz a központi hatalmak győzelmében, míg utóbbi eddig ennek ellenkezőjéről volt meggyőződve.

Biztos forrásból tudom, hogy az antant is elégedetlen Romanonessel az elmúlt év augusztusa óta, mivel nevezett nem volt képes ígéreteit valóra váltani Spanyolország állásfoglalására vonatkozóan Románia hadbalépése esetén, ami a legfelső körök ellenállásának számlájára írható.

Meglátásom szerint Öfelsége Romanonesben a „szükséges rosszat” látja, akivel szemben addig nem léphet fel, amíg az antant, és főleg Anglia fenyegetése nehezedik az országra. Amennyiben azonban a korlátlan tengeralattjáró háború sikerei által meginog a szigetállam legyőzhetetlenségének dogmája, a király bátran szint vall, és kevésbé kell tekintettel lennie az antantra, így megszabadulhat a jelenlegi miniszterelnöktől. Természetesen nem szabad figyelmen kívül hagynunk a király franciákkal szembeni szimpátiáját, amely mögött esetleges jövőbeni tervek rejlenek.

²⁶ Czernin Fürstenbergnek, Bécs, 1917. február 9. No. 66. uo.

Romanones rendkívül gazdag; megbízható számítások alapján vagyona – gyarapodva háborús nyereségeivel – több mint százmillió. Ennek jelentős része francia és angol tőkével alapított ipari- és bányavállalataiból származik. Ezért úgy vélem, Excellenciád információi nem fedik a valóságot, és azt is feltételeznem kell, hogy ezen valótlan híreket éppen Romanones terjeszti, így akarva csapdát állítani. Éppen ezért tanácsosnak tartanám, ha lemondanánk arról, hogy ezúton nyerjük meg ügyünknek, mivel Romanonest abszolút képesnek tartom arra, hogy mikor már azt hittük, mellettünk áll, a döntő pillanatban cserbenhagy bennünket.”²⁷

Február 12-én folytatta Fürstenberg táviratát:

„Habár a miniszterelnök helyzete az utóbbi négy hétben jelentett okok miatt megszilárdulni látszott, mégsem konszolidálódott oly mértékben, hogy távozásával esetleg ne lehetne számolni.

A nyilvánosság úgy tekinti Romanonest, mint aki a saját érdekeit az állam érdekei elé helyezi. Nem véletlen, hogy számos fenyegető levelet kap, és amennyiben arra a meggyőződésre jut, hogy hivatali tevékenysége már nem egyeztethető össze magánérdekeivel, saját maga fogja távozását kezdeményezni.

Amennyiben a tengeralattjáró háború átütő sikert hoz számunkra, ez a pillanat már nincs is messze, mivel feltétlenül számítani lehet arra, hogy a nyugati hatalmak helyzetük romlása esetén mindent elkövetnek annak érdekében, hogy Spanyolországot „magukkal rántsák” – hogy ne veszítsék el –, ami ellen a király és a spanyol nép minden eszközzel tiltakozik.

Ebből a konfliktusból Romanones – mivel ez meglehetősen hátrányos lenne számára – idejekorán ki akarja vonni magát. Az utóbbi hónapokban az ellene vezetett kampány – melynek az volt az alapja, hogy egy miniszterelnök nem engedheti meg magának, hogy csempészárut szállítson – kétségbevonhatatlanul azzal a sikerrel járt, hogy ezáltal Romanones kényszerítve érezte magát arra, hogy nyílt antant-barátságát mérsékelje. Ennek a megfélemlítésnek köszönhetjük, hogy Spanyolország az utóbbi feszült időszakban számunkra kedvezően viselkedett, ami azért is különösen fontos, mivel mindez hatással volt a dél-amerikai államokra is.

²⁷ Fürstenberg Czerninnek, Madrid, 1917. február 11. No. 111. uo.

A korlátlan tengeralattjáró háború e pillanatban megerősítette Romanones pozícióját, sikeres folytatódása azonban minden bizonnyal meggyorsítja bukását. Éppen ezért várakozó magatartást javasolok.

Amennyiben azonban Romanones ismét intenzívebben közeledne az antanthoz, mindenképpen indokolt lenne újfent fellépni ellene, mivel sem pénzzel, sem megfelelő „bánásmóddal” nem nyerhető meg.”²⁸

Alfonz rendkívül elégedett volt, hogy Károly komolyan számol vele, mint békeközvetítővel. Ebbéli pozíciójában azonban elvárta, hogy a hadviselő felek pontosan megjelöljék háborús céljaikat. Czernin tudomást szerezve erről, a következő utasítást küldte Fürstenbergnek:

„Nagy örömmel hallottam, hogy Őfelsége legkomolyabb szándéka, hogy a számára legalkalmasabbnak tűnő időpontban átvegye a békeközvetítő szerepét.

Magától értetődik, hogy ezen nemes tervéhez nemcsak tőlünk, de szövetségeseinktől is minden támogatást megkap.

A nyilvánosság számára is egyértelművé tettem, hogy ezt a ránk kényszerített, részünkről defenzív háborút addig kell minden eszközzel folytatnunk, amíg nem biztosíthatjuk a Monarchia további szabad fejlődését. Ezzel tulajdonképpen teljesítettük Őfelsége, a spanyol király kérését, melyben szeretne volna megtudni háborús céljainkat, legalábbis ami a Monarchiát illeti. Az azonban jelenleg teljességgel lehetetlen, hogy szövetségeseink háborús céljait is megadjuk. A szituáció különbözősége miatt, melyben az egyes országok vannak, nincs arra lehetőség, hogy a béketárgyalásokhoz közös bázist teremtsünk. Törökország jelentős területeket veszített, Bulgária jelentős területeket nyert, és előbbi minden bizonnyal nem fog lemondani ősi területeiről, utóbbi pedig nem fogja hódításait feladni.

Ezek ismeretében sikeres békeközvetítést csak úgy tudok elképzelni, hogy Őfelsége, a király **spontán**²⁹ áll elő a számára jogosnak tűnő békeprogrammal; ez a program mindenképpen a „győztesek és legyőzöttek nélküli béke” alapjára kell, hogy épüljön, mégpedig úgy, hogy ezt mindkét hadviselő fél elfogadja, mint keretet a kétoldalú feltételekhez. Úgy ítélem meg, hogy abban az esetben, ha az antant is elfogadná ezt a tárgyalási alapot, semmilyen áthidalhatatlan nehézség nem állna a béke útjába.

²⁸ Fürstenberg Czerninnek, Madrid, 1917. február 12. No. 112. uo.

²⁹ kiemelés az eredeti szövegben

Ennek megfelelően kellene Méltóságodnak folytatni kötetlen tárgyalásokat Őfelségével, a királlyal. Nagyon fontosnak tartom azonban, hogy Méltóságod Őfelségének ezeket a gondolatokat inkább **sugallja**³⁰, mint megbízászerűen közvetítse, és csak amennyiben elkerülhetetlen, hangsúlyozza azon meggyőződésemet, miszerint a „**győztesek és legyőzöttek nélküli béke**”³¹ elvét a központi hatalmak el fogják fogadni.

Várom részletes távirati jelentését további benyomásairól.”³²

Ebből a táviratból az is kiderül, hogyan képzelte el Czernin a sikeres közvetítést. Fürstenberg a következő audiencia során a fenti utasításoknak megfelelően tájékoztatta Alfonz királyt a békeprogram alapelveiről:

„...Bátorkodtam mondanivalómat azzal a megjegyzéssel bevezetni, miszerint Őfelsége, a császár rendkívüli örömmel hallgatta, hogy a spanyol király úgy döntött, a számára megfelelőnek ítélt pillanatban átveszi a békeközvetítő szerepét. Ehhez kapcsolódóan biztosítottam Őfelségét, hogy a központi hatalmak minden támogatást megadnak neki, amely megítélése szerint szükséges akciója kivitelezéséhez. Mindehhez még hozzáfűztem, hogy a jelenlegi hadihelyzet rendkívül megnehezíti, hogy konkrét javaslattal álljunk elő, és hogy a békeközvetítés úgy értendő, hogy a „győztesek és legyőzöttek nélküli béke” elve alapján egy, a lehető legméltányosabb békeprogramot kell kidolgozni, ami aztán tárgyalási alapul szolgálhat.

Alfonz király teljes mértékben egyetértett előterjesztésemmel, azonban hangsúlyozta, hogy az antant jelenleg még nem hajlandó ezt a tárgyalási alapot elfogadni, másrészt viszont várható, hogy a főellenség, Anglia esetleges megrendülése jelentős változtatásokat idéz elő a központi hatalmak békeprogramjában.

Én ebben osztottam a király véleményét, és kihasználtam az alkalmat, hogy Őfelségét arra kérjem, mielőtt bármilyen lépésre szánja el magát, tájékoztasson bennünket erről annak érdekében, hogy még legyen alkalmam a bécsi kabinet konkrét helyzetre vonatkozó véleményéről értesíteni.”³³

³⁰ kiemelés az eredeti szövegben

³¹ kiemelés az eredeti szövegben

³² Czernin Fürstenbergnek, Bécs, 1917. február 21. No. 87. HHStA P. A. I 952

³³ Fürstenberg Czerninnek, Madrid, 1917. február 26. No. 157. uo.

Egy nappal később Fürstenberg folytatta táviratát:

„...Ezt követően Alfonz király különféle kérdéseket tett fel az Osztrák-Magyar Monarchia erősödő annexiós szándékairól Romániára, Szerbiára, Montenegróra, Albániára, sőt még Itáliára vonatkozóan is.

Azt válaszoltam, hogy én erről semmit nem tudok; ha ez mégis megfelelne a valóságnak, ez esetben is mindenképpen azon határokon belül, ami garantálja az Osztrák-Magyar Monarchia biztonságát és további zavartalan fejlődését.

Ezt követően a király hozzátette – és ebben kifejezésre jutott francia szimpátiája –, hogy rendkívül megkönnyítené számára a békeközvetítés feladatát, ha Németország beleegyezne abba, hogy az elzászi területeknek egy Luxemburg helyzetéhez hasonló önállóságot adjon. Ezzel az aduval a kézben talán – véli a király – meg lehetne próbálni Anglia kizárásával kontinentális békét kötni.

Rátérve a közeljövő várható eseményeire a király kifejtette, hogy a Nyugati Fronton az antant egy minden eddiginél intenzívebb offenzívát készít elő, és a hozzá érkező megbízható hírek szerint kész arra, hogy csak ezen a fronton 2 milliós áldozatot hozzon a német vonalak áttörése érdekében. A király nem tartja kizártnak az akció sikerét, de mindenesetre meggyőződése, hogy az azt követő mozgóháborúban Németország felülkerekedik. Ellenségeink ezen terveire bénítóan hathatna a központi hatalmak kíméletlen offenzívája Itália ellen..., elsősorban a nyugati Pó-síkságon, ami Franciaországot is veszélyeztetné.

A királlyal való beszélgetés során az a benyomásom alakult ki, hogy Alfonz továbbra sem kételkedik győzelmünkben, de a szövetségesek várható nagy offenzívája előtt egy békeakciót időszerűtlennek tart és teljes mértékben osztja Excellenciád véleményét.”³⁴

Ezzel tulajdonképpen lezárultak az 1917 eleji tárgyalások az Osztrák-Magyar Monarchia és Alfonz között, mint ahogy a fenti jelentés utolsó soraiból kiderül, megvárták, mi történik a hadszíntereken.

1917 tavaszának eseményei azonban nem kedveztek a központi hatalmaknak. Április 6-án az Amerikai Kongresszus hadat üzent Németországnak. Két nappal később az Osztrák-Magyar Monarchia irányítói is úgy döntöttek, szolidaritásuk jeléül megszakítják a kapcsolatokat az USA-val; az osztrák érdekek képviselőjét ezt követően Svédország látta el.

³⁴ Fürstenberg Czerninnek, Madrid, 1917. február 27. No. 158. uo.

1917. május 31-én az Osztrák Birodalmi Tanácsot a háború kitörése óta első alkalommal hívták össze, ahol Károly császár ismételten nyomatékosan hangot adott békeszándékának.³⁵

Ezek ismeretében érthetővé válik az a – a későbbiekben Károlyt komolyan kompromittáló – „közjáték” is, mely „Sixtus-affér” néven ismert a történetírásban.³⁶

Ennek a tulajdonképpen dinasztiamentő akciónak az volt a célja, hogy a Habsburg Monarchiát oly módon szakítsák ki a központi hatalmak szövetségéből, hogy Németország lehetőleg a legnagyobb mértékben meggyöngítve maradjon a csatatéren.

A terv megvalósítása a két Bourbon herceg – Károly feleségének, Zitának a testvérei – és Károly 1917. március 23-24-i titkos találkozájával kezdődött. Ennek során Károly átadott egy levelet Sixtusnak, melyben felhatalmazta a herceget, hogy hozza a Francia Köztársaság elnökének, Poincarénak a tudomására azt a bizalmas és nem hivatalos kérését, miszerint szövetségeseinél támogatni fogja az Elzász-Lotharingia visszaszerzésére irányuló, jogos francia követelést, valamint Belgium és Szerbia szuverén államként való helyreállítását.

Az akció a későbbiek során megbukott, azonban Clemenceau francia miniszterelnök általi 1918 áprilisi nyilvánosságra hozatala igen kényes helyzetbe hozta Károlyt és Czernint is.³⁷

A Sixtus-ügy ezen kívül különösen károsnak bizonyult azért is, hogy nem csupán a Németországhoz fűződő viszonyt terhelte meg, hanem aláásta a további osztrák békekezdeményezések szavahihetőségét is.³⁸

A későbbiekben még visszatérünk a dualista monarchiát érintő különbéke-tervekre, azonban már e helyen indokoltnak tartjuk röviden áttekinteni azokat a körülményeket, melyek kizárták ennek realizálását.

A különbéke elképzelése tulajdonképpen mind katonailag, mind politikailag illúziónak

³⁵ Vö: Simone Meisels: *Die Beziehungen zwischen ÖU und den USA, 1917 bis November 1918, mit speziellem Augenmerk auf die Bemühungen um einen Sonderfrieden*. phil. Diss., Wien, 1961., 55. old.

³⁶ A Sixtus-ügyről részletesen írt Robert A. Kann: *Die Sixtusaffäre und die geheimen Friedensverhandlungen ÖU-s im ersten Weltkrieg* című művében. Verlag R. Oldenbourg, München, 1966.

³⁷ Vö: Gonda-Niederhauser: i.m. 315. old.; Fürstenberg herceg 1918. április 18-án a következőket jelentette Czernin leváltásának spanyolországi fogadtatásáról: „Excellenciád kiválását a külügyből valamennyi itteni politikai kör nagyon sajnálja, miután Excellenciád Spanyolország iránti szimpátiája közismert volt. A történetek hatása az Osztrák-Magyar Monarchia spanyolországi presztízse szempontjából rendkívül kedvezőtlen.” *HHSStA P. A. XX 67. No. 182*.

³⁸ Vö: *A Habsburgok. Egy európai dinasztia története*. Szerkesztette: Brigitte Vacha. Írták: Walter Pohl, Karl Vocelka. Gulliver Kiadó, Budapest, 1995., 473. old.

bizonyult: katonailag azért, mivel az osztrák-magyar és német birodalmi katonai egységek oly mértékben voltak összekeverve, hogy különválasztásuk a Monarchia különbéke szándékának bejelentése esetén aligha sikerülhetett volna; politikailag pedig azért, mivel nem csak Ausztria német lakossága és a nagynémetek szálltak volna szembe az „árulás” ezen formájával, de a központi hatalmak szerződésrendszerének fenntartásában érdekelt magyar politikai elit is. De nem volt mellékes az sem, hogy az uralkodó és külügyminisztere (Czernin)³⁹ között igen jelentős koncepcionális különbségek voltak a Monarchia helyzetének és megmentésének módozatait illetően. Habsburg Károly trónja megmentéséért – részben családja befolyása alatt – vállalta volna a különbékét, Czernin szerint azonban a Monarchiának a háború folyamán kialakult függősége a Német Birodalomtól katonai, élelmezési és pénzügyi szempontból olyan méreteket öltött, hogy a különbéke fizikai lehetetlenség volt számára.⁴⁰

1917 eseményeit tárgyalva, szólunk kell a Szentszék békejavaslatairól és az érintettek arra adott válaszáról.⁴¹ 1917. augusztus 1-én XV. Benedek pápa jegyzékben szólította fel a hadviselő feleket a békekötésre. Üzenete a következőkben összegezhető: a hadban állók kössenek fegyverszünetet, kölcsönösen mondjanak le a háború során szerzett területekről, evakuálják a német csapatokat Franciaországból és Belgiumból, és békés úton egyezzenek meg minden egyéb területi nézeteltérés ügyében, mint például Elzász-Lotharingia kérdése.

Mivel amerikai körökben – elsősorban olasz információk alapján – azt gyanították, hogy a pápai békeakciót a központi hatalmak – de mindenekelőtt Károly császár – indítványozták, Wilson elnök udvariasan, de kategorikusan visszautasította azt, majd hamarosan az antant hatalmak is hasonlóan reagáltak.⁴²

³⁹ Czernin politikai nézeteiről ld.: Czernin, Ottokar Graf: *Im Weltkrieg*. Wien, 1919., Uő: *Die Politik während des Weltkrieges. Rede, gehalten den 11. Dezember 1918*. Wien, 1918. és Ingeborg Meckling: *Die Aussenpolitik des Grafen Czernin*. Wien, 1969.

⁴⁰ Vö: Gonda-Niederhauser: i.m. 316. old., illetve a császár és külügyminisztere közötti ellentétekről: Robert A. Kann: *Rat und Einfluss. Die Beziehungen zwischen dem Thronfolger und Graf Ottokar Czernin*. Wien, 1976.

⁴¹ A Szentszék béketervéről kimerítően írt Steglich: *Der Friedensappell...*i.m., illetve *Die Verhandlungen...*i.m. című munkáiban

⁴² Mamatey, Victor S.: *The United States and East Central Europe 1914-1918*, Princeton, 1957., 147. old., illetve Meisels: i.m. 60. old.

Augusztus 11-én a spanyol kormány is megkapta a Szentszék jegyzékét; az ennek támogatására vonatkozó konkrét felkérést augusztus 16-án nyújtotta át a pápai nuncius.⁴³ Spanyolország, mint ahogy korábban Wilson békeajánlatát sem támogatta, úgy XV. Benedek pápa jegyzékére is elutasítóan reagált: 1917. szeptember 25-én a londoni spanyol követ a következőket hozta nyilvánosságra: „Habár Spanyolország a pápa kezdeményezését rendkívül sokra értékeli, nincs abban a helyzetben, hogy megítélje, a hadviselő felek a pápai javaslatban megtalálják-e azt a bázist, ami a konfliktus megoldásához elengedhetetlen. Ezért Spanyolország számára lehetetlen a csatlakozás a pápai békejegyzékhez.”⁴⁴

Volt persze az elutasításnak egy sokkal prózaibb magyarázata is: Spanyolország ekkor már oly mértékben függött gazdaságilag a szövetségesektől (például szénexportja révén, illetve spanyol hajók eladása által az angol haditengerészetnek), hogy tanácsosnak tűnt az antant kedvében járni.⁴⁵

3.5. „Magánakció” az osztrák-magyar-angol különbéke érdekében

A spanyol érintettségű békekezdeményezések egy érdekes fejezete Lady Walburga Paget levélváltása az anyakirálynővel egy Ausztria-Magyarországgal kötendő különbéke érdekében.

Sajnálatos módon e dokumentumoknak csak egy része maradt fenn, így a levelezést helyenként meglehetősen nehéz nyomon követni; némi támpontot jelenthetnek Lady Paget autobiografikus publikációi.⁴⁶

Azonban a bécsi levéltárban található források alapján is fény derül a terv jó néhány részletére.

Az első vonatkozó jelentést 1917. július 30-án küldi Fürstenberg Czerninnek:

„Öfelsége, az anyakirálynő tegnap hívatott, és elmondta – hangsúlyozva a király jóváhagyását –, hogy áprilisban kapott egy levelet egy magas rangú angol hölgytől,

⁴³ Insenser-Brufau: i.m. 87. old.

⁴⁴ *Schulthess' Europäischer Geschichtskalender. Jahrgang 1917. Bd. 58/2., 243-244. old.* Szerkesztette: Ernst Jäckl, Karl Hönn és Wilhelm Stahl. München, 1920.

⁴⁵ Vö: Engel-Jánosi, F.: *Österreich und der Vatikan 1846-1918.* Wien, 1961.

⁴⁶ Lady Walburga Paget: *Scenes and Memories.* London, 1912., Uő: *Embassies of Other Days.* London, 1923., Uő: *In My Tower.* London, 1924., Uő: *The Linings of Life.* London, 1928.

melyben őt arra kéri, tegyen lépéseket Őfelségénél, az osztrák császárnál egy osztrák-magyar-angol különbéke érdekében.

Miután ez a levél a brit külügyminisztérium speciális kurírjával érkezett, és választ is ezen az úton kérnek, valamint a levélben említésre kerül, hogy Őfelsége, a spanyol király delegáltjával való találkozás érdekében egy magas beosztású angol diplomata Svájcba utazna, így mindkét felség számára kétségtelen, hogy az említett írás mindenképpen befolyásos angol politikusok hozzájárulásával – ha nem kezdeményezésére – történt.

Őfelsége, az anyakirálynő magántitkárával közvetített válasza elutasító volt, azzal a megjegyzéssel, hogy nincs abban a helyzetben, hogy bármilyen politikai szerepet vállaljon.

Őfelsége még azt is hozzáfűzte, azért csak most hozza nyilvánosságra a történeteket, mert a királlyal úgy gondolták, hogy az írás Őfelsége, az osztrák császár számára csak abban az esetben érdekes, ha Ausztria-Magyarországhoz hasonlóan Németország békeszándékához sem férhet kétség...

A király és az anyakirálynő feltételezik ugyanis, hogy az angol vezetők, akik nyilvánvalóan tisztában vannak azzal, hogy Ausztria-Magyarország morális és anyagi okokból nem köthet békét szövetségese nélkül, a különbéke tervet csak ürügynek használják arra, hogy Ausztria-Magyarországon keresztül Németországgal közvetett kapcsolatba kerüljenek.

Az említett levelet Őfelsége, az anyakirálynő válaszána másolatával együtt a következő, augusztus 4-i postával, lezárt borítékban elküldöm testvérem, Max bécsi címére, aki azt továbbítja Excellenciádnak.

Őfelsége, Mária Krisztina felajánlotta, hogy amennyiben Őfelsége, a császár valamilyen módon szeretne reagálni a levélre, ő szívesen vállalja a közvetítést.

Szigorúan titkos:

Excellenciádnak személyes információ:

Annak ellenére, hogy Őfelsége nem volt hajlandó elárulni az angol hölgy nevét, kiderítettem, hogy a levél írója nem más, mint az egykori bécsi brit nagykövet felesége, Lady Paget.”⁴⁷

Lady Paget szándékának megértéséhez mindenképpen indokolt életének néhány momentumára utalni. Miután szász származású volt, kiválóan ismerte a német viszonyokat

⁴⁷ HHStA P. A. I 952. Liasse Krieg 25 /e/: Friedensverhandlungen. Fürstenberg Czerninnek, Zarauz, 1917. július 30. No. 445.

(1839-ben született), házassága révén – férje, Sir Augustus Paget, brit diplomata volt – a nemzetközi politika világában is kiválóan kiismerte magát.

Érdeklődése az Osztrák-Magyar Monarchia sorsa iránt azzal a mély szimpátiával magyarázható, mely bécsi tartózkodása idején alakult ki, 1884-1893 között ugyanis férje itt teljesített diplomáciai szolgálatot.

1917 tavaszán – a madridi békeközvetítések idején – két cikkével, melyek a *Nineteenth Century* című folyóiratban jelentek meg, az Ausztriával kötendő különbéke terve mellé állt. Az írások – „*Austria's Doom*” (1917. március) és „*Austria and Prussia*” címmel (1917. május) tulajdonképpen a madridi közvetítési program tervezetének is tekinthetők, később Lady Paget ezeket az írásokat ajánlotta Mária Krisztina figyelmébe. Hogy éppen az anyakirálynőt kereste meg levelével, annak magyarázata lehet, hogy harminc évvel korábban Bécsben igen jó kapcsolatba került annak édesanyjával.

A cikkek tartalmának érdekessége Lady Paget németellenessége; úgy véli, Ausztria-Magyarország a porosz annexiós és háborús politika áldozatának tekinthető, és az egyetlen kiút számára a különbéke megkötése.⁴⁸

Fürstenberg táviratának kézhez vétele után Czernin mindenesetre tájékoztatta berlini nagykövetét, Hohenlohe herceget az angol tervekről, és ellátta a szükséges instrukciókkal:

„Az angol kormány felénk is tett egy különbékére vonatkozó hasonló javaslatot, egy semleges közvetítő bevonásával.

A szóban forgó semleges állam támogatja ezt a felvetést, mivel reméli, hogy Anglia, ha egyszer velünk már tárgyalásokba kezd, akkor Németországgal is hajlandó lesz kapcsolatba lépni.

Én azonban addig nem válaszolok a javaslatra, amíg nem egyeztettem a német kormánnyal, amire jövő héten kerülhet sor.

Szigorúan titkos:

Méltóságodnak azonban fel kell hívnia a birodalmi kancellár Úr (Michaelis) figyelmét, hogy Anglia abban a helyzetben van, hogy az itteni közvéleményt komolyan befolyásolhatja, amennyiben más csatornákat is igénybe vesz javaslataihoz, vagy esetleg propozíciójával nyíltan is előáll.

Az általános békevágynak és a németekkel szembeni ellenszenvnek ez esetben esetleg veszélyes következményei is lehetnek.”⁴⁹

⁴⁸ Vö: Steglich: *Die Friedensversuche...* i.m. XXXVIII-XLVII. old., illetve 94-113. old.

⁴⁹ Czernin Hohenlohenak, Bécs, 1917. augusztus 3. No. 488. HHStA P. A. I 952. Liasse Krieg 25 /e/

Hohenlohe augusztus 5-én számolt be Czerninnek a német álláspontról:

„Felhívtam a birodalmi kancellár figyelmét, hogy milyen veszélyt jelenthet Anglia nyomása közvéleményünkre. Michaelis úr azt válaszolta, hogy tisztában van ezzel, és hozzátette, ajánlatosnak tartaná, ha tárgyalásokat kezdenénk Angliával, melyek során hangsúlyoznánk, hogy habár különbékére nem gondolunk, szívesen hallanánk, mi a véleménye Angliának egy általános békéről. Talán ebből a felvetésből kialakulhat egy olyan párbeszéd, amely közelebb visz bennünket célunk eléréséhez.

A kancellár úgy vélte, erről a kérdésről a közeljövőben személyesen kellene beszélniük Excellenciáddal, ezért erről az esetről most sem Őfelségének, Vilmos császárnak, sem a legfelsőbb katonai vezetésnek nem kíván szólni, hanem mindenekelőtt Excellenciáddal szeretné megbeszélni a közös stratégiát.

A kancellár kissé meglepettnek tűnt Vilmos császár különleges „győzelmi mámore” és optimista hangulata láttán.”⁵⁰

A német vélemény a továbbiakra vonatkozóan a különbéke elvetése, és csakis az általános béke elfogadhatósága volt. Czernin is ennek megfelelően értesítette madridi nagykövetét:

„A szóban forgó levél eddig nem érkezett meg.

Kérem Méltóságodat, hogy az anyakirálynőnél tolmácsolja Őfelsége, az osztrák császár köszönetét szándékai miatt, és tájékoztassa, hogy készek vagyunk tárgyalni egy tisztességes béke előkészítéséről, de csak abban az esetben, ha ez általános béke és nem különbéke.

Érdeklődéssel várom válaszát küldetése eredményéről.”⁵¹

Augusztus 26. körül Czernin végre megkapta Fürstenberg augusztus 4-én küldött levelét:

„A szóban forgó levelét Excellenciád testvére átadta.”⁵²

Nem sokkal ezután Fürstenberg beszámolt a spanyol király további szándékairól Lady Paget felvetéseit illetően:

⁵⁰ Hohenlohe Czerninnek, Berlin, 1917. augusztus 5. No. 522. uo.

⁵¹ Czernin Fürstenbergnek, Bécs, 1917. augusztus 16. No. 447. uo.

⁵² Czernin Fürstenbergnek, Bécs, 1917. augusztus 26. No. 455. uo.

„Az anyakirálynő, Mária Krisztina tájékoztatót, hogy a királlyal történt egyeztetés után az angol hölgynek szóló válaszlevelének tartalmát annyiban megváltoztatta, hogy elhagyta azt a passzust, amely az Osztrák-Magyar Monarchia bizonyos köreinek Lady Paget levelére vonatkozó benyomását tárgyalja.

Alfonz király egy meglehetősen rövid találkozásunk alkalmával elmondta, hogy válaszát azért így módon fogalmazta meg, mert úgy véli, a kettős monarchia érdekeit jobban védheti, ha még a látszatát is elkerüljük annak, hogy Bécs meghatározó tényezői esetleg elfogadnák a „homályos javaslatokat”.

Úgy gondolja, meglehetősen előnyös lenne, ha először konkrétabb, kevésbé „fátyolozott” előterjesztésekre kerülhetne sor, mielőtt az Osztrák-Magyar Monarchiát „belerángatnák” ebbe az ügybe...

Az elkövetkező napokban a király kívánságára audiencián veszek részt Őfelségénél.”⁵³

A királyi kihallgatást követően Fürstenberg beszámolt arról, hogy Franciaország is érdeklődést tanúsít az Osztrák-Magyar Monarchiával kötendő különbéke iránt:

„Tegnap fogadott Alfonz király.

Beszélgetésünk során elmondta, hogy a francia katonai attasé körülbelül három héttel ezelőtt hasonló javaslatokat tett, mint amelyeket Lady Paget levelei tartalmaznak, illetve, hogy az antant katonai körei készek lennének Ausztria-Magyarországgal különbékét kötni, amennyiben a kettős monarchia hajlandó lenne a szláv népeknek további autonómiát biztosítani a birodalom keretein belül.

A király a katonai attasé szóbeli előterjesztésére reagálva hangsúlyozta, hogy⁵⁴ mindenképpen kéri, az elmondottakat írott formában is rögzítsék.

Ezt az előterjesztést a király Castro úr⁵⁵ közvetítésével Bécsbe is elküldi, hogy közvetlenül Őfelségének, a császárnak, vagy Excellenciádnak, ezt nem tudtam megállapítani.

Bár a spanyol király kérte, hogy erről most még ne tájékoztassam Bécset, mégis kötelességemnek érzem ezt megtenni, azzal a kéréssel, hogy lehetőség szerint ez ne kerüljön napvilágra.

⁵³ Fürstenberg Czerninnek, Zarauz, 1917. pontos dátum hiányzik, No. 525. uo.

⁵⁴ Sifírozás hiányzik

⁵⁵ Castro y Casaléiz, Spanyolország bécsi nagykövete

Az orosz helyzetet Alfonz király a hozzá érkezett hírek alapján tarthatatlannak találja, és úgy véli, ott nagy valószínűséggel sor kerülhetne egy különbéke megkötésére, mindenekelőtt az állandóan növekvő élelmezési nehézségek miatt.

Információi szerint a román király (I. Ferdinánd) is meglehetősen kilátástalan helyzetben van, ezért Alfonz ott is esélyt lát egy különbéke létrejöttére, főleg abban az esetben, ha Romániának garantálnák Besszarábiát.

A király hozzáfűzte, hogy megítélése szerint az „antant várából egyetlen kő eltávolítása” is az azonnali összeomláshoz vezetne.

Ami Elzász-Lotharingiát illeti, a királynak az a véleménye, hogy Franciaország talán megelégedne egy önálló Elzász-Lotharingia létrehozásával egy semleges ország uralkodója alatt – Alfonz többek között a spanyol Bourbon-dinasztiát is megnevezte.”⁵⁶

A „Paget-levelezésnek” tulajdonképpen ezek a legfontosabb – a bécsi levéltárban található – iratai, de ennél teljesebb képet a madridi, illetve a londoni levéltárak anyagai sem adnak.⁵⁷

Ezáltal az akciót – mint már fentebb utaltunk erre – meglehetősen nehéz értékelnünk, de azt kijelenthetjük, hogy különösebb visszhangra nem talált.

Jelentőségét az adhatja, hogy az angol diplomácia néhány tagja is „belekeveredett” az ügybe, de túlzás lenne azt állítani, hogy azzal az „hivatalossá” vált. Mégis, mivel Lady Paget kezdeményezése Sixtus herceg első bécsi útjára datálható, feltételezhetjük, hogy a tulajdonképpeni magánakciónak komoly háttere lehetett.

Sikertelensége leginkább azzal magyarázható, hogy az érintett felek úgy vélték, megfelelőbb és biztonságosabb csatornák is kínálkoznak a kapcsolatfelvételre, és túl nagy volt a kockázata annak, hogy a nem kellőképpen kontrollálható akció esetleges napvilágra kerülése bizalmatlanságot kelt a szövetségesek körében.

⁵⁶ HHStA P. A. I 952. Fürstenberg Czerninnek, Zarauz, 1917. szeptember 21. No. 527.

⁵⁷ Vö: Steglich: *Die Friedensversuche...*i.m. XXXVIII-XXXIX. old.

3.6. Német különbéke tervek

1917 őszén Spanyolország egy másik szálon is érdekeltté vált a békefolyamatban: Richard von Kühlmann német külügyi államtitkár előkészítő tárgyalásokat kezdeményezett Angliával, melyben központi szerepet szánt a brüsszeli spanyol követnek, Marqués de Villalobarnak.

Elképzelésének lényege szerint Németország különbékét kötne Angliával, melyből létrejöhetne a későbbi általános béke.

Kühlmann közvetítőnek Villalobart szemelte ki, akivel 1913. szeptember 11-én Berlinben találkozott.

Villalobar a beszélgetés tartalmáról tájékoztatta külügyminiszterét, de Lema-t, aki Anglia spanyol nagyköveténél, Hardinge-nál puhatolózott országa szándékairól.

Az akció tulajdonképpen az első világháború legfontosabb békekötési kísérletének tekinthető német részről, mivel 1917 őszén az általános hadihelyzet különösen alkalmas volt a béke megkötésére: egyik hadviselő fél sem tudott az adott helyzetben döntő katonai fölényre szert tenni, ezért mindkét oldalon komoly megfontolásra került a politikai megoldás. Ekkorra még az amerikaiak tényleges – fegyveres – segítsége sem érkezett meg, illetve az oroszok „kiválása” – habár már folytak az előkészítő tárgyalások – még bizonytalan volt. Feltételezhető, hogy Villalobar bevonása a német kormány által azt a célt is szolgálta, hogy a pápai diplomáciát kiiktassák a további tárgyalásokból. Kühlmann és Villalobar berlini találkozását követően a spanyol követ tulajdonképpen a német kormány közvetítője lett, ami azonban azt is jelentette, hogy ettől kezdve saját kormánya felé sem cselekedhetett szabadon.

Kühlmann minden bizonnyal azt tervezte, hogy sikerül a belga kérdésben előzetes megállapodásra jutnia Angliával, ami megkönnyítheti a későbbi általános béketárgyalásokat.

A britek azonban meglehetősen bizalmatlansággal reagáltak Kühlmann kezdeményezésére, így a terv nem valósulhatott meg. Kühlmann választása is szerencsétlennek bizonyult, amikor Villalobart szemelte ki közvetítőnek, mivel annak kapcsolata saját kormányával nem volt felhőtlen.

Hasonlóan Lady Paget akciójához, ez a kezdeményezés sem rekonstruálható minden mozzanatában, mivel a dokumentumok néhány esetben – például Kühlmann magánlevéltára egy bombatámadás során 1943-ban – megsemmisültek. Megnehezíti az

ítéletalkotást Villalobar magatartása is, aki sokszor nem, vagy csak részben tájékoztatta feletteseit, de Lemat, illetve 1917 novemberétől annak utódját, Alhucemast.⁵⁸

A kudarcért tehát több tényező is felelős volt, de vitathatatlanul negatívan befolyásolta az események alakulását Spanyolország Angliához való viszonyulása, attól való gazdasági függősége. A német kormány számára volt azonban az esetnek egy igen fontos tanulsága: világossá válhatott, hogy semmi értelme egy olyan hivatalban lévő semleges diplomatát megbízni az angolokkal való tárgyalásokra, akinek kormánya maga is aspirál a közvetítésre.

Alfonz 1917-es békeközvetítési kísérletei végső soron nem hoztak érdemleges eredményeket, aminek oka nemcsak a külpolitikai „bonyodalmakkal” magyarázható, hanem azzal a belpolitikai „nyomással” is, mely jelentősen szűkítette a király mozgásterét.

A válság mélypontja 1917 nyarára datálható, amikor – augusztus 13-20. között – Spanyolország több városában általános sztrájkhullám kezdődött. Ennek során mind gazdasági, mind politikai célok megfogalmazást nyertek, többek között a monarchia megdöntése, illetve a konzervatív, és a semlegességet szigorúan szem előtt tartó Dato kormányzatának leváltása. A folyamat elindításában szocialista és republikánus szervezetek játszottak döntő szerepet, akiket Franciaország anyagilag és „erkölcsileg” is támogatott.⁵⁹

Hogy a helyzet tulajdonképpen az év végére sem konszolidálódott teljesen, kiderül Fürstenberg 1917 decemberében küldött táviratából is:

„A király szándéka, hogy a béketárgyalásokon meghatározó szerepet játsszon – és ebben népe támogatását is élvezi –, úgy tűnik, az antant megfélemlítésének hatására megghiúsul, és Romanones és Dato is szabotálták a király ezirányú terveit.

⁵⁸ A Villalobar akció spanyol, illetve angol levéltári dokumentumaihoz ld.: Steglich: *Die Friedensversuche...* i.m. LIX-XCIII. old., illetve 528-607. old.

⁵⁹ 1917 nyarának eseményeiről, azok előzményeiről, illetve következményeiről ld. többek között: Gerald H. Meaker: *A Civil War of Words. The Ideological Impact of the First World War on Spain 1914-1918*. In: Hans A. Schmitt: *Neutral Europe between War and Revolution 1917-1923*. The University Press of Virginia, Charlottesville, 1988., 1-66. old., Uő: *The Revolutionary Left in Spain 1914-1923*. Stanford, 1974., Carr, Raymond: *Modern Spain 1875-1980*, Oxford University Press, 1983., 81-98. old., Uő: *Spain 1808-1975*, Oxford, 1982., 430-564. old. és F. J. R. Salvadó: *Twentieth-Century Spain: Politics and Society in Spain 1898-1998*. Macmillan, New York, 1999., 29-47. old.; A HHStA dokumentumaiból az is kiderül, hogy a mozgalmak során a spanyolországi brit nagykövet, Hardinge is kompromittálódott. Vö: Fürstenberg jelentése 1917. április 11-én: „A spanyol kormány birtokában van csalhatatlan bizonyítékoknak, melyek szerint Hardinge az itteni forradalmi megmozdulásokat jelentős összeggel támogatta.” *P.A. XX 66. No. 258.*, illetve *P. A. I 896. Resumé der vertraulichen Nachrichten aus Spanien bis 16. 04. 1917. Nr. 20/34. Res. Storck* jelentése Badenből Czerninnek.

A jelenlegi körülmények között a király már azt is sikerként könyvelheti el, ha Spanyolországnak és a dinasztiának sikerül „ép bőrrel” megúsznia a háborút....”⁶⁰

3.7. XIII. Alfonz 1918-as közvetítő kísérletei

Alfonz uralmának ez a bizonytalansága is minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy a király a háború utolsó évében már óvatosabban reagált a hozzá érkezett közvetítői felkérésekre.

1918 tavaszán ugyanis az Osztrák-Magyar Monarchia vezetése – nevezetesen maga Károly császár – komoly kéréssel fordult Alfonzhoz. Elképzelése szerint a Monarchia spanyol közvetítéssel vette volna fel a kapcsolatot Wilson elnökkel, és tárgyalta volna a béke megkötésének lehetőségeiről.⁶¹

Czernin a császár erre vonatkozó első levelét 1918. február 17-én küldte Fürstenbergnek Madridba:

„Öfelsége, a császár megbízásából kérem Méltóságodat Öfelségével, a spanyol királlyal a következőket azonnali hatállyal közölni, és írásban átadni:

Egyrészt Wilson elnök, másrészt Czernin gróf nyilvános beszédei nagyrészt tisztázták az európai helyzetet, minek eredményeként a legfontosabb eddig vitatott kérdések minimálisra csökkentek. Ezért elérkezettnek látom az időt arra, hogy a magam és Wilson elnök képviselte között lehetőség nyíljon tárgyalásokra, melyek eredményeként már semmi nem állna egy világbéke konferencia összehívásának útjába....

Miután Te többször is kinyilvánítottad abbéli szándékodat, hogy az adott történelmi pillanatban hatalmadnál fogva támogatnád a béketörekvéseket, ez arra indít engem, hogy azon kéréssel Hozzád forduljak, miszerint szigorúan titkos úton a következő üzenetet eljuttasd Wilson elnöknek:

Az Egyesült Államok elnöke február 12-i beszédében négy alapelvet jelölt meg a jövőbeni remélhető megegyezés előfeltételeként. Állásfoglalásom ezekre vonatkozóan következőképpen foglalható össze:

⁶⁰ HHStA P. A. I 896. Liasse Krieg. Spanien. Fürstenberg Czerninnek. 1917. december 19. No. 683.

⁶¹ Wilson béketervéhez ld. Lammasch, Heinrich: *Woodrow Wilsons Friedensplan*. Leipzig-Wien, 1919., illetve Bailey, Thomas: *The Policy of the United States toward the Neutrals 1917-1918*. Baltimore, 1942.

Az első pontban az elnök úr azt követeli, hogy minden vitás kérdésben olyan megegyezésre kell törekedni, amely garantálja, hogy a béke tartós lesz. Ezt a pontot elfogadom....

A második és harmadik pont összefügg, és a területi kérdéseket érinti. Megítélésem szerint ezek nagyon egyszerűen rendezhetők, ha valamennyi állam nyomatékosan kinyilvánítja, hogy hódításairól és a háborús kártérítésekről lemond....

A negyedik pont így hangzik: valamennyi világosan körvonalazható jogos nemzeti igényt ki kell elégíteni, ügyelve arra, hogy ezek ne vezessenek újabb konfliktusokhoz. Ez is akceptálható számomra....

Azt az alapelvet is teljes mértékben elfogadom, miszerint minden eszközzel meg kell akadályoznunk egy jövőbeni gazdasági háborút.

Arra vonatkozóan is teljes az egyetértés az elnök úr és közöttem, miszerint javasolja az általános leszerelést és a tengerek szabadságát a jövőbeni világháború megakadályozása érdekében.

Mindezek alapján úgy ítélem meg, hogy az elnök úr és közöttem az egyetértés oly mérvű, hogy az annak reményével kecsegtet, hogy tárgyalásaink eredményesek lesznek....

Amennyiben vállalod, hogy válaszatot közvetíted az elnök úrnak, azt gondolom, ezzel ajtót nyitasz az általános béke előtt, és a legnagyobb szolgálatot teszed az emberiségért, melyre halandó egyáltalán képes. Károly”⁶²

Fürstenberg Czerninnek küldött válaszában beszámolt Alfonznál történt február 21-i kihallgatásáról, melynek során a király néhány konkrét kérdést a Monarchia állásfoglalásával kapcsolatban tisztázni kívánt:

„Amikor a királyt néhány szóban tájékoztattam meghallgatásom céljairól s az átnyújtandó üzenet tartalmáról, Őfelsége megatódottnak tűnt...

Amikor beszámolómm végére értem, a király örömmel késznek mutatkozott, hogy átvegye a közvetítést e nemes ügyben...

Alfonz király azonban mindenképpen tudni akarta, hogy véleményem szerint Károly császár egyeztetette-e lépését a német császárral és a német kormánnyal, mivel ez döntő jelentőségű. Azt válaszoltam, hogy feltételezésem szerint a mértékadó német körökkel

⁶² HHStA P. A. I 964 Liasse Krieg 25. Friedensverhandlungen. Czernin Fürstenbergnek. 1918. február 17. No. 67.

történt előzetes egyeztetések nélkül Őfelsége biztosan nem nyilatkozott volna olyan jelentős területi kérdésekben, mint például Belgium esetében...”⁶³

Fürstenberg jelentéséből az is kiderül, hogy Alfonz ekkor még hajlandónak mutatkozott Károly elképzelését teljesíteni. Erről tanúskodik a császárnak küldött üzenete:

„Kívánságodnak megfelelően washingtoni nagykövetemen keresztül átadom üzeneted Wilsonnak.

Az a bizalom, melyet velem szemben tanúsítasz, bizonyítja számomra őszinte barátságodat.

Táviratomban kérni fogom a legnagyobb diszkréciót, és kérek mielőbbi választ, amit Neked azonnal továbbítok.”⁶⁴

A washingtoni spanyol nagykövet, Don Juan Riano y Gayanagos február 25-én kapott kihallgatást Wilsontól; március 1-én Fürstenberg továbbította Károlynak Alfonz üzenetét:

„Wilson elnök a legnagyobb érdeklődéssel olvasta Károly császár üzenetét és azt válaszolta, hogy tekintettel annak rendkívüli jelentőségére, aprólékosan tanulmányoznia kell azt, mielőtt ítéletet mond róla. Hangot adott hálájának, amiért magamra vállaltam, hogy üzeneted közvetítem. Rendkívül értékeli közbenjárásom ebben az ügyben. Hozzáette azonban, hogy kérésed azért hozza nehéz helyzetbe, mivel különböző alkalmakkor kifejezésre juttatta, hogy nem híve a titkos tárgyalásoknak. Nagykövetem erre azt válaszolta, hogy amennyiben Ő javaslataidat elfogadhatónak gondolja, úgy biztosan található rá mód, hogy ezen a problémán segítsenek. Wilson elmondta, hogy kérésed, mivel az nemcsak az Egyesült Államok, hanem szövetségesei érdekeit is szolgálja, a legnagyobb figyelemmel és azzal a szándékkal fogja tanulmányozni, hogy a lehetőségek szerint Ausztria számára elfogadható megoldást találjon.

Amikor nagykövetem kifejezésre juttatta, hogy javaslataiddal egy végső békéhez vezető megegyezést sürgetsz, az elnök elmondta, senki nem törekszik nála őszintébben a békére, és elismételte, hogy egy olyan béke, amely csak az egyes államok közötti külön megállapodásokon alapul, nem akceptálható, mivel az csak rövid életű lehet...

Nagykövetem még azt is hozzáfűzte, hogy – habár az elnök karaktere megnehezíti az ítéletalkotást – az volt az érzése, hogy üzeneted Wilsont kellemesen meglepte, és ezzel erősödhet az a kedvező benyomása, amit Czernin gróf jegyzéke tett rá...

⁶³ Fürstenberg Czerninnek, Madrid, 1918. február 23. No. 89. uo.

⁶⁴ Fürstenberg Czerninnek, Madrid, 1918. február 23. No. 88. uo.

Úgy vélem, nem szükséges Neked hangsúlyoznom, milyen nagy megelégedésemre szolgálna, ha oly nagyszerű elgondolásokat tartalmazó terveid megvalósulásához hozzájárulhatnék.”⁶⁵

Megnehezítette azonban a további – eredményes? – tárgyalásokat, hogy eközben az antant hatalmak is értesültek Károly császár tervéről. Február 27-én az amerikai francia nagykövet tolmácsolta kormánya kívánságát, miszerint tájékoztatást kérnek minden további tárgyalásról. A brit külügyminiszter, Balfour pedig még egyértelműbb volt: a londoni amerikai nagykövettel való találkozója alkalmával kifejezésre juttatta gyanúját, miszerint az osztrák kezdeményezést Németország inspirálta annak érdekében, hogy megossza az antantot, főleg Olaszországra vonatkozóan.

Fürstenberg március 5-én továbbította Wilson Alfonznak küldött válaszát Bécsbe:

„...Biztosíthatom Öfelségét, hogy szándékomban áll alaposan átgondolni az általa felvetett javaslatokat. Azonban mindenképpen szeretném tudni, hogy Öfelsége milyen megoldást tud elképzelni a balkáni ellentétek lezárására, illetve a szláv népek nemzeti aspirációinak kielégítésére...; milyen intézkedéseket tervez az adriai partok térségében; milyen engedményeket tart jogosnak Itália esetében; megítélése szerint hogyan lehetne leghatékányabban rendezni a Balkán-államok közötti ellentéteket és rivalizálásokat, melyek a háború során tovább mélyültek; és véleménye szerint hogyan oldható meg a nem török nemzetiségek sorsa, akik az Ottomán-Birodalomtól függő helyzetben vannak. Ha jól értem, Belgiumra és Lengyelországra vonatkozóan elképzeléseink megegyeznek.

Úgy vélem, ha ezekre a kérdésekre részletes választ kaphatok Öfelségétől, akkor az jelentősen megkönnyíti ítéletalkotásom és döntéshozatalom.

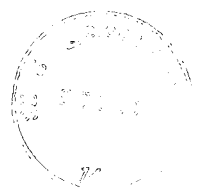
Biztosíthatom Öfelségét (amennyiben ez szükséges), hogy nem az a célom, hogy **stratégiai**⁶⁶ előnyöket keressek, hanem olyan jogos megállapodásokra törekszem, melyek megalapozzák és biztosítják a tartós világbékét.”⁶⁷

Alfonz mindehhez hozzáfűzte, hogy az elnök a spanyol nagykövetet a legnagyobb szívélyességgel fogadta, és tájékoztatta, hogy válaszát saját maga gépelte a teljes diszkréció érdekében. Ugyanakkor Wilson arra is figyelmeztette a nagykövetet, hogy ha konkrét tárgyalásokra kerül sor, akkor szövetségeseit azonnal informálnia kell.

⁶⁵ Fürstenberg Károly császárnak, Madrid, 1918. március 1. No. 99. uo.

⁶⁶ kiemelés az eredeti szövegben

⁶⁷ Fürstenberg Czerninnek, Madrid, 1918. március 5. No. 104-107. uo.

„Az a személyes benyomásom – fűzte az elmondottakhoz Alfonz –, hogy küldöttednek, akit javasolsz, az lenne a fő feladata, hogy Wilson számára minden egyes pontot, melyekre vonatkozóan információkat kér, részletesen megvilágítson...”⁶⁸

Fürstenberg ezen üzenetét továbbították a Bukarestben tartózkodó Czerninnek, azzal az utasítással, hogy a császár felvilágosítást kér a Wilson által említett pontokra vonatkozóan.

Czernin azonnali válaszában javasolta, hogy Alfonz királyt informálni kell, hogy rövidesen megkapja a továbbítandó üzenetet.

Közben azonban napvilágra kerültek a Bécs és Washington közötti „titkos tárgyalások”.

Március 13-án Fürstenberg jelentette Madridból, hogy párizsi lapok tudósítottak a kapcsolatokról, sőt még egy „semleges szuverént” is megemlítettek, mint közvetítőt. A legnagyobb diszkréciót kérte a spanyol királyra vonatkozóan, mivel egyébként is nagy nyomás nehezedik rá az antant részéről, minek hatására esetleg nem vállalja tovább a közvetítő szerepét.⁶⁹

Március 15-én Czernin megfogalmazta azt a választ, amit ismét a spanyol királyon keresztül akartak továbbítani Wilsonnak:

„Az elnök úr válasza **semmit**⁷⁰ nem tartalmaz, ami annak reményével kecsegtetne, hogy amennyiben el is fogadjuk alapelveit, melyek szerinte a tartós béke biztosítékai, megegyezésre juthatunk....

Arról azonban biztosíthatom az elnök urat, hogy valamennyi szláv nemzet jogos nemzeti aspirációjának orvoslása már csak azért is legőszintébb szándékom, mivel nekünk is érdekünk jó kapcsolat kialakítása népeinkkel...

Az adriai partokra vonatkozóan garantálom, hogy semmilyen tendenciát nem kívánunk követni, amely szemben állna Wilson elnök alapelveivel, és nem áll szándékunkban az adriai-térségben érdekeink szerint átrendezni a hatalmi viszonyokat...

Az Egyesült Államok elnöke azt is szeretné tudni, milyen koncessziókat tartunk jogosnak Itália esetében... A legfőbb probléma az, hogy az olasz államok területi igényei még távolról sem felelnek meg a wilsoni elveknek. Itália ugyanis követeli, hogy stratégiai

⁶⁸ Fürstenberg Czerninnek, Madrid, 1918. március 5. No. 104-107. uo.

⁶⁹ Fürstenberg Czerninnek, Madrid, 1918. március 13. No. 121. uo.

⁷⁰ kiemelés az eredeti szövegben

okokból mondjunk le a Brennerig, illetve Ljubljanaig elterülő részekről. Ezek egyértelműen olyan követelések, melyek egy hódító háború jellemzői. Ezen területek lakossága ugyanis jelentős többségében német vagy szláv, akik elviselhetetlen „büntetésként” élnék meg, hogy erőszakkal egy olyan idegen állam fennhatósága alá kerüljenek, mellyel legcsekélyebb közös érdekük sincs...

Itália magának akarja Triesztet és környékét, amelyet szintén főleg németek és szlávok laknak; és végül követeli Dél-Tirolt is, ami soha nem tartozott Itáliához...

Az elnök úr az elmondottakból meggyőződhet arról, hogy hasonlóan hozzá, én is legőszintebben azon fáradozom, hogy olyan alapot találjunk a háború befejezéséhez, amely megfelel a résztvevő népek jogos igényeinek, és ezáltal biztosítja a tartós békét...

A legfontosabb követelmény megítélésem szerint tehát az, hogy valamennyi hadviselő fél kötelességének érezze, hogy lemond más népek bekebelezéséről, és csak ismételni tudom, hogy amennyiben az Egyesült Államok elnöke megpróbálja szövetségeseit is meggyőzni ezen tárgyalási alap jogosságáról, úgy Ausztria-Magyarország is mindent elkövet annak érdekében, hogy szövetségeseit is hasonló lépésekre sarkallja.

Tulajdonképpen egyetlen komoly akadálya van a békének, mégpedig Itália és Franciaország hódító kedve. Ha az elnök úrnak sikerül elérni, hogy ez a két állam lemondjon hódító terveiről, akkor ezzel megnyílik a világ előtt a béke kapuja.”⁷¹

Wilson elnök ezt a választ azonban hivatalosan soha nem kapta meg. Március 29-én Fürstenberg Madridból jelentette, hogy a jegyzéket csak 31-én tudja átadni a királynak, április 1-én azonban már arról tájékoztatta Czernint, hogy Alfonz sárgaságban megbetegedett, így a szóban forgó levelet csak annak személyi titkáránál tudta egy lepecsételt borítékban hagyni.⁷²

Minden kétséget kizáróan a nagy nyugati offenzíva hatására ekkor a spanyolok már eldöntötték, hogy nem játsszák tovább a hírnök szerepét.

Joggal feltételezhette tehát Fürstenberg, hogy a vonakodás nem csak a király betegségével magyarázható.⁷³

Hamarosan Bécs is átlátta a spanyolok taktikáját és Fürstenberget utasították, hogy a jegyzéket tartsa vissza.

Ezzel XIII. Alfonz 1918-as békeakciója tulajdonképpen be is fejeződött.

⁷¹ Czernin távirata Breszt-Litovszkból Bécsbe, 1918. március 15. No. 208. uo.

⁷² Fürstenberg távirata Madridból Bécsbe, 1918. március 29. No. 147., illetve 1918. április 1. No. 152. uo.

⁷³ Fürstenberg jelentése Madridból, 1918. április 13. No. 174. uo.

Wilson azonban mégis tudomást szerzett a jegyzék tartalmáról, mégpedig az antant hírszerző szolgálatán keresztül; de a Nyugati Front hadieseményei hatására a további tárgyalások aktualitásukat veszítették.

A közvetítési kísérlet kudarcának volt azonban egyéb oka is: hosszú időn át lehetséges lett volna a kettős monarchiának kompromisszumot kötni a nyugati hatalmakkal, azonban 1918 elejétől azok egyre markánsabban támogatták az Osztrák-Magyar Monarchián belüli nemzeti mozgalmakat, ennek következtében a jó szándékú közvetítő akciók ekkor már nélkülözték a hatékony békekezdeményezéshez szükséges politikai alapokat.

A spanyol király békeközvetítési próbálkozásai végső soron eredménytelenek maradtak, hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a kudarcért semmi esetre sem Alfonz okolható, hanem a hatalmi tömbök közötti alapvető nézetkülönbségek.

Úgy tűnik, a semleges közvetítőkkal szemben nem volt elég bizalom ahhoz, hogy ők a békefolyamat alakításánál érdemben szóba kerülhessenek.

Az első világháború alatt XIII. Alfonz ambíciói közül a békefolyamatban való szerepvállalás volt a legfontososabb, a következő fejezet dokumentumai azonban igazolják egyéb területeken való közreműködésének hatását – hatásosságát – is.

4. XIII. Alfonz – egy semleges uralkodó lehetőségei és korlátai

Spanyolország 1914-18 közötti történelmének alakulásában meghatározó szerepet játszott a király, XIII. Alfonz politikai hitvallása. Személyére vonatkozóan ugyanakkor meglehetősen kevés a tudományos igényű publikált biográfia – a történeti munkák általában Charles Petrie,¹ illetve Robert Sencourt² műveire hivatkoznak, melyek értékét elsősorban az adhatja, hogy szerzőiknek – kortársakként – lehetőség kínálkozott személyes konzultációra Alfonz környezetének tagjaival.

Mindezek ismeretében különös jelentőséget kaphatnak a *bécsi birodalmi levéltár (HHStA) Zeitungsarchiv* gyűjteményének aktái, melyek – természetesen kiegészítve a HHStA Spanyolország első világháború alatti korszakára vonatkozó egyéb fondjaival – lehetőséget adnak egy „mini-biográfia” keretein belül Alfonz király háború alatti politikájának rekonstruálására.

A spanyol uralkodó Winston Churchill-lel való 1914-es madridi találkozása alkalmával tett kijelentése látványosan tükrözi azokat az elveket, melyek Alfonz törekvéseit alapvetően meghatározták az általunk vizsgált korszakban. Beszélgetésük során egy alkalommal Alfonz kifejtette, hogy amennyiben a katonai összeütközés mégis bekövetkezne, ő három érvet tartana szem előtt: Spanyolországot tartsa a konfliktuson kívül, mindent elkövessen annak érdekében, hogy az ország kereskedelmét ne érje veszteség a háború miatt, illetve segítse mindazokat, akiket ez érint.³

E fejezetben azt kívánjuk bemutatni, hogy a HHStA dokumentumai mennyiben igazolják Alfonz e három területen kifejtett tevékenységének megvalósulását.

A király érdeme vitathatatlan abban, hogy Spanyolország mindvégig fenntartotta semlegességét. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy ez csak politikai értelemben vett semlegességet jelentett, hiszen az ország – adódóan geostratégiai helyzetéből is –

¹ Charles Petrie: *King Alfonso XIII and his age*. Chapman & Hall LTD, London, 1963.

² Robert Sencourt: *King Alfonso*. Faber and Faber Limited, London, 1942. Petrie és Sencourt is gyakran hivatkozik a király unokatestvérének, Pilar hercegnőnek a művére: Bavaria, Princess Pilar of/ Chapman-Huston, Major Desmond: *Don Alfonso XIII. A Study of Monarchy*, London, 1931., valamint ld. még Henry Vallotton: *Alfons XIII.*, Lausanne, 1943., illetve spanyolul: *Alfonso XIII. Rey de España: „Mi reinado ante la Historia”*. in: „ABC.”, Madrid, 1960. február 27., Antonio Calero: „El papel político de la Corona en el reinado de Alfonso XIII: criterios para una revisión”. in: *España 1898-1936. Estructuras y cambio*. Madrid, 1984., Julian Cortes Cavanillas: *Alfonso XIII*. Barcelona, 1966., Melchor Fernandez-Almagro: *Historia del reinado de Alfonso XIII*. Barcelona, 1966., Victor Espinós Molto: *Alfonso XIII y la guerra. Espejo de neutrales*. Madrid, 1918.

³ Petrie: i.m. 118. old.

gazdaságilag mindvégig próbált hasznot húzni a háborús konjunktúra kínálta lehetőségekből.⁴

A semlegességi nyilatkozat deklarálására már meglepően – és szokatlanul – korán, július 30-án sor került, azonban a Cortes jóváhagyása nélkül. A spanyol parlament ugyanis csak november elején ült össze először a háború kitörése óta, tehát a semlegességi nyilatkozat ratifikálására a két kamara által csak ekkor kerülhetett sor – november 5-én a kongresszus, majd három nappal később a szenátus is aláírta a semlegességi okmányt.⁵ Ezzel a spanyol politikai életben kezdetét vette a négy és fél évig tartó – helyenként meglehetősen heves és látványos – küzdelem, melynek során Alfonzra hárult a feladat, hogy fenntartsa a politikai erők közötti egyensúlyt.⁶ Az Osztrák-Magyar Monarchia madridi nagykövetének, Fürstenberg hercegnek jelentései folyamatosan tájékoztatnak a germanófil (németbarát) és az aliadófil (antantbarát) tábor hatalmi harcának aktuális állásáról.⁷

A háború előestéjén Alfonz próbálta szorosabbra fűzni kapcsolatait az antanttal. 1913 májusában immár harmadszorra tett hivatalos látogatást Franciaországban, hogy tárgyaljon Poincaré elnökkel, és még ez év őszén a francia miniszterelnök, Barthou is ellátogatott Spanyolországba. Teljesen nyilvánvaló volt, hogy e kölcsönös gesztustétel – „direkt vagy indirekt módon – szorosan összefüggött Spanyolországban a hármass antanthoz való csatlakozásával.”⁸ Ugyanakkor – és ez különösen nagy jelentőséggel bírt Alfonz számára – „a spanyol király párizsi útjának elsődleges sikerét az jelentette, hogy végre megszűnni látszott az az előítélet, ami az utóbbi években kialakult Franciaországban Spanyolországról és a királyról; valamint, hogy Spanyolország kilépett elszigeteltségéből,

⁴ Vö: Első fejezet 12-14. old.

⁵ Uo. 26-29. old.

⁶ A konzervatív és liberális tábor küzdelmének szemléletes megnyilvánulása a liberálisok vezérének, Romanones grófnak 1914. szeptemberi cikke, valamint politikai ellenfele, a karlista vezér Vásquez de Mella beszéde.

Ld. Az első fejezet 26-29. old. Minderről a k. u. k. Monarchia madridi katonai attaséja, Dzieduszycki gróf a következőket jelentette: „A háború kirobbanásakor táviratoztam, hogy Spanyolország eltökélt szándéka a háborúban semlegesnek maradni. A mai kamarai ülésen mindez parlamenti megerősítést is nyert. ...

Miután az eseményen magam is részt vettem, saját szememmel meggyőződhettem arról, hogy nemcsak a képviselők, hanem a jelenlévők többsége és a sajtó képviselői is meglehetősen elégedettek voltak az eredménnyel.

A Spanyolország jövője szempontjából igen kockázatos kérdéseket felvető tárgyalás gördülékeny lebonyolítása nem kis mértékben a király tapintatos befolyásának köszönhető.” *ÖStA Kriegsarchiv, Präz. 47-12/10, Akten des Kriegsministeriums, Militärattaché Madrid, 1914. nov. 25. No. 161.*

⁷ Vö: Első fejezet 26-30. old.

⁸ Vö: Uo. 23-26. old. Wydenbruck gróf, az OMM madridi nagykövetének jelentése. 1913. május 6. No. 17. HHStA P. A. XX 66. Berichte Spanien 1913.

és visszatért az európai politika körforgásába, ismét olyan hatalommá válva ezáltal, amellyel számolni kell.”⁹

Természetesen a spanyol lapok is részletes híradásokban jelentkeztek Alfonz párizsi útjáról, így a *La Época* értékelésében kiemelte, hogy „a konzervatívok rendkívül elégedetlenek a kialakult helyzet miatt, mivel komolyan tartanak attól, hogy szorosabb szövetség jöhet létre a két ország között, amit ők minden eszközzel próbálnak megakadályozni.”¹⁰

Egészen más hangvételűek a liberális lapok írásai. Ők üdvözik Alfonz párizsi útját, amelyben elsősorban Spanyolország gazdasági fellendülésének kezdetét látják. Remélik, hogy legalább egy Spanyolország számára kedvező kereskedelmi szerződés megkötésére sor kerülhet. De nem lenne ellenükre egy szövetség létrejötte sem a két ország között, azzal a kikötéssel, hogy előbb mindenképpen kereskedelmi megállapodásokat kellene kötni.¹¹

A *Liberal* pedig egyenesen arról írt, hogy ez az út egy új éra kezdetét jelenti Spanyolország számára.¹²

A *Pester Lloyd* utalást tett a Marokkóban kialakult érdekközösség jelentőségére, valamint a francia és angol tőke spanyolországi jelenlétére.¹³ Mindez Spanyolországot az angol-francia antant vonzáskörébe sodorja, véli a szerző, hangsúlyozva azt is, hogy Franciaország számára a Spanyolországgal létrejött szövetség csupán a kétfrontos háború elkerülésének biztonságát jelentené.¹⁴

A spanyol külpolitika új orientációjának első jeleiről már 1912. augusztus 23-án beszámolt a k. u. k. Monarchia akkori nagykövete, Wydenbruck gróf, amikor utalt arra, hogy eddig mind a sajtó, mind a közvélemény Németország partján állt. Különösen aktuális volt mindez a Marokkó-vita miatt, és a kormány is szorosabb kapcsolat

⁹ Vö: Első fejezet 21-22. old. Wydenbruck jelentése. 1913. május 14. No. 19. HHStA P. A. XX 66.

¹⁰ HHStA Zeitungsarchiv – a továbbiakban Z.A. 180, Spanien, König Alfons XIII. *La Epoca*, 1913. május 5. „Die Pariser Reise des Königs von Spanien”.

¹¹ Az *Imparcial* cikke, uo.

¹² Uo.

¹³ Ugyanerre hívta fel a figyelmet Fürstenberg herceg is 1914. július 6-i jelentésében: „Die Frankophilie Seiner Majestät des Königs.”: „Már többször utaltam jelentéseimben arra, hogy Ófelsége az utóbbi hónapokban az eddigieknél látványosabban juttatja kifejezésre franciák iránti szimpátiáját. ... Ennek egyik oka a spanyol uralkodók tradicionális Marokkó politikájában keresendő, de az ifjú, minden kétséget kizáróan igen tehetséges király elsősorban hazája presztízsének helyreállítását tartja szem előtt. Azonban ahhoz, hogy Spanyolország ismét rangos helyet foglalhasson el a nagyhatalmak táborában, erős hadseregre és flottára van szüksége, amit Franciaország és Anglia támogatása nélkül nem tud biztosítani.” *HHStA P. A. XX 66. Z. 17/P B.*

¹⁴ HHStA Z.A. 180. A *Pester Lloyd* cikke 1913. május 9-én. „Der Besuch des Königs Alfonso in Paris”

kialakítására törekedett Németországgal. Most azonban úgy tűnik – írta a nagykövet –, hogy pálfordulás következett be magatartásában, és Franciaország felé próbál közeledni.¹⁵

Különösen figyelemre méltó e kérdésben Wydenbruck gróf 1912. szeptember 12-i jelentése, mely szerint „Anglia két hónappal ezelőtt tudatta itt, hogy adott esetben Spanyolországnak szabad kezet adna Portugáliával szemben...”.¹⁶ Miután Alfonz egyik fő célkitűzése a háború alatt az volt, hogy az Ibériai-félszigetet uralma alatt egyesítse¹⁷, így ez a hír különösen veszélyesnek bizonyulhatott a központi hatalmak számára.

Érdekes módon a történeti munkákban többnyire említésre sem kerül, hogy Alfonz feleségével 1913 novemberében Bécsben is látogatást tett, habár ennek – mint ahogy erről a *Neue Freie Presse* beszámolt – „nem volt politikai jelentősége, Alfonz – lelkes sportember lévén – csupán vadászatra érkezett Selowitzba.”¹⁸

E helyen szükséges ismételten utalnunk a spanyol király rokoni kapcsolataira az Osztrák-Habsburgokkal édesanyja, Mária Krisztina révén, azáltal pedig, hogy felesége, Ena angol származású volt,¹⁹ Alfonz családi körben is nem egyszer átélhette a spanyol politikai életet is meghatározó vitákat.²⁰

A dinasztikus kötelék fontosságát hangsúlyozta a király abban az interjúban is, amit 1913. szeptember 24-én adott a *New York Herald* riporterének San Sebastianban a Miramar kastélyban. „Az elmúlt 11 év alatt, mióta uralkodó vagyok, úgy vélem, mindvégig nyilvánvalóvá tettem, mely oldallal szimpatizálok. Soha nem felejtettem el, hogy a Bourbon név francia. Abban a kényes helyzetben, ami Marokkóban kialakult, elengedhetetlen a két ország szoros együttműködése. Franciaország és Spanyolország a jövőben kéz a kézben kell, hogy támogassa egymást.”²¹

Alfonz bécsi látogatásának ugyanakkor a német sajtó mélyebb jelentőséget tulajdonított. A *Tägliche Rundschau* november 25-én úgy értékelte a király bécsi tartózkodását, mint „utalást arra, hogy a francia-spanyol antant nem irányul az

¹⁵ HHStA P. A. XX 66. Berichte Spanien 1912. No. 4613.

¹⁶ HHStA P. A. XX 66. Berichte Spanien 1912. No. 49.

¹⁷ Vö: Fürstenberg herceg jelentése 1915. április 7-én. HHStA P. A. XX 66. Berichte Spanien. No. 13/P. „Das Verhältnis Spaniens zu Portugal betreffend.”

¹⁸ HHStA Zeitungsarchiv 180. Spanien. A *Deutsches Volksblatt* cikke 1913. október 8-án: „Zum Besuche des spanischen Königspaares in Wien”, illetve a *Neue Freie Presse*, valamint a *Fremdenblatt* cikkei 1913. november 23-án: „König Alfonso in Wien”

¹⁹ Az angol király, V. György unokatestvére volt.

²⁰ E helyen utalunk Heiszler Vilmos-Szakács Margit-Vörös Károly: *Photo Habsburg* című kötetére, Corvina, Budapest, 1989., mely a rokoni kapcsolatok ápolására vonatkozóan érdekes adalékokat tartalmaz, illetve Ferdinand Oppl és Karl Rudolf munkája – *Espana y Austria*, Cátedra, Madrid, 1997., 200-216. old. – többek között Alfonz bécsi tanulmányairól is beszámol.

²¹ Z.A. 180. „König Alfons über die Beziehungen zu Frankreich”. Alfonz eme politikai magatartására utal Salvador de Madariaga is. Ld. a fejezet 123. old.

Osztrák-Magyar Monarchia és szövetségesei ellen, azonban Bécsben élnek a lehetőséggel, hogy világossá tegyék a Földközi-tengeri hatalmi viszonyokat...” A cikk szerzője azt is hangsúlyozza, hogy Franciaország esetlegesen féltékenységgel nézheti Spanyolország és Ausztria-Magyarország közeledését, ami maga után vonhatja Párizs hasonló lépéseit a Monarchia felé, mint ahogy erről már hallani lehet. Felvetődött ugyanis Poincaré látogatási szándéka Bécsbe, amit azonban ott cáfoltak.²²

A spanyol semlegesség fenntartása a háború alatt nem került komoly veszélybe, bár voltak időszakok – mint például 1917 tavasza –, amikor – a belpolitikai válság kísérijeként – az antanthoz való csatlakozás – elsősorban a központi hatalmak szemében enfant terrible-nek számító Romanones miniszterelnök politizálásának eredményeként – majdnem bekövetkezett.

Salvador de Madariaga is hangsúlyozza Alfonz szerepét abban, hogy az ország – sokszor e tekintetben előnytelen fekvésének ellenére is – kívül tudott maradni a katonai konfliktuson, fenntartva a viszonylagos egyensúlyt a spanyol közéletet megosztó két szimpatizáns tábor (germanófil, aliadófil) között.²³

A semlegesség kérdéséhez idézünk még egy 1916. június 26-i jelentést is, tekintettel annak magyar vonatkozására. Alfonz király **AZ EST** madridi tudósítójának, Dr. Révész Andornak adott interjút, amelyben ismételten megerősítette, hogy Spanyolország a legszigorúbb értelemben vett semlegességi politikát minden áron fenn kívánja tartani, habár adódnak pillanatok, amikor ez az ország számára nagyon nehéz. „Minden valószínűség szerint a hadviselő felek egyike-másika sokszor kételkedik a semleges államok – így Spanyolország – kitartásában. Nekem azonban soha nem voltak kétségeim afelől, milyen álláspontot kell Spanyolországnak képviselni. A háború után reményeim szerint Spanyolország összekötő kapocs lesz a jelenleg még harcban álló nemzetek között. Ausztria-Magyarországgal most is baráti a viszonyunk, és ami az osztrák-magyar hadifoglyokat illeti, kész vagyok mindent megtenni annak érdekében, hogy minél közelebb kerüljünk a békéhez.”²⁴

* * *

²² Uo. „Der Besuch des Königs von Spanien in Wien”

²³ Salvador de Madariaga: *Spanien*. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart-Berlin, 1930., 121-126. old.

²⁴ Z.A. 180. Blätter aus Ungarn. 1916. június 26. Spanien

Semleges ország uralkodójaként Alfonz vállalhatott – és vállalt is – humanitárius feladatokat. E tevékenysége annyira sikeresnek bizonyult, hogy több fórumon – mint például 1917-ben Genovában a Vöröskereszt konferenciáján – elismerték és megköszönték eredményes fáradozásait, sőt még a Nobel-díj odaítélése is szóba került.²⁵

A humanitárius feladatok ellátására Alfonz létrehozott egy rendkívül eredményesen működő „kereső- és segélyszolgálatot”, mely az eltűntek hozzátartozóinak nyújtott támogatást.²⁶ A spanyol diplomácia sikerét és elismertségét bizonyítja, hogy idővel nagykövetségeinek és konzulátusainak jelentős része vette át a hadviselő országokban jó néhány állam képviselőjét, sőt volt olyan időszak, amikor a berlini spanyol nagykövet szinte valamennyi nemzet érdekét képviselte.

A spanyol király eltűntek felkutatásáért tett fáradozásairól a nemzetközi sajtó is rendszeresen megemlékezett, mint például a **Current History Magazine** 1917. januári száma, amely részletesen beszámolt több konkrét esetről, amikor Alfonz francia, angol, belga és olasz kéréseknek próbált eleget tenni, illetve idéz jó néhány levélből, melyek a Palacio Real-ba érkeztek nap mint nap. A cikkből az is kiderül, hogy Alfonz király munkáját az eltűntek felkutatásában Don Emilio Torres, Mendoza márkija, a király személyi titkára és meghatalmazott miniszter segítette.²⁷

Nem egy esetben a király személyesen vette fel a kapcsolatot uralkodókkal célja elérése érdekében, így például Ferenc József császárral is, amikor egy halálraítélt fogoly megmentéséért tett lépéseket.²⁸

A **Neue Freie Presse** 1915. augusztus 6-i számában tájékoztat arról, hogy eddig 7000 hadifogoly felkutatása és azonosítása sikeres volt, köszönhetően annak az ügynökségnek, amit Alfonz király személyesen irányított. A szerző beszámol ezen szervezet működéséről is, miszerint ahogy beérkezik a királyi palotába egy kérés – melyek száma naponta több ezer –, a „megbízót” ő azonnal értesíti, hogy megkezdték a keresett személy felkutatását; ezzel a király általában azon ország spanyol konzulját vagy követét bízta meg, ahol az eltűnt személy feltételezhetően fogságban van. Az eredményről a király – gyakran személyes levélben – értesítette a családot.²⁹

²⁵ Vö: Petrie: i.m. 127. old., illetve Z.A. 180. 1916. június 15. A **Neues Wiener Tagblatt** közleménye a **Frankfurter Zeitung** híryanaga alapján.

²⁶ Vö: Petrie: i.m. 126. old., Sencourt: i.m. 153. old., Madariaga: i.m. 277. old.

²⁷ **Current History Magazine**, New York, 1917. január, 686-689. old., illetve Z.A. 180, 1915. augusztus 17. Az **Epoca** cikke július 29-én a király közbenjárásáról a hadifoglyok és családtagjaik közötti levélváltás érdekében.

²⁸ Vö: Sencourt: i.m. 153. old.

²⁹ Z.A. 180. „König Alfons von Spanien und die Kriegsgefangenen”

A kérelmezők és érintettek nemzeti és társadalmi hovatartozásukat illetően meglehetősen széles réteget reprezentáltak.

Némely levél egészen megható, mint például azé a nyolcéves francia kislányé, aki 1917 áprilisában a következőket írta: „Felség! A mamám folyton sír, mert a testvére fogságban van. Tegnap kapott egy levelet, mely szerint a testvére éhen halhat a táborban. Felség, tudna kérem segíteni, hogy Svájcba kerülhessen, mert a mama biztosan belebetegszik ebbe...”

Előre is köszönöm! Sylviane Sartor, 14 Avenue d’Antin, Paris: 8 éves vagyok.”

A király sajátkezűleg válaszolt: „Kedves Kisasszony! Mindent elkövetek annak érdekében, hogy a mamádnak ne kelljen sírnia, de légy kedves, küldj pontosabb információkat a nagybácsidról annak érdekében, hogy híreket szerezhessen egészségi állapotáról, és ha mód van rá, Svájcba vitethessem.

A legjobbakat kívánva: Alfonz. 1917. április 20.”³⁰

A **Korrespondenz-Bureau** 1915. szeptember 17-én osztrák és magyar állampolgárok esetéről tudósított, akik szintén a spanyol király segítségét kérték orosz és szerb hadifogságban lévő rokonaik felkutatására, ami azonban eredménytelen maradt.³¹

Hasonlóan elítélt orosz állampolgárok érdekében próbált Alfonz közbenjárni 1916 elején is, amikor Fürstenberget arra kérte, folyamodjon kegyelemért számukra Öfelségénél, a császárnál.³²

Fürstenberg herceg 1916. március 11-én Mária Krisztina humanitárius tettéről táviratozott. A jelentés szerint az anyakirálynő, megtudván, hogy az osztrák katolikus pap-professzor, Karl Drexel orosz fogságba került 1914 őszén, majd 1915 augusztusában kémkedés vádjával Irkutskba vitték, és halálra ítélték, a madridi orosz nagykövetségen keresztül közvetlenül Miklós cárhoz fordult kegyelemért. Közbenjárása eredményeként az osztrák tudós papnak nemcsak megkegyelmezték, de szabadon is engedték.³³

1916 áprilisában Alfonz arra tett javaslatot, hogy a hadviselő országok vezetői vizsgálják felül, nem lenne-e lehetőség egy olyan megállapodásra, mely szerint a katonai ambulanciák, illetve a Vöröskereszt képviselői a hadszíntéren maradt sebesülteket elszállíthatnák. Valamennyi állam vezetője jelezte, hogy megfontolja a felvetést.³⁴

³⁰ Vö: Petrie: i.m. 126-127. old.

³¹ Z.A. 180. „Zwecklose Erkundigungen in Madrid nach Kriegsgefangenen”

³² HHStA Administrative Registratur, F7 54, Staaten S 1880-1918.

³³ HHStA P. A. XX 66 Berichte Spanien 1916. No. 122.

³⁴ Z.A. 180. A Korrespondenz-Bureau jelentése a Temps alapján. 1916. április 15.

Hasonló tartalmú volt Alfonz azon előterjesztése is, mely szerint a harcvonalak között biztosítani kell, hogy a sérülteket ne hagyják sorsukra.³⁵

Magyar lapértésülés szerint – nevezetesen **AZ EST** híradásáról van szó – 1917 májusában a spanyol király javaslatot tett az 1914-ben hadifogságba került katonák cseréjére.³⁶

Ugyanakkor Alfonz felkérést kapott egy számára különösen nagy jelentőséggel bíró ügyben: A k. u. k. Monarchia külügyminisztere, Czernin gróf május 16-i levelében arra utasította Fürstenberget, hogy a következőket vitassa meg a spanyol királlyal: miután Oroszországban a februári forradalom megdöntötte a cár hatalmát, nagy a valószínűsége annak, hogy a görög király, Konstantin is hasonló sorsra jut. Azonban a „koronák szolidaritása” elve szerint kívánatos lenne a görög monarchiát megmenteni. Ennek érdekében Alfonz felvehetné a kapcsolatot a brit uralkodóval, V. Györggyel.³⁷

Fürstenberg május 22-én beszámolt a beszélgetés eredményéről: „A király azonnal késznek mutatkozott megtenni a kívánt lépéseket. Én azonban hangsúlyoztam, hogy a terv csak akkor lehet sikeres, ha eredetire nem derül fény.”³⁸

Hogy a levelet Alfonz valóban megírta-e a brit uralkodónak, nem derül ki a HHStA aktáiból, annyi azonban bizonyos, hogy ha meg is tette, eredménytelenül, mivel június 11-én a görög királyt lemondásra kényszerítették, és Svájcba emigrált.³⁹

A sort hosszasan lehetne folytatni, e helyen – zárásképpen – a *HHStA Politisches Archiv* egyik gyűjteményére szeretnénk még utalni, melynek jelzete sokat sejtet: „A pápa és Spanyolország királyának közbenjárása a banjalukai halálraítéltek ügyében”, tényleges tartalma azonban – legalábbis a spanyol vonatkozású akták tekintetében – meglehetősen szerény, mely nem teszi lehetővé az esemény pontos rekonstruálását.⁴⁰ Annyi mindenesetre kiderül, hogy a közös beavatkozás eredményeként a tizenhat szerb fogolynak – akiket

³⁵ Uo. Neues Wiener Tagblatt. 1916. május 3. „Der König von Spanien für die Verwundeten”

1916. március 7-i jelentésében Fürstenberg herceg is erre utalt: „A napokban látogatást tett nálam Torres úr, Ófelsége magántitkára, és átnyújtotta nekem Alfonz király megbízásának másolatát, amit március 4-én elküldött Ófelségének, az osztrák császárnak is. Nevezett dokumentum Ófelsége, a spanyol király javaslatát tartalmazza arra vonatkozóan, hogy a hadviselők kössenek egyezséget a harcvonalak között rekedt sebesültek megsegítésére. Torres úr ugyanakkor azt is elmondta nekem, hogy habár a király nincs igazán meggyőződve arról, hogy kezdeményezése eredményes lesz, mégis előállt javaslatával, miután ezt többen sugallták neki, így például a belga királynő is...”

HHStA P. A. XX 66 Berichte Spanien 1916. No. 120.

³⁶ Z.A. 180. 1917. május 15. Blätter aus Ungarn. „Der König von Spanien für den Austausch der im Jahre 1914 in Gefangenschaft geratenen Soldaten”

³⁷ HHStA P. A. XX 67 Berichte Spanien 1917. No. 352.

³⁸ Uo. No. 334.

³⁹ Vö: Just: i.m. 65. old.

⁴⁰ HHStA P. A. I 814. Intervention des Papstes und des Königs von Spanien zu Gunsten der in Banjaluka verurteilten Hochverräter.

Ausztria kémkedéssel vádolt, és 1916 tavaszán ítélt halálra Banjalukában – megkegyelmeztek.⁴¹

A pápa és Alfonz király együttműködéséről adott hírt a *Zeit* is 1917. szeptember 26-án, mely szerint a katolikus egyházfő állítólag a spanyol királyt javasolja döntőbírónak a hadviselők közötti konfliktusoknál. A spanyol lapok remélik, hogy a király elutasítja a felkérést.⁴²

Alfonz fentiekben kifejtett tevékenysége miatt elismerésben részesült Európa szerte, sőt mindennek még a háború után is volt visszhangja; a francia lapok 1919. október végén Alfonz ismételt párizsi látogatása kapcsán beszámoltak arról, hogy Franciaország mennyire hálás a spanyol királynak mindazért, amit a francia hadifoglyokért tett a háború alatt.⁴³

Sencourt becslései szerint az Alfonz kezdeményezésére létrejött, és általa irányított szervezet munkájának eredményeként mintegy 700 000 civil és 21 000 katona repatriálása vált lehetővé, 122 000 francia és belga, 8 000 brit és 6 000 olasz hadifogoly érdekében járt közben, valamint több mint 4 000 esetben kezdeményezett ellenőri szemlét hadifogoly táborokban.⁴⁴

Fentebb már említettük, hogy a spanyol diplomáciai testület tagjai hogyan működtek közre ezeknél a feladatoknál, e téma zárásaként álljon itt három reprezentatív példa mindezek igazolására: 1914. szeptember 3-án a *Neue Freie Presse* számolt be a bécsi spanyol nagykövet, Don Antonio de Castro y Casaléiznek az Osztrák-Magyar Monarchia területén tartózkodó orosz és belga állampolgárok érdekében tett vállalkozásáról. A nagykövet kérte a következő közlemény nyilvánosságra hozatalát: „A bécsi spanyol nagykövetség kéri az Osztrák-Magyar Monarchiában élő orosz állampolgárokat, hogy tájékoztassák a nagykövetséget tartózkodási helyükről annak érdekében, hogy ők az érdekeltek oroszországi családjainak felvilágosítást tudjanak adni.” A cikk szerzője mindehhez hozzáfűzi, hogy értesülései szerint a spanyol nagykövet az Osztrák-Magyar Monarchiában tartózkodó belga állampolgárok védelmét is átvette.⁴⁵

A *Fremdenblatt* 1918. október 4-i számában egy kisebb cikkben emlékezett meg Casaléizről – halála kapcsán –, amelyből kiderül, hogy 1914 márciusában küldték Bécsbe, a háború alatt feladatul kapta az orosz, angol szerb, belga és amerikai állampolgárok

⁴¹ Uo. 1917. március 29-i jelentés. Vö: Just: i.m. 64. old., illetve Friedrich Engel-Jánosi: *Österreich und der Vatikan 1846-1918*. Graz, 1960. Bd. 2., 283. old.

⁴² Z.A. 180. „König Alfons als Schiedsrichter. Ein angeblicher Plan des Papstes”

⁴³ Z.A. 180. *Französische Blätter*. 1919. október 25. „Besuch des Königs von Spanien in Paris”

⁴⁴ Sencourt: i.m. 153. old.

⁴⁵ Z.A. 71. Spanien 1910-22.

érdekeinek védelmét, valamint hasonlóan képviselte az Osztrák-Magyar Monarchia érdekeit is az ellenséges országokban.⁴⁶

Casaléiz bécsi kiküldetési ideje alatt⁴⁷ többször tett látogatást a Monarchia hadifogoly táborában – így Magyarországon is –, a **Das Neue Pester Journal** 1918. április 29-i látogatásáról tudósított, melynek során orosz, szerb, angol, francia internáltakat keresett fel, és a látottakkal meglehetősen elégedett volt.⁴⁸

A *HHStA Zeitungsarchiv 124-es kartonja (Polen-Spanien)* a spanyol király egyéb karitatív tevékenységéről is tartalmaz információkat, többek között Alfonz részvételéről a k. u. k. külügyminisztérium kezdeményezésére létrejött akcióról, amikor a madridi k. u. k. nagykövetség rendezett gyűjtést a háborús károkat elszenvedett lengyelek részére. A pénzt a madridi „Pro Polonia” szervezet gyűjtötte össze; Öfelsége, a spanyol király 10 000 pesetát adományozott.⁴⁹

E helyen látjuk szükségesnek tárgyalni a kórházhajók kérdését is, habár tulajdonképpen ez a téma a korlátlan tengeralattjáró háború spanyolországi hatásait elemző fejezethez kötődik szorosan, tekintettel azonban Alfonz király e területen játszott szerepére, úgy ítéltük meg, itt foglalkozunk vele részletesebben.

1917 februárjától – a korlátlan tengeralattjáró háború Németország általi meghirdetésétől kezdve – a kórházhajókat is gyakran érte torpedótámadás, miután nem egy esetben ezeket fegyver- és csapatszállításra is használták.⁵⁰

1917 áprilisában Alfonz király felajánlotta, hogy spanyol tiszteket küld a kórházhajókra garanciául arra, hogy azok valóban csak sebesülteket szállítanak.⁵¹

⁴⁶ Uo. „Der Schutz der russischen und belgischen Untertanen durch den spanischen Botschafter”

⁴⁷ Fürstenberg herceg jelentéseiben ugyanakkor többször adott hangot kételyeinek Casaléiz megbízhatóságát illetően. Így 1915. január 11-én a következőket írta: „Csak röviden szeretnék említést tenni arról, hogy Spanyolország bécsi nagykövetének magatartása nekem meglehetősen gyanúsnak tűnik. Egész viselkedése, és az a mód, ahogyan a hadieseményekről tudósít is bizonyítja, hogy irányunkban látványosan demonstrált szimpátiája ellenére frankofil külügyminiszterét támogatja annak érdekében, hogy az itteni udvarnál kormányunkat és Excellenciádat befekettítse.” *HHStA P. A. XX 66. Berichte Spanien 1915.*

Az AOK (Armee-Oberkommando) 1917. február 24-i jelentése mindezt megerősíti: „... A bécsi spanyol nagykövetség vitathatatlanul antantbarát, és számunkra megbízhatatlan... A bécsi katonai attasé viszont jóindulatú velünk szemben.” *HHStA P. A. I. 896. Liasse Krieg Spanien 1917. No. 17.297.* Casaléiz feleségéről is hasonlókat tudhatunk meg: „A bécsi spanyol nagykövet felesége spanyolországi látogatásai során rendkívül elítélően nyilatkozott Monarchiánkról.” Uo.

⁴⁸ Uo. „Unsere Gefangenenlager”. Der Bericht des spanischen Botschafters

⁴⁹ Z.A. 124. A *Korrespondenz-Bureau* jelentése 1915. október 17.

⁵⁰ *HHStA P. A. I 1049. Liasse Krieg 61 b-e /61 c/ U-Boot-Krieg. 1917. április 1. No. 1705.*

⁵¹ Uo. Hohenlohe távirata Berlinből. 1917. április 22. No. 292.

Az Osztrák-Magyar Monarchia berlini nagykövete, Hohenlohe herceg jelentette Bécsnek, hogy a javaslatot a német kormány is támogatja.⁵²

Május 22-én Fürstenberg herceg arról tájékoztatta Czernint, hogy Alfonz fogadta magánkihallgatáson, ahol közölte vele, javaslatot tett Németország, Franciaország és Anglia kormányainak, mely szerint a spanyol kormány vállalná a felelősséget az angol és francia kórházhajók szállítmányát illetően. Anglia már jelezte egyetértését, Franciaország és Németország válaszát még várja a király. Alfonz arra kérte Fürstenberget, hogy járjon közben Öfelségénél, a császárnál annak érdekében, hogy javaslatát Berlinben is támogassák.⁵³

Május 26-án Hohenlohe tájékoztatta Bécset, hogy a német kormány egyetért azzal, hogy a spanyol delegáltak a kórházhajókat átkutassák és garanciaképpen az utazás alatt is a hajó fedélzetén maradjanak.⁵⁴

Mindez természetesen nem lehetett akadálya a kórházhajókkal való folyamatos visszaéléseknek. Jó néhány esetről számoltak be a k. u. k. Monarchia diplomatái is jelentéseikben. Így például Hohenlohe 1917. december 8-án a következőket írta: „Három spanyol tengerésztiszt, akik egy angol kórházhajón teljesítettek ellenőri feladatot, vissza akarnak térni Spanyolországba, mivel az angol kórházhajókat nem csak rendeltetésük szerint használják, így a spanyol tisztek nem tudnak felelősséget vállalni értük.”⁵⁵

Egy másik jelentés szerint, amit a madridi katonai attasé, Dzieduszycki küldött Bécsbe, „egy szavahihető bizalmasunk a következőkről tájékoztatott: a párizsi spanyol katonai attasé egy barcelonai barátjával levél útján tudatta, hogy az antant kórházhajói gyakran szállítanak muníciót fedélzetükön, és a közelmúltban amerikai csapatokat is egy ilyen gözösön juttattak Angliába. Bevallása szerint mindezt ő a saját szemével látta.”⁵⁶

Egy 1917. decemberi jelentésből kiderül, hogy 1917 nyarán 25 spanyol tengerésztiszt teljesített szolgálatot ellenőrként az antant kórházhajóin. A dokumentum utal egy perdöntő részletre is, miszerint a többségük ezt a megbízatást anyagi okokból vállalta, éppen ezért nem zárható ki, hogy szemet hunynak a visszaélések felett. Különösképpen a Szaloniki és

⁵² Uo.

⁵³ Uo. 1917. május 22. No. 334.

⁵⁴ Uo. No. 374.

⁵⁵ Uo. Jelzet nélkül

⁵⁶ Uo. Militärrattaché Madrid. 1918. január 31. No. 47.

Itália közötti csapatszállításoknál feltételezhető, hogy kórházhajókat használnak erre a célra. Állítólag egy lelkiismeretes spanyol tiszt ezért kérte visszahívását.⁵⁷

Ez a momentum persze megkérdőjelezheti a spanyol tisztek munkájának hatékonyságát és a vállalkozás tulajdonképpeni eredményességét – számos eset alapján tudjuk, hogy nagyon gyakran történt visszaélés a kórházhajók esetében –, mégis vitathatatlan tény, hogy a fentebb taglalt, különböző területeken való részvétel a nemzetközi politikában nagymértékben emelte a spanyolok – és elsősorban Alfonz király – presztízsét az első világháború alatt.

A harmadik fontos érv, amit a spanyol király megnevezett Churchillnek 1914 tavaszán politikája meghatározójaként, a spanyol gazdaságra és kereskedelemre vonatkozott.

Tekintettel arra, hogy a spanyol gazdaság első világháború alatti helyzetének részletes elemzése nem témája disszertációnknak,⁵⁸ így e helyen csupán néhány adattal szeretnénk igazolni a XIII. Alfonz által meghirdetett cél megvalósulását.

E kérdés kapcsán ismételten fontos hangsúlyoznunk, miként értékelendő a Spanyolország által a háború kirobbanásakor deklarált semlegesség. Spanyolország ugyanis csak politikai értelemben vélte és tartotta magát semlegesnek, gazdaságilag azonban próbálta kihasználni geostratégiai helyzetéből is adódó kedvező lehetőségeit. Az első világháború a 19. századi állapothoz képest – amikor egy sajátos kettősség jellemezte a spanyol gazdaságot; egyik oldalon az iparosodott perifériával, a másikon pedig az agrárius Hispániával⁵⁹ – látványos fellendülést hozott. Spanyolország azonban nem tudta hosszú távon hasznosítani a háborús konjunktúra kínáلتa lehetőségeket, így a rövid életű „gazdasági virágzást” fájdalmas hanyatlás követte, párosulva az ilyen esetekben jól prognosztizálható politikai konzekvenciákkal. Az európai hadiesemények lezárulta ugyanis „magával rántotta” a spanyol gazdaságot is, miután megszüntette a korábbi piacokat.

⁵⁷ HHStA P. A. I 896. Liasse Krieg 7a Spanien 1917-18. Nachrichtenabteilung. „Auszug aus den vertraulichen Nachrichten über Spanien bis zum 29. Dez. 1917. Nr. 25.721.

⁵⁸ A spanyol gazdasági helyzet alakulásáról az első világháború alatt a HHStA is tartalmaz bőven anyagot, itt szeretnénk utalni az *Administrative Registratur* néhány fondjára: A.R. F17 36: Spanien: Aus- Ein- und Durchlieferungen. Staaten 1880-1918., F23 58: Finanzwesen Spanien, F36 103: Krieg 1914-18. Spanien. Wirtschaftliche Bestimmungen, Massnahmen, F36 242: Wirtschaftsangelegenheiten. Dep. 9 Abt. 50- Spanien

⁵⁹ Vö: Anderle Ádám: *Spanyolország története*. Móra Kiadó, Budapest, 1992., 97-108. old.

A háborús években az antant volt kedvezőbb helyzetben, hiszen politikai adui mellett gazdasági téren is befolyást gyakorolhatott Spanyolországra, miután az ibér állam bizonyos nyersanyagok hiánya miatt (például szén, petróleum, gyapot) külföldi segítségre szorult, illetve maga is háborús javak (élelmiszer, nyersanyag, katonai felszerelések) szállítója volt. A tengeri blokád megbénította a központi hatalmakkal való kereskedelmet, így csak az antant tudott az ország „segítségére sietni”.⁶⁰ Spanyolország a korlátlan tengeralattjáró háború következtében 1918 végéig 65 hajót vesztett, mintegy 140 000 tonnával.⁶¹

A spanyol kereskedelemről származó tőkebevétel jelentősen nőtt a háború alatt, 1914-ben az ország mintegy 567 millió peseta aranykészlet felett rendelkezett, 1918-ban ez 2.223 millió volt.⁶² Spanyolország csak a fegyverszállítások terén 1914-16 között meghatszorosozta kivitelét.⁶³ Pénzügyi helyzetének stabilizálódását mutatja a spanyol valuta 1916-os, már régen nem tapasztalt kedvező árfolyama. Ezekben az években mintegy 217 új részvénytársaság alakult, kb. 220 milliós – és ami a legfontosabb, már nem külföldi – tőkével.⁶⁴ Mindennek azonban megvolt az árnyoldala is, az egyik legtragikusabb ezek közül, hogy mialatt jelentős mennyiségű élelmiszert exportált, az országban lassan élelmiszerhiány alakult ki, illetve az egekbe szökött az élelmiszer ára, elindítva ezzel azt az elégedetlenségi hullámot, mely 1917 tavaszán érte el tetőpontját.

Többen a fentebb vázolt mutatók alapján biztató jövőt jósoltak a spanyol gazdaságnak a háború utáni évekre is, ez a prófécia azonban tévesnek bizonyult.

Ha teljessé kívánjuk tenni XIII. Alfonz – vizsgált korszakra vonatkozó – politikai portréját, mindenképpen említést kell tennünk a béke érdekében tett fáradozásairól.⁶⁵

A békeközvetítési folyamatban komoly érdemeket szerezni – tulajdonképpen ez volt az a szerepkör, amit Alfonz leginkább ambicionált. Joggal remélhette, hogy a hadviselők komolyan számolnak vele a béketárgyalások során, mint ahogy erről az *Esti Újság* 1916. május 29-i számában tudósított: „A párizsi „Gaulois” (nevű lap) örömmel üdvözlí a

⁶⁰ Vö: Első fejezet 12-14. old.

⁶¹ Vö: Madariaga: i.m. 274. old.

⁶² Uo. 275. old.

⁶³ Vö: Otto Quelle: *Spaniens Wirtschaftsleben und seine Beeinflussung durch den Weltkrieg*. Süddeutsche Monatshefte, München, 1917. június, 445-454. old.

⁶⁴ Uo. 452. old.

⁶⁵ A kérdést részletesen vizsgáljuk a „*Spanyol békeközvetítési kísérletek az első világháború alatt*” című fejezetben, e helyen az ebben leírtak kiegészítéseként és igazolásaként mindennek sajtóvisszhangját vázoljuk.

spanyol király trónbeszédének passzusát, melyben Alfonz király azon szándékának ad hangot, hogy adódó alkalommal békeközvetítőként fellépjen. Senki nem lenne erre a szerepre annyira alkalmas, mint ő, mivel valamennyi hadviselő szimpátiáját magáénak tudhatja.”⁶⁶

Hogy a király ebbéli tervében a meghatározó spanyol körök támogatását is élvezte, ezt támasztja alá a **8 órai Újság** híradása is néhány nappal később: „Madridi értesülések szerint a napokban Granadában véget ért Püspöki Konferencia is megerősítette, hogy XIII. Alfonz király a központi hatalmak és az antant között vállalja a békeközvetítést.”⁶⁷

Ez év szeptemberében Alfonz egy meglehetősen patetikus beszédben, amit Bilbaóban egy banketten tartott, összegezte elképzelése hátterét: „Miután a spanyol zászló nem lobog a csatatereken, de minden spanyol érzi annak fontosságát, hogy mit jelent szeretni és tisztelni hazájának eme jelképét, így én magam nemzetünk zászlaját a béke és szeretet szolgálatába ajánlom. Nem azért teszem ezt, hogy dicshimnuszokat zengjenek rólam, hiszen Spanyolország királyaként lépek fel egy nemes cél érdekében, amely valamennyi spanyol támogatását élvezi.”⁶⁸

A híradások 1917-ben is folyamatosak voltak, ez az év a béke kérdése szempontjából különös jelentőséggel bírt, miután a háború végső kimenetelét alapvetően befolyásoló események sora kísérté.⁶⁹

Április 26-án a **Wiener Mittags-Zeitung** közzétette Alfonz király – eddig ily formában kevéssé deklarált – szándékát, miszerint a békeszerződés aláírására Madridban kerülne sor az ő elnöklete alatt.⁷⁰

Jóllehet Alfonz eme ambíciója megvalósulatlan maradt, mindez azonban semmit nem von le háború alatti érdemeiből. A történeti munkák és a feltárt levéltári források jelentős része is kiemeli szerepét abban, hogy Spanyolország az első világháború alatt – ha némi túlzással is – régi dicsfényében tündökölt.

Salvador de Madariaga egészen odáig merészkedik, hogy a spanyolok világpolitikai szerepét ebben a periódusban a 16-17. századi megbecsültséghez hasonlítja, amikor az ország tábornokainak, egyházi vezetőinek és diplomatáinak döntő szava volt Európa ügyeiben.⁷¹

⁶⁶ Z.A. 180. „König Alfons als Friedensvermittler”

⁶⁷ Uo. Blätter aus Ungarn. 1916. június 3.

⁶⁸ Uo. Neues Wiener Tagblatt, 1916. szeptember 8. „Der König von Spanien für den Frieden”.

⁶⁹ Vö: A disszertáció 3. fejezetének 81-100. oldalával

⁷⁰ Z.A. 180. „Die Friedenshoffnungen des Königs von Spanien”

⁷¹ Vö: Madariaga: i. m. 277. old.

XIII. Alfonznak – mint ahogy fentebb utaltunk erre – vitathatatlanul nem volt könnyű feladata Spanyolországot kívül tartani a katonai konfliktuson. A k. u. k. Monarchia madridi nagykövete, Fürstenberg herceg 1914. július 6-i jelentésében részletesen felfedte azokat a nehézségeket, amelyek behatárolták a spanyol király mozgásterét már a háború előestéjén is. A nagykövet kiemelte az általa is különösen tehetségesnek titulált fiatal uralkodó szándékai közül hazája presztízsének visszanyerését, illetve ambícióját, hogy érdemben beleszólhasson a világpolitika alakításába.⁷²

Tehetségének, uralkodói rátermettségének is köszönhette, hogy a háború alatt sikerült trónja biztonságát megóvnia, mely különösen 1917 tavaszán-nyarán komoly veszélybe került.⁷³

A **Pester Lloyd** madridi tudósítója 1917. novemberi cikkében hosszasan elemezve a spanyol belpolitikai válságot, záró soraiban méltatta a királyt, mint az ország külpolitikájának legjobb, legbölcsebb irányítóját, kinek legnemesebb szándéka, hogy a spanyol népet békében tartsa.⁷⁴

Diplomáciai érzékét kortársai is csodálták és elismerték, unokatestvére, Pilar hercegnő sorai is igazolják politikai tehetségét: „A legnagyobb élő diplomataként a király személyes kötődései, bármik legyenek is, rejtve vannak. Ami azonban nyilvánvaló, hogy mint mindig, most is szigorúan alárendeltek Spanyolország érdekeinek. Alfonz impulzív, nagyon érzékeny uralkodó, aki hajlamos arra, hogy akkor reagáljon, ha érzelmei érintve vannak; azaz tipikus spanyol. Szoros szálak fűzik Franciaországhoz, de leginkább Angliához és

⁷² HHStA P. A. XX 66. Berichte Spanien 1914. Z 17/P.B

⁷³ Vö: Hans A. Schmitt: *Neutral Europe between War and Revolution 1917-1923*. The University Press of Virginia, Charlottesville, 1988., valamint *HHStA P. A. I 896. Musulin báró jelentése Bernből 1917. június 17-én, No. 554.*: „Ellenőrizhetetlen hírek szerint egy dinasztia-ellenes mozgalom kitörése Spanyolországban egyre valószínűbb.”, illetve *HHStA P. A. I 896. Militärattaché bei der k. u. k. Botschaft in Madrid. Res. No. 170. vom 24. Juni 1917.*: „A most már hosszú ideje egész Spanyolországot uraló elégedetlenség a jelenlegi rendszerrel szemben az utóbbi hetekben aggasztó méreteket öltött. ... Tartani lehet attól, hogy a király is áldozatul esik a mozgalomnak. A baloldali pártok és velük együtt Romanones gróf megpróbálják megosztani az eddig a királyt mindenben támogató hadsereget, és ehhez jelentős amerikai anyagi támogatást kapnak.” A konzulátus dokumentumai között pedig a következő jelentés található: Bilbao alkonzulja, Wakonigg hírt adott a király és környezete elleni feszült hangulatról. A konzul beszámolója szerint a királyt ellenfelei egyszerűen „trónoló majomként” emlegetik, de kritikájuk leginkább Alfonz környezete ellen irányul. Wakonigg ezért úgy látja, a király úgy állíthatná helyre tekintélyét, ha változtatna eddigi környezetén, és olyan őszinte patriótákkal venné körül magát, akik maguk is elismertségnek örvendenek Spanyolországban, és nem csak reprezentálnak, illetve a királlyal együtt sportszervezőiknek hódolnak. „Ellenkező esetben a király hamarosan elveszíti trónját, és ezzel a mi itteni sorsunk is megpecsételődik, mivel egy trónváltás a jelen helyzetben egyet jelent az intervencióval.” *Wakonigg jelentése Bilbaóból 1917. június 30-án. Zl. 1320. HHStA Gesandtschaftsarchiv Madrid 1914-1918.*

⁷⁴ Z.A. 180. Blätter aus Ungarn. 1917. november 29. „Die innenpolitischen Schwierigkeiten in Spanien”

Ausztriához. És mindezek ellenére is kétséges, hogy akár Ena királynő, akár Mária Krisztina anyakirálynő tudhatná, kit részesít a király előnyben.”⁷⁵

S hogy sikere – többek között – miben rejlett, e rejtélyre Salvador de Madariaga megadja a választ: „A király páratlan tehetséggel tudta érzéseit mindvégig elrejteni, és nagyon okos ember lenne, aki akár manapság bizonyosan meg tudná mondani, hogy melyik oldallal szimpatizált valójában.”⁷⁶

⁷⁵ Vö: Petrie: i.m. 121-122. old.

⁷⁶ Uo.

5. A Monarchia nagykövete: Karl Emil Fürstenberg herceg

A k. u. k. Monarchiát az első világháború teljes időszaka alatt Karl Emil Fürstenberg herceg képviselte Madridban nagykövetként. Elgondolásunk és igényünk szerint személyéről egy hosszabb fejezetben szerettünk volna megemlékezni. Sajnálatos módon azonban várakozásunknál szerényebb anyagot találtunk – nevezetesen a *HHStA Administrative Registratur F4 101-es* kartonját –, mely dokumentumok jórészt csak a nagykövet hivatali pozíciójával kapcsolatos hírekre korlátozódnak.

Karl Emil Fürstenberg fiával, dr. Georg Fürstenberggel, illetve unokájával, dr. Johann Fürstenberggel történt kapcsolatfelvételünk – tőlünk független okokból – nem vezetett érdemi eredményre.

Itt tennénk említést hasonló próbálkozásunkról Erwin Gudenus báróval, aki Fürstenberg herceg mellett szintén állandó tagja volt a k. u. k. Monarchia madridi külképviseletének,¹ azonban miután már gyermekei sem élnek, így személyére vonatkozóan sem jártunk több sikerrel.

Az ilyen irányú kutatásokat gyakran nehezíti, hogy Ausztriában a nemesi családok hagyatéka sok esetben nem került központi állományba – mint Magyarországon az Országos Levéltárba –, így mindenkor a család gondosságától, érdeklődésétől, illetve segítőkészségétől függ, hogy mely anyagokhoz sikerül hozzáférni.

Mindenesetre szeretnénk jelezni, hogy lehetőségeinkhez mérten próbáltunk mindent megtenni az anyaggyűjtés érdekében – kapcsolatba léptünk ez ügyben dr. Erwin Matsch történésszel,² nyugalmazott nagykövettel, aki többek között Madridban is teljesített diplomáciai szolgálatot, Pallavicini Károly őrgróf úrral, akinek támogatása szintén nagyon hasznosnak bizonyult, dr. Lothar Höbelt egyetemi professzorral (Bécsi Egyetem, Történettudományi Intézet), illetve dr. William Godsay történésszel,³ de a magánlevelezést tekintve végső soron nem sok eredménnyel.

¹ Erwin Gudenus báró: I. osztályú követségi tanácsos, 1914. február 10-én szolgálattételre beosztott a madridi nagykövetségre.

² Disszertációnkban többször utalunk „*Der Auswärtige Dienst ...*” című munkájára.

³ A szerző „*Aristocratic Redoubt – The Austro-Hungarian Foreign Office on the Eve of the First World War*” című könyvéből munkánk során is hasznos információkat kaphattunk. West Lafayette, Indiana, 1998.

Így e helyen a HHStA-ban feltárt anyagra támaszkodhatunk, melynek alapján próbáljuk Fürstenberg herceg madridi korszakára vonatkozó portréját megalkotni.⁴

Karl Emil Fürstenberg herceg 1913. október 8-án adta át megbízólevelét Madridban a k. u. k. Monarchia rendkívüli és meghatalmazott nagyköveteként.⁵

Személyes vonatkozású jelentéseinek a több mint négy év alatt tulajdonképpen hasonló a tartalma. Szinte minden esetben a k. u. k. Külügyminisztériumnál annak érdekében tett próbálkozásairól értesülhetünk, hogy megfelelően tájékoztassák.

Első kérvényében – 1914. november 18-án – az akkori külügyminiszterhez, Berchtold grófhhoz fordult – magánlevélben – segítségért.⁶

„Mélyen tisztelt Barátom!

Mivel drága idődet nem szeretném hosszasan rabolni, így csak a legszükségesebbekre korlátozom indokaimat kérésem tolmácsolásánál.

Arról lenne szó, hogy eljuttass hozzám olyan híreket, melyek lehetővé tennék számomra hazánk általános politikai helyzetéről való tájékozódásom.

A háború kitörése óta – tehát mintegy négy hónapja – egyáltalán nem kaptam ezirányú híreket, sem irányelveket, melyeket követnem kellene, vagy tájékoztatást politikai helyzetünkről. Így nem tudom azt sem, hogyan viszonyulunk a semleges államokhoz,

⁴ E helyen szeretnénk utalást tenni ez irányú magyarországi kutatásainkra is. Miután Fürstenberg herceg felesége – Festetics Mária grófnő – magyar származású volt, így felvettük a kapcsolatot dr. Czoma László igazgató úrral, a Keszthelyi Helikon Kastélymúzeum vezetőjével, annak reményében, hogy mind Festetics Máriáról, mind Karl Emil Fürstenberg hercegről információkat kaphatunk, miután 1902-ben Keszthelyen tartották esküvőjüket. Végső soron azonban csak a Magyar Országos Levéltárban találtunk szerény anyagot Festetics Máriáról, amit dolgozatunknál érdemben nem tudtunk használni, illetve a Bécsben feltárt dokumentumok közül a következő tartalmaz információt Fürstenberg herceg feleségéről: Czernin leveléből, melyet a császárnak írt, kiderül, hogy Festetics Mária a háború alatt rendkívül sokat tett hadifoglyokért, menekültekért. Mindezért a külügyminiszter javasolja, hogy Festetics Máriának adományozzák az Erzsébet Rend I. fokozatát. *HHStA A.R. F4 K101: Czernin levele Bécsben, 1917. január 11.*

Fürstenberg herceg családi kapcsolatainak kutatásánál fontos forrást jelentettek Gudenus János József: *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája* című kötetei. Budapest, 1. kötet: A-J, 1990, 2. kötet: K-O, 1993., illetve *Genealogisches Handbuch des Adels., Genealogisches Taschenbuch der adeligen Häuser Österreichs.* 1905-1913., *Gothaisches genealogisches Taschenbuch der freiherrlichen Häuser.* Gotha, 1848-1942., *Gothaisches genealogisches Taschenbuch der gräflichen Häuser.* Gotha, 1825-1942.

⁵ *Jahrbuch des k. u. k. Auswärtigen Dienstes. (1913-1918),* Wien, 1914.

⁶ Említést érdemel Fürstenberg egy korábbi levele is; 1914. augusztus 2-án a következő – némiképp meglepő – kéréssel fordult feletteséhez: „Mivel előreláthatólag néhány napon belül minden posta- és távirati összeköttetés megszakad Monarchiánkkal, és ennek következtében az itteni kirendeltség tevékenysége teljesen megbénul, kérem Excellenciádat, engedélyezze – amennyiben lehetséges – visszatérésem Bécsbe, hogy ott szolgálhassam hazámat, akár a civil, akár a katonai szférában.” *HHStA A.R. F4 K101: Fürstenberg levele San Sebastianból, No. 13.*

Itáliához és Romániához, csupán a szűkös, összegzett hadijelentéseket ismerem, melyeket Berlinből kapok, a sajtót pedig tíznapos késéssel olvashatom!

Mindezen körülmények között kell helytállnom egy baráti-rokon udvar nagyköveteként, tájékoztatnom kell minden lehetséges – és sokszor lehetetlen – ügyről, miközben rettegek attól, hogy befolyásos partnerrel tárgyaljak, mivel minden valószínűség szerint már az első kérdésnél fény derülne kirívó tájékoztatlanságomra hazám viszonyairól. Figura porca!

A fontos folyamatok Külügyminisztérium általi eltitkolásának ezen rendszere – mint ahogy erre talán Te is emlékszel – már bukaresti misszióm alatt is kétségekkel töltött el, és politikai ténykedésemre meglehetősen gátlón hatott... . Hogyan képviselhető így a haza érdeke külföldön, ha mindaz ismeretlen marad, ami fontos és jelentőséggel bír. Egy ország képviselője vagy megérdemli a nélkülözhetetlen bizalmat, amely sikeres missziója feltétele – ebben az esetben meg kell kapnia annak lehetőségét is, hogy a rábízott információkat megítélése szerint hasznosítsa –, vagy mindezt nem érdemli meg, és akkor a lehető legrövidebb időn belül vissza kell rendelni.

Sajnos tapasztalataim azt igazolják, hogy Külügyminisztériumunkban jó néhányan azt az álláspontot képviselik, hogy a diplomáciai testület tagjait nem szabad megfosztani elfogulatlanságuktól, ami rögtön bekövetkezne, ha tudomást szereznének olyan folyamatban lévő eseményekről is, melyek nem tartoznak a legszigorúbb értelemben vett hatáskörükbe.

Be kell vallanom, hogy közel huszonkét éves külszolgálati tapasztalataim, melyeket az elmúlt évek krízisekkel teli időszakában szerezhettem, meggyőztek arról, hogy ez az elv teljesen rossz, és alkalmazása rendkívül káros. Megállapíthattam, hogy ellenségeink más módszereket alkalmaznak – sokkal eredményesebben.

Mindezeket figyelembe véve, nem tudom szó nélkül megállni, hogy egy olyan diplomatának, akivel szemben saját minisztériuma csak meglehetősen korlátolt bizalmat tanúsít, minden kedve és öröme elvész munkájában.

Kérlek, bocsásd meg nekem, hogy ezt a módját választottam szolgálati problémáim tolmácsolásának, de minden korábbi – ez ügyben hivatalos úton tett – lépésem eredménytelen maradt.

Őszinte odaadással: Fürstenberg”⁷

⁷ HHStA P. A. XX 67 Berichte Spanien 1914.

November 29-i keltezéssel érkezett Berchtold – Fürstenberg számára meglehetősen kedvezőtlen – válasza:

„Kedves Barátom!

Teljes mértékben méltányolom a nehézségeket, melyekkel leveledben leírt körülményeid miatt szembesülnöd kell, és őszintén együtt érzek Veled az ebből adódó kellemetlenségek miatt. Azonban sajnálattal kell tudatnom Veled, hogy mindaddig, amíg a posta- és táviró összeköttetés egyáltalán nem, vagy csak alig működik, ezen nem tudok változtatni.

A nehézségek, melyek a Bécs és Madrid közötti távirati forgalmat korlátozzák, számodra is ismeretesek, így nem szükséges ezeket ismételtén részleteznem. Így nem marad más lehetőség, mint időről-időre eljuttatni Hozzád a beérkezett jelentések és elküldött instrukciók összefoglalását. Sajnos azonban jelenleg a semleges államokban oly gyorsan változik a hangulat, hogy minden információ, mely elérkezik Hozzád – tekintettel a hosszadalmas postai útra –, már elveszíti aktualitását.

Ha mégis mindezen körülmények ellenére is igényt tartasz rá, hogy megkapd ezeket a jelentéseket, ... ez esetben számolnod kell még egy kellemetlenséggel. Mint ahogy számodra ismeretes, az összeköttetés a k. u. k. missziók között távirati úton történik. Mindez magában rejti annak veszélyét, hogy – főleg a jelenlegi bizonytalan körülmények között – a küldemény nem kívánatos kezekbe kerül, ami nemcsak mindezek gyakorta titkos tartalma miatt, hanem a sifírozás veszélyeztetése miatt is meglehetősen kellemetlen lenne.

Beláthatod tehát, hogy jelen helyzetben lehetetlen – minden bizonnyal jogos – kívánságod teljesítése, ugyanakkor meggyőződésem, hogy minden nehézség ellenére a jövőben is sikerül semleges országbeli kollégáiddal való összeköttetésed révén eljuttatni nekem a Monarchiának oly értékes információkat az ellenséges tábor helyzetéről, hangulatáról.”⁸

Fürstenberg levelezése Berchtolddal a nagykövet 1915. január 4-i táviratával zárult. Ebben Bécs madridi diplomatája némi eredményről számolhatott be tájékoztatását illetően.

⁸ Berchtold magánlevele Fürstenbergnek. Uo.

„Mélyen tisztelt Barátom!

November 29-i keltezésű leveledért engeddd meg, hogy kifejezzem legőszintébb köszönetem, valamint azokért a politikai közleményekért is, melyeket időközben megkaphattam. Még akkor is, ha – mint ahogy Te is említetted – a postai összeköttetés Spanyolországgal meglehetősen nehézkesen működik, egy megkéssett, de hiteles helyzetjelentés számomra több a semminél, tekintettel arra, hogy az a tájékozatlanság hazánk politikai- és hadihelyzetéről, mellyel itt szembesülnöm kell, teljes mértékben megbénítja ténykedésem.

Szeretném remélni, hogy a külügyminisztériumban megbíznak valakit azzal, hogy hetente egyszer egy rövid összefoglalást küldjön számomra az aktuális helyzetről. Ezt minden szombaton feladhatnák, így is 8-10 napba telne, míg elér ide, de számomra így is igen értékes lenne. ...

Biztosíthatlak, hogy ismételt kérésemet nem beteges kíváncsiságom magyarázza, sem annak vágya, hogy titkokat „megszellőztessenek”, hanem csupán szándékom, hogy hazámat – ha csekély mértékben is – szolgálhassam.”⁹

1915 januárjában Burián báró vette át a k. u. k. Külügyminisztérium irányítását, így ettől kezdve Fürstenberg hozzá fordult kérelmeivel – hasonló eredménnyel – eredménytelenséggel –, mint korábban.

1915. augusztus 3-i levelében a nagykövet beszámolt az új külügyminiszternek mindarról, amiről korábban Berchtoldot is tájékoztatta.

„Hivatkozva magánlevelemre, melyet Berchtold grófnak írtam, kötelességemnek érzem, ismét utalni rá, hogy a madridi k. u. k. nagykövetség a háború kitörése óta nem kapott információkat az Osztrák-Magyar Monarchia külpolitikai helyzetéről, illetve a semleges országokhoz való viszonyulásáról. Ezáltal abba a helyzetbe kerültem, hogy az itteni külügyminiszterrel, valamint vezető politikusokkal lehetőleg kerültem minden véleménynyilvánítást, annak érdekében, hogy ne váljak nevetségessé tájékozatlanságom miatt.

Mindennek persze az a következménye, hogy erről az oldalról sem számíthatok az Osztrák-Magyar Monarchia számára valószínűleg fontos információkra. Ezzel szemben az ellenséges oldal diplomatái kormányuktól megkapnak minden szükséges instrukciót, amely

⁹ Fürstenberg magánlevele Berchtoldnak. Uo.

lehetővé teszi számukra, hogy az itteni politikai köröket érdekeiknek megfelelően befolyásolják, ami ügyünket a spanyol határon túl is károsítja.”¹⁰

Burián válaszában nem biztatta nagykövetét:

„Tekintettel a bizonytalan postai összeköttetésre, politikai hírek továbbítása pillanatnyilag lehetetlen.”¹¹

Több mint egy évvel később, 1916 őszén Fürstenberg ismét próbálkozott Buriánnal:

„Mindeddig kerültem, hogy itteni vezető politikusokkal – beleértve a mindenkori külügyminisztert is – véleményem megosszam az Osztrák-Magyar Monarchia általános politikai- és hadihelyzetéről, mivel a háború kitörése óta a k. u. k. Külügyminisztérium szisztematikusan tájékoztatlanságban tart e kérdéseket illetően. ... Ugyanakkor egy nagyhatalom nagykövete számára ez az éppúgy méltatlan, mint e szolgálathoz elfogadhatatlan magatartás, melyet kénytelen voltam folytatni, nem tartható fenn tovább anélkül, hogy ne okozna komoly károkat érdekeink szempontjából.

Amennyiben a fent vázolt helyzetben nem történik radikális változás, úgy nem tudom garantálni, hogy az itteni k. u. k. nagykövetség érdekeinket kellő felelősséggel tudja képviselni.

Minél komolyabbra fordul a helyzet, annál ajánlatosabb lenne Spanyolország jelentős, velünk szimpatizáló köreinek bizalmát megnyerni; mindehhez azonban elsődleges fontosságú a megfelelő mértékű tájékoztatás az itteni k. u. k. nagykövetség által.”¹²

Ez alkalommal Burián részletesebben válaszolt:

„Méltóságod számára ismert, hogy a Spanyolországgal való postaösszeköttetés megszakadása a háború kitörése óta megakadályozza, hogy Méltóságodnak, valamint számos k. u. k. missziónak írásbeli információkat megnyugtató biztonsággal eljuttassak.

A Spanyolországgal való rádió-forgalom beindítása óta azonban mind mindennapi hadikommunikéink, mind hivatalos közleményeink, illetve valamennyi fontosabb hír az Ön tudomására juthat. Hogy Méltóságod ezekből az anyagokból, valamint egyéb, az Ön számára alkalmanként rendelkezésre álló forrásokból hiteles képet alakíthat ki, az kiderült számomra legutóbbi táviratából. ...

¹⁰ Fürstenberg távirata Buriánnak. 1915. augusztus 3. HHStA P. A. XX 66 Berichte Spanien 1915. No. 172.

¹¹ Burián távirata Fürstenbergnek. 1915. augusztus 5. No. 73. uo.

¹² Fürstenberg távirata Buriánnak. 1916. szeptember 4. HHStA P. A. I 895. Liasse Krieg Spanien. No. 406.

Ezenkívül hónapokon keresztül – amennyiben ez szükségesnek tűnt – küldtünk Önnek helyzetjelentéseket. Ezeket azért állítottuk le, mert bizonyos kérdésekben – például montenegrói tárgyalásainkról – a kiszivárgó hírek félreértéseket és bonyodalmakat okoztak. Ha azonban Méltóságod konkrét kérelemmel keresett volna meg, kísérletképpen megpróbáltam volna a heti távirati információszolgáltatást helyreállítani. Szándékomban áll az Arme-Oberkommando-t is megkérni, hogy lehetőség szerint hetente küldjenek Méltóságodnak egy rövid áttekintést a hadihelyzetről.

Azonban az a hangnem, melyet Méltóságod a Minisztériummal szemben több táviratban megengedhetőnek tartott, úgy vélem – jóllehet méltányolom helyzetéből adódó nehézségeit... –, átgondolást igényel. Ezért szeretném mértékletességre kérni, és emlékeztetőben tartani, hogy diplomataink méltóságának védelmét mindenkor szem előtt tartom.”¹³

A levélváltások kellően érzékeltetik a nagykövet lehetetlen helyzetét Madridban, ugyanakkor e kellemetlenségek nem voltak ismeretlenek Fürstenberg számára. Már drezdai missziója idején¹⁴ is hasonló tapasztalatokról adott hírt Berchtoldnak.¹⁵

Úgy tűnik tehát, általános jelenségről van szó, a k. u. k. Külügyminisztérium nem csak madridi missziója tagjait hagyta magára, a Monarchia diplomatai rendszeresen panaszkodtak – úgy hivatalos, mint privát úton – a tarthatatlan, nem ritkán megalázó helyzet miatt.

Különösen tanulságos – és megdöbbentő – Musulin báró esete, akit 1917 januárjában neveztek ki követnek Bernbe. A diplomata emlékirataiban beszámol arról, hogy svájci missziója alatt egyáltalán nem kapott híreket Bécsből az aktuális helyzetről, és mindez annak ellenére is lehetséges volt, hogy Károly császár elindulásakor a következőkről biztosította: „Ma már Svájc jelenti számunkra az utolsó hidat a Nyugat felé, ezért a követtől, akit erre a – Monarchiánk számára jelenleg legfontosabb – posztra küldök, elvárom, hogy minden békekötési lehetőségre felhívja a figyelmet.”¹⁶

¹³ HHStA P. A. XX 67 Berichte Spanien 1916. Burián levele Fürstenbergnek. 1916. szeptember 13. No. 282.

¹⁴ Fürstenberg 1909. március 21. és 1911. március 25. között volt rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter a szász királyi udvarnál, valamint a szász nagyhercegi és hercegi udvaroknál, az anhalti hercegi udvarnál és a Reuss és Schwarzburg hercegi házaknál. Vö: *A Császári és Királyi Külügyi Szolgálat Évkönyve*. Budapest, 1917., 250. old.

¹⁵ Fürstenberg levele Berchtoldnak 1910. március 2-án. Vö: William Godsay: *Aristocratic ...* i.m. 197. old.

¹⁶ Freiherr von Musulin: *Das Haus am Ballplatz: Erinnerungen eines österreich-ungarischen Diplomaten*. München, 1924., 296. old., illetve Just: *Neutralität ...* i.m. 76. old.

Mindezek ismeretében nem meglepő, hogy Fürstenberg újabb, 1917 végén Czerninnek írt távirata sem hozott változást a madridi külképviselet működésében, jóllehet ebben a nagykövet már politikai javaslatokat is megfogalmazott:

„Miután évek óta semmilyen személyes kontaktusom nincs a k. u. k. Külügyminisztériummal, és hasonlóan kevés információval rendelkezem Excellenciád Monarchiánk helyzetéről vallott nézeteiről, illetve a Spanyolországgal kapcsolatos állásfoglalásáról, valamint a háború kitörése óta egyetlen alkalommal sem kaptam egyértelmű utasításokat a Spanyolországban követendő politikánkról, és az aktuális kérdésekről is csak ritkán, így lehetetlen konzekvens, céltudatos irányelveket meghatároznom, ami ugyanakkor mind jelenlegi, mind a háború utáni itteni érdekeink szempontjából megkövetelhető lenne...

Tekintettel erre az elszigeteltségre, az elmúlt évek során többször kérvényeztem, hogy a Monarchia bel- és külpolitikájáról időről-időre bizalmas, összefoglaló jelentéseket juttassanak el hozzám távirati úton, amely lehetővé tenné számomra, hogy Alfonz királlyal kapcsolatban maradjak, és az itteni politikusokkal érdemben tárgyalhassak, amit eddig lehetőleg kerültem, annak érdekében, hogy ne lepleződjön le minden bizonnyal jobban informált partnereim előtt feltűnő, számomra szégyenletes tájékoztatlanságom az otthoni viszonyokról.

Sajnálatos módon ezirányú indítványaim nem nyertek meghallgatást, vagy csak meglehetősen szerény hatásuk volt. Mivel azonban jelenleg döntő fontosságú momentumot élünk át, ... és az előttünk álló események Spanyolország jövőbeni magatartását döntő mértékben meghatározhatják, így ismét visszatérek korábbi indítványomhoz, azon meggyőződéstől indítva, hogy a jelenlegi pillanatot nem szabad elszalasztani, hogy a királlyal és a mostani, hozzánk elődjénél sokkal kedvezőbben viszonyuló külügyminiszterrel szoros, bizalmas kapcsolatba kerüljünk. Mindez azért is előnyös lenne, ... hogy kihasználhassuk a kedvező konjunktúrát, és nagyobb teret nyerhessünk, esetlegesen politikai és gazdasági megállapodásokat kössünk, vagy legalábbis előkészítsünk. Tehát amennyiben a k. u. k. kormánynak további érdekeltsége lenne Spanyolországban, mint mindössze megakadályozni annak csatlakozását ellenségeinkhez, amire tulajdonképpen eddigi itteni hivatali ténykedésem korlátozódott, ... ebben az esetben itt az idő, a vezető körökkel szorosabb érintkezésbe lépni.

E célból információkra lenne szükségem arra vonatkozóan, hogy Excellenciád milyen formában és mértékben kívánja Spanyolországgal való kapcsolatunk elmélyítését, és mindez gazdasági, politikai vagy mindkét területen magvalósuló együttműködés

formájában realizálódjon. A mindehhez nélkülözhetetlen – elsősorban a királlyal való – közelebbi kontaktus kialakítása érdekében adandó alkalommal szükséges lenne aktuális politikai kérdésekről közleményeket közzétenni, mint például jelen esetben az Oroszországgal és Romániával való békekötés lehetőségéről, illetve amit itt különösen nagy érdeklődéssel figyelnek, Jeruzsálem sorsáról, továbbá, amennyiben ez lehetséges, híreket a hadihelyzetről, valamint Monarchiánk belső politikai és gazdasági állapotáról, melyeket én itt érdekeinknek megfelelően tudnék tolmácsolni.

Ha sikerülne ezt a kapcsolatot helyreállítanunk, kihasználva az itten szimpatizánsaink támogatását, valamint támaszkodva az esetleg itt megalapításra kerülő bankunkra, ez esetben befolyással lehetnénk a spanyol vezető körökre, mely lehetővé tenné céljaink könnyed megvalósítását.”¹⁷

Czernin – a korábbiakhoz hasonlóan – elutasító választ adott, sőt bizonyos mértékben elmarasztalta nagykövetét:

„... Nem vagyok abban a helyzetben, hogy a k. u. k. missziókat – még ha azokkal fenn is áll postaösszeköttetés – folyamatos információkkal lássam el.

Öfelségével és a spanyol politikusokkal való beszélgetéseinél ezért Méltóságod hagyatkozzon azokra az irányelvekre, melyek nyilvános beszédeimből, illetve a sajtóhírekből ismeretesek. Egyébiránt azt megoldhatónak látom, hogy különleges esetekben külön utasításokat adjak Önnek. ...

Végezetül észrevételezem, hogy teljes megértéssel vagyok elszigetelt helyzetéből adódó kellemetlenségei miatt, mindazonáltal nem áll módomban e téren jelentős változást elősegíteni.

Méltóságod egyébként más misszióvezetőkhez képest – akik teljesen elszigeteltek a Monarchiától – sokkal jobb helyzetben van. Hozzájuk sokszor még a sajtó sem jut el, így számukra még nehezebb Monarchiánkat képviselni. Mindenkor bízom az Ön patriotizmusában, és remélem, hogy helyzetéből adódó nehézségei ellenére a jövőben is sikeresen látja el feladatát.”¹⁸

Fürstenberg madridi tevékenységét nemcsak az információhiány akadályozta, hanem a német nagykövetség sokszor meglehetősen kártékony működése is, mely nagymértékben

¹⁷ Fürstenberg levele Czerninnek 1917. december 29-én. HHStA P. A. XX 67 Berichte Spanien 1917. No. 701.

¹⁸ Czernin levele Fürstenbergnek 1918. január 26-án. No. 40. Uo.

hozzájárult ahhoz, hogy a központi hatalmak spanyolországi népszerűsége elsősorban a korlátlan tengeralattjáró háború 1917. februári meghirdetését követően érzékelhetően csökkent.

Fürstenberg több alkalommal hívta fel minderre a k. u. k. Külügyminisztérium figyelmét:

„Az itteni helyzetről való tájékozódás érdekében szükségesnek tartom Excellenciádnak a madridi német nagykövetség viszonyairól a következőket jelenteni:

A nagykövetség érdemi irányítása jelenleg nem a nagykövet – Ratibor herceg –, hanem a katonai attasé, Kalle őrnagy kezében van, aki – köszönhetően tagadhatatlan tehetségének, illetve annak a körülménynek, hogy a hozzá érkező politikai-hadi helyzetjelentésekről a királyt személyesen tájékoztathatja – különleges státuszt biztosított magának Őfelségénél.

Azáltal pedig, hogy Kalle a háború kitörése óta szinte hetente találkozik Alfonzzal, így a politikai aktualitások az ő közvetítésével jutnak Őfelségéhez, ami által az itteni vezető politikai körök, illetve a közvélemény is úgy tartja számon, mint a német érdekek valódi képviselőjét.

Mindez Ratibor herceg súlyos, asztmatikus betegsége miatt vált lehetővé, aki gyakran hónapokig ágynyugalomra szorult.

A katonai attasé – aki, mellékesen megjegyezve, mindazzal szemben bizalmatlan, ami Monarchiánkkal összefügg – ily mérvű befolyásának az lett az itteni eredménye, hogy elterjedt az a vélemény, miszerint a német külpolitikát nem az arra hivatott külügyminisztérium irányítja, hanem a Legfelsőbb Hadvezetés, mely nem kedvezett az itteni német képviselet megítélésének.

Azonban a Cadizi tengeralattjáró affért követően Kalle őrnagynak ez a különleges helyzete megingani látszik, amit az is bizonyít, hogy Őfelsége vele való korábbi közvetlen kapcsolatát megszüntette ...

A tehetséges, azonban kicsinyes és meglehetősen beképzelt katonai attasé, aki azt gondolta, hogy egyike a király nélkülözhetetlen tanácsadóinak és tudósítóinak, és ezáltal Spanyolország politikáját mérvadóan befolyásolhatja, Őfelsége irányába történt megváltozott magatartása következtében mélyen megrendült, és ettől kezdve a király támogatójából annak ellenfelévé vált.

Mindezeket szem előtt tartva, úgy vélem, nem járok messze az igazságtól, ha feltételezem, hogy Berlin hajthatatlansága a fenti ügyben, mellyel a közöttünk és

Spanyolország – de mindenekelőtt a király – között fennálló kapcsolatot is érzékelhetően károsan befolyásolja, nevezett katonai attasé ügködésére vezethető vissza.”¹⁹

Fürstenberg már a fegyverszünet aláírása előtt kezdeményezte felmentését az Osztrák-Magyar Monarchiában kialakult állapotra hivatkozva. Ugyanakkor döntésének okait nem nevezte meg pontosan, csupán arra utalt, hogy ezek részben hivatalosak, részben személyes természetűek, melyekről részletesen szóban számolna be.²⁰

November 6-án tiltakozó levelet küldött Bécsbe a fegyverszünet aláírása miatt, utalva arra, hogy a k. u. k. Monarchia madridi külképviselésének három tagja is – Gudenus báró, Gagern báró²¹ és Knaffl követségi attasé²² – osztja véleményét, majd ismételten megerősítette felmentési kérelmét.²³

Néhány nappal később Fürstenberg megkapta Bécsből felmentését.²⁴

November 19-i táviratában köszönetet mondott Flotownak közbenjárásáért, és kérte a külügyminisztert, hogy Öfelségének is továbbítsa háláját. Ugyanakkor utasítást várt arra vonatkozóan, hogy milyen formában tudassa a spanyol kormánnyal visszahívását, illetve kap-e erre vonatkozó hivatalos értesítést. Táviratát személyes megjegyzéssel zárta: „Miután még el kell intéznem néhány függőben lévő bizalmas hivatali ügyet, melyek személyemhez kötődnek, illetve itteni otthonom fel kell számolnom, és mindez némi időt igényel, így külképviseletünket december folyamán, de mindenképpen január 1. előtt adom át Gudenus bárónak. Ezúton szeretném azt is kérni, hogy engedélyezzék számomra, hogy hivatalom átadása után elutazásomig a nagykövetség épületében maradhassak.”²⁵

Fürstenberg a spanyol királyhoz fordult segítségért, hogy járjon közben annak érdekében, hogy családjával átutazhasson Franciaországon. „Ugyanezzel a kéréssel fordultam a spanyol külügyminiszterhez is, mivel maradásom magánemberként meglehetősen kínos lenne, és kellemetlenségeket okozhatna.”²⁶

¹⁹ Fürstenberg jelentése 1918. február 8-án. HHStA P. A. I 896. Liasse Krieg Spanien. No. 58.

²⁰ HHStA A.R. F4 K101: Personalakt Fürstenberg. 1918. október 30. No. 535.

²¹ Gagern báró: I. osztályú követségi titkár. 1911. november 29-én szolgálattételre a madridi nagykövetségre beosztott, I. osztályú követségi titkár lett 1917. január 24-én.

²² Knaffl-Lenz Alfonz lovag, követségi attasé.

²³ HHStA A.R. F4 K101: Personalakt Fürstenberg. 1918. november 6. No. 540.

²⁴ Flotow levele Bécsből Fürstenbergnek 1918. november 15-én. No. Z. 103.603/2. Uo.

²⁵ Fürstenberg levele Flotownak 1918. november 19-én. No. 560. Uo.

²⁶ Uo.

Karl Emil Fürstenberg herceg hivatalosan 1918. november 11-ig volt az Osztrák-Magyar Monarchia madridi nagykövete, december 1-én hagyta el Spanyolországot.²⁷

Távozása után Erwin Gudenus báró vette át a likvidálás alatt álló külképviselet irányítását,²⁸ aki e rövid periódus alatt is hasonló tapasztalatokkal szembesült, mint Fürstenberg.

1919-ben a madridi külképviseletet érintő következő táviratot küldte Bécsbe:

„Kérem Excellenciádat, hogy lehetőség szerint tekintsen el abbéli szándékától, hogy még az itteni követség felszámolása előtt visszahívjanak, és Gagern bárót helyezzék posztomra. Mindez ugyanis számomra itt igen kellemetlen és érdemtelenül megalázó lenne.

Amennyiben e döntést takarékosági okok indokolják, hozzájárulok járandóságaim csökkentéséhez.”²⁹

A k. u. k. Monarchia madridi külképviseletének státusza – hasonlóan a többi misszióhoz – a likvidálás alatt nem volt egyértelmű, ahogy ez Gudenus beszámolójából is kitűnik:

„Legutóbbi táviratomra az itteni Külügyminisztériumtól a következő választ kaptam: miután az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlott, és az utódállamok kormányait még nem ismerték el, a spanyol kormány a jövőben személyemen keresztül *de facto* fenntartja kapcsolatait Ausztria-Magyarországgal, azonban anélkül, hogy engem *de jure* is elismerne teljes jogú diplomataként. ... Egyidejűleg azt is értésemre adták, hogy ezentúl csupán úgy tekintenek rám, mint „chargé de la gérance de l’ Ambassade d’ Autriche-Hongrie”.³⁰

Ezen álláspont következtében nem kapok meghívást a Külügyminisztérium által a diplomáciai testületek részére hetenként rendezett fogadásokra, illetve követségünket sem hívják olyan hivatalos rendezvényekre, ahol egyébként valamennyi diplomáciai képviselő jelen van, mint például legutóbb a király névnapja alkalmából a Palotában rendezett fogadáson.”³¹

²⁷ Vö: Matsch: i.m. 178. old.

²⁸ 1919. szeptember 30-ig maradt Madridban. Matsch: i.m. 178. old., 1919. október 31-i dátummal nyugdíjazták. HHSStA A. R. F4 K118: Personalakt Erwin Gudenus. Flotow levele Gudenusnak, Bécs, 1919. október 20. No. 133401/6 1919.

²⁹ HHSStA A.R. F4 K118: Personalakt Erwin Gudenus. Gudenus távirata, 1919. Pontos dátum nélkül.

³⁰ Az Osztrák-Magyar Monarchia nagykövetségének irányításával megbízott ügyvivő

³¹ HHSStA A.R. F4 K118: Personalakt Erwin Gudenus. Gudenus távirata Madridból 1919. február 7-én. No. 11.

A likvidálás alatt álló k. u. k. Külügyminisztérium, úgy tűnik, nem méltányolta diplomatái nehézségeit, sőt meglehetősen felelőtlenül kezelte a személyi kérdéseket. Gudenus báró keserű hangvételű levélben fordult feletteséhez 1919 nyarán:

„Mélyen tisztelt Miniszter Úr!

Röviddel ezelőtt véletlenül hallottam Wagner egy megjegyzését, miszerint hamarosan felmentenének itteni posztomról, és helyemre Gagern kerülne, valamint hogy valamennyi itt szolgáló hivatalnok hazarendelését tervezik. Ezek a hírek indítottak e hó 4-i levelem megírására. Ma Wagner fenti kijelentései más oldalról is megerősítettek. ... Mindez számomra teljesen érthetetlen, és arra kényszerít, hogy a következőkben kifejtsem erre vonatkozó nézeteim.

A mindannyiunknak feltett kérdésre, hogy kívánjuk-e továbbra is szolgálni a német-osztrák államot, igent mondtam, azzal a feltétellel, hogy Őfelsége, a császár felold a vele szembeni valamennyi eskükötelezettségem alól. Ezt a döntésem az motiválta, hogy e módon a jövőben is tudom hazámat szolgálni, mialatt amennyiben felmentenének, vagy nyugállományba helyeznének, semmit nem tehetnék, amivel számomra elviselhetetlen semmittevésre ítélném magam. Amikor azonban kérdésünkre azt a választ kaptuk, hogy a madridi diplomaták közül senkinek nincs kilátása arra, hogy a német-osztrák állam átveszi szolgálatába, nem ragaszkodtam tovább korábbi kérésemhez, egyrészt, mert teljesen értelmetlennek láttam, másrészt pedig, mert visszatetszőnek tartom, hogy életem végéig elismerésekért, kitüntetésekért rohangáljak, vagy ezeket kérvényezzem.

Mindez azonban nem akadályoz meg abban, hogy – még ha a német-osztrák állam személyemről másképp vélekedik is – deklarált szándékom, hogy hazámat szolgáljam, továbbra is fenntartsam. Amennyiben mégis lehetséges lenne, legalább egy ideig még természetesen Spanyolországban szeretném folytatni tevékenységem, tekintettel arra, hogy itt – szemben egy újonnan idedelegált diplomatával – már kiépítettem kapcsolataimat, jól ismerem az országot, az embereket és a nyelvet. Maradásom természetesen számomra is előnyösebb lenne, mint egy új missziónál előlről kezdeni mindent.

Ezenkívül az is szerepet játszik kérésemben, hogy a háború alatt, illetve annak következtében bizonyos pénzügyi kötelezettségeim lettek Spanyolországban. Végezetül pedig meg kell említenem, hogy kényszerű visszarendeléseim által itteni otthonom igen értékes berendezése is kárba vészne. Bútoraim hazaszállítása egyelőre természetesen meglehetősen drága, illetve lehetetlen lenne, minek következtében arra kényszerülnék, hogy értékeim elherdáljam.

A leírtakból kiderül, hogy számomra minden mellett szól, hogy jelenlegi helyzetem fennmaradhasson, és a magam részéről soha semmilyen lépést nem tettem, ami ennek ellenkezőjét igazolná. Azt sem tagadom, hogy több mint öt éves itteni szolgálat után vágyom arra, hogy hazámat és szeretteimet újra láthassam, mégis jelenleg tartózkodom attól, hogy erre vonatkozóan bármilyen kívánságom tolmácsoljam, mindaddig, amíg – mint ahogy ez számomra teljesen világos – szolgálati helyemről való távollétem felmentésemhez vezetne-vezethetne.

Ezúton is szeretném hangsúlyozni, hogy azon kijelentések, illetve utalások, melyek szerint spanyolországi szolgálati helyem most vagy a közeljövőben szeretném elhagyni, nem tőlem származnak, és nem is lettek általam jóváhagyva, bárki is terjessze ezeket.

Amennyiben ellenem bármilyen intrika felmerülne, ezúton is szeretném kiszolgáltatottságomban tisztelettel Excellenciád védelmét kérni.

Ezt a védelmet legfőképpen arra az esetre kérem, ha – mint ahogy ezt nagyon valószínűnek tartom – szóba kerülne, hogy engem még az itteni nagykövetség felszámolása előtt visszahívna, és valaki mást küldenék ide ügyvivőnek. Amennyiben mindez akkor történt volna, amikor Fürstenberggel együtt utazhattam volna el, nem tettem volna ellene semmit. Most azonban, amikor már több mint fél éve vezetem az itteni nagykövetséget ügyvivőként, hirtelen áthelyezésem egy ezzel nem egyenértékű posztra vagy akár a felmentésem! – csak a bizalom megvonásaként, és büntetésként lenne értelmezhető.

Nincs olyan spanyol és diplomata sem, aki ez esetben meg tudná magyarázni, hogy a likvidálás alatt álló külügyminisztérium miért mentett fel már az itteni nagykövetség felszámolása előtt, ha nem követtem el semmilyen vétséget.

Úgy vélem, ilyen hosszú, odaadó szolgálat után nem érdelek ilyen méltatlan eljárást, meghurcoltatást.

Ezúton is tisztelettel kérem, ne vegye rossz néven helyzetem nyílt, részletes taglalását, illetve – véleményem szerint szerény – kívánságaim, és kérem, egy rövid táviratban jelezzék, hogy megkapták levelem.

Különleges tisztelettel: Gudenus³²

³² HHStA A.R. F4 K93: Personalakt Flotow. Gudenus levele Flotownak 1919. augusztus 17-én Zarauzból.

A Ballplatz működésére nem csak 1918 végétől³³ volt jellemző az összehangoltság hiánya, Flotow báró, aki a likvidálási folyamatot miniszterként irányította,³⁴ visszaemlékezéseiben³⁵ utalást tesz a túl bonyolult, nehézkes apparátus okozta kaotikus állapotokra.³⁶

A madridi misszió – és Gudenus báró – sorsára vonatkozóan egy 1921-es jelentés érdekes információkat tartalmaz; az iratból kiderül, hogy Gudenus báró nyugdíjazásának az volt a legfőbb oka, hogy nem tudtak számára semmilyen helyet felajánlani, mert valamennyi külképviselet telített volt. Gudenus szeretett volna továbbra is a Külügyminisztérium állományában maradni, a felmerült lehetőségekre azonban a következő választ kapta: „A berni posztra takarékosági okokból egy alacsonyabb rangosztálybeli diplomatát helyeztek, Hágában pedig minden hely betöltött – egyéb lehetőség pillanatnyilag szóba sem kerülhet. Ami a madridi külképviseletet illeti, még ha ismét be is töltik posztjait, az ismert pénzügyi nehézségek, illetve az ottani hivatal számunkra jelenleg viszonylag csekélyebb jelentősége miatt csak egy olyan diplomata kerülhet oda, aki a misszió vezetését szerényebb anyagi körülmények mellett is ellátja – miután Te nyomatékosan kijelentetted, hogy 1000 peseta havi juttatást kérnél. Számunkra ennek teljesítése manapság nehezebb, mint korábban bármikor.”³⁷

A Közös Külügyminisztérium felszámolását követően a diplomaták egy részét nyugdíjazták, más részüket a már újjászervezett testület alkalmazta. Karl Emil Fürstenberg herceg és Erwin Gudenus báró ebben az apparátusban már nem kapott – nem vállalt – szerepet.³⁸

³³ A k. u. k. Külügyminisztérium felszámolásáról ld.: Matsch: i.m. 165-180. old.

³⁴ Flotow bárót 1918. november 12-én bízták meg a likvidálás irányításával, 1920. november 8-ig maradt posztján; 1918. november 2-től volt a k. u. k. Monarchia közös külügyminisztere. Vö: Matsch: i.m. 173-175. old., illetve *HHStA A.R. F4 K93: Personalakt Flotow*. Bécs, 1918. november 7. No. 406. jelzetű jelentéssel.

³⁵ *November 1918 auf dem Ballhausplatz. Erinnerungen Ludwigs Freiherrn von Flotow des letzten Chefs des Österreichisch-Ungarischen Auswärtigen Dienstes 1895-1920*. Bearbeitet von Erwin Matsch. Hermann Böhlau Nachfolger, Wien, 1982.

³⁶ Vö: *Wien-Ballhausplatz: Ein Haus und seine Geschichte*. Ueberreuter, Wien, 1992., 33. old.

³⁷ *HHStA A.R. F4 K118: Personalakt Gudenus*. 1921. február 21.

³⁸ Vö: *November 1918...* i.m. 359-380. old.

Befejezés

Habár az első világháború kirobbanása előtt úgy tűnt, Spanyolország a közeledő konfliktusban az antant mellett kötelezi el magát¹, 1914. július 31-én az ország mégis semlegességét deklarálta. Mérlegelve lehetőségeit, illetve esetleges hadbalépésének kockázatát, az adott pillanatban ez tűnt a legésszerűbb lépésnek.

Amikor a hadviselők számára egyértelművé vált, hogy az országot nem tudják bevonni a fegyveres konfliktusba, próbálták kihasználni a semleges státusza kínálta lehetőségeket. Miután Spanyolország mindvégig hangsúlyozta, hogy magát csak politikai értelemben tartja semlegesnek, gazdaságilag nem², így – különösen az antant számára – értékes kereskedelmi partner lehetett.³

A központi hatalmaknak Spanyolország ebbéli státuszában kevésbé volt – lehetett – érdekes, nem véletlen, hogy propagandatevékenységük is mindvégig arra irányult elsősorban, hogy az antant „jelenlétét” ellensúlyozzák.⁴ A spanyol konzervatív körök és a

¹ Ennek lényegi okáról beszámolt a k. u. k. Monarchia madridi nagykövete, Fürstenberg herceg 1914. július 6-i jelentésében: „Spanyolország politikai és geográfiai helyzetéből adódóan kényszerítve érzi magát, hogy az antanttal egy csónakban evezzen.” *HHSIA P. A. XX 66. Berichte Spanien, Z. 17/P.B*

² Ezt a mindenkor spanyol kormány többször deklarálta, hivatkozással a *Hágai Szerződés* vonatkozó pontjait említve, melyek értelmében a semleges kormányok nem kötelezték magukat arra, hogy háború idején megakadályozzák a magán fegyverszállításokat. Fürstenberg herceg is több alkalommal jelentett spanyol szállításokról, illetve a központi hatalmak ezek miatti tiltakozásáról. 1915. szeptember 23-i távirata szerint „a spanyol kormány szemet huny a szállítások felett, azzal érvelve, hogy minden, amit a Hágai Konvenció közvetlenül nem tilt a nemzetközi kereskedelemre vonatkozóan, megengedett.” Az okokat tekintve fontos a távirat folytatása is: „A külügyminiszter úr nyilatkozataiból azt a következtetést vonhattam le, hogy a kormány e téren tanúsított toleranciája kevésbé külpolitikai természetű, sokkal inkább belpolitikai okai vannak, tudniillik a kormány állásfoglalásában saját pozíciójának biztosítása a meghatározó.” *HHSIA P. A. I 895. Fürstenberg jelentése Zarauzból Buriánnak 1915. szeptember 23-án. Z. 37/P. „Ausfuhr von Kriegsmaterial aus Spanien betreffend”*

A nagykövet 1914. december 9-i jelentéséből kiderül, hogy az 1907. október 18-án aláírt V. és XIII. Hágai Szerződés hetedik passzusáról van szó, amely meghatározta a semleges országok jogait és kötelességeit háború esetén. *HHSIA P. A. I 895. Nr. 43/Pol.*

³ A Franciaországba irányuló spanyol export 1914-1917 között 150 százalékkal nőtt, az Angliába irányuló pedig mintegy 60 százalékkal. Vö: Albes: i.m. 125. old., illetve Holm Erttel: *Beiträge zur wirtschaftlichen Entwicklung Spaniens während des Ersten Weltkrieges unter besonderer Berücksichtigung von Landwirtschaft, Bergbau und Verkehrswesen*. Wirtschafts- und sozialwiss. Diss., Leipzig, 1926., 17. old.

Fürstenberg herceg 1918. január 12-i jelentése igazolja, hogy az antant mindvégig igényt tartott Spanyolország gazdasági, kereskedelmi szolgáltatásaira: „Az angolok és az amerikaiak mindent elkövetnek annak érdekében, hogy Spanyolországot gazdaságilag bekerítsék, és teljes mértékben kizsákmányolják. Ennek eléréseért a portugál határon és Gibraltárnál az angolok felügyelik a spanyol külkereskedelmet, a francia határon pedig az amerikaiak.” *HHSIA P. A. I 896. Auszug aus den vertraulichen Nachrichten aus Spanien bis zum 12. Januar 1918. Evb. Nr. 20/3 res.*

⁴ Vö: Fürstenberg herceg 1918. február 7-i jelentésével: „Spanyolország kapcsolata az antanttal annak pénzügyi és gazdasági követelése miatt egyre feszültebb, és mint ahogy megbízható forrásokból értesülhettem, a spanyol kormány már azt fontolgatja, hogy mindezt nyilvánosságra hozza, hogy ezáltal védje magát az antant növekvő titkos presszióival szemben.” *HHSIA P. A. I 896. No. 57.*

központi hatalmak érdekazonossága pedig kedvező együttműködést tett lehetővé.⁵

Különösen fontos szereplője volt ennek a kapcsolatrendszernek a spanyol uralkodó, XIII. Alfonz, mivel a labilis spanyol politikában ő teremthette meg a viszonylagos egyensúlyt. Ugyanakkor Alfonznak szem előtt kellett tartania trónja biztonságát, amit az ország szakítása a monarchisztikus központi hatalmakkal és közeledése a liberális, demokratikus nyugati hatalmakhoz veszélyeztethetett volna. Előnyt jelenthetett a központi hatalmak és Alfonz viszonyában a spanyol uralkodó Habsburg származása, édesanyja, Mária Krisztina révén. Nem véletlen, hogy a németek többször felhívták az Osztrák-Magyar Monarchia vezetésének figyelmét arra, hogy tegyenek lépéseket a spanyol király szimpátiájának, támogatásának megnyerése érdekében.⁶

Érdemes azonban megemlíteni, hogy Alfonz presztízse komoly veszteséget szenvedett a háború során – elsősorban 1917 nyarán –, melynek – mint ahogy ez a k. u. k. Monarchia bilbaói alkonzuljának jelentéseiből kiderül – nem csak politikai okai voltak: „A spanyol király és a monarchia tekintélye oly mértékben sérült, ahogy azt itt senki nem várta. Különösen veszélyes következményekkel járhat, hogy még azok a körök is elbizonytalanodtak, akik eddig feltétel nélkül az uralkodó mellett álltak. ... Leginkább a király és a kormányzat fejvesztett lépéseit éri bíráló, amiért nem értették meg annak szükségességét, hogy a tisztikar jogos, őszinte patriotizmus diktálta kéréseinek eleget tegyenek. Mindez azt eredményezte, hogy a királyt nyilvánosan frivolnak titulálják, aki csak a szórakozásnak él, ahelyett, hogy ebben a kritikus időben, amikor minden igaz spanyol hazafinak az ország jövőbeli hatalma érdekében kellene cselekedni, példát mutatna. A spanyolok mélyen elítélik, hogy éppen az elmúlt héten, amikor az események a legsúlyosabb stádiumba jutottak, a királynak még arra is volt ideje, hogy egy bikaviadalon részt vegyen, ahol a közönség szeme láttára nyilvánosan szidalmazta és kifütyülte a torreádort, mert az nem kellő hozzáértéssel végzett áldozatával. A legutóbbi madridi „virágünnep”-en (fiesta de la flor) pedig a király azzal szórakozott, hogy a fiatal lányoknak, akik virággal kínálták, pénzérméket dobott a dekoltázsába. Az ilyen esetek mindig napvilágra kerülnek, hogy az uralkodó frivolitását bizonyítsák.

⁵ Vö: *HHSIA P. A. I 896. Resumé der vertraulichen Nachrichten aus Spanien bis 28. 3. 1917. Evb. Nr. 20/28 res.:* „Ami az országban uralkodó hangulatot illeti, megállapítható, hogy a klérus, a hadsereg és a konzervatívok szimpátiája mellettünk van...”

⁶ Vö: *HHSIA P. A. I 1046. Hohenlohe távirata Berlinből Bécsbe 1916. szeptember 28-án. No. 288.:* „... Von Jagow véleménye szerint rendkívül hatásos lenne, ha Őfelsége, a spanyol király a vele rokoni kapcsolatban álló osztrák császártól rendszeresen kaphatna leveleket, melyekben említésre kerülne, mennyire bíznak abban mind Németországban, mind Ausztria-Magyarországon, hogy a király soha nem lép hadba Németország és leginkább az Osztrák-Magyar Monarchia ellen.”

Itt az a vélemény alakult ki, hogy a királynak egyetlen szerencséje, hogy a republikánus párt Spanyolországban jelenleg nem rendelkezik megbízható, befolyásos vezetővel, és nyíltan arról beszélnek, hogy ha mindez Pi y Margall és Salmerón korában történt volna, a király nem maradhatott volna hatalmon.”⁷

Wakonigg 1917. június végén küldött jelentéséből az is kiderül, mi alapján ítélték a spanyolok uralkodójuk felett: „Éppen úgy, mint ahogy az arénában tomboló tapsviharral köszöntik a torreadort, ha úgy vélik, kitartóan küzdött, hogy aztán néhány perccel később egy helytelen mozdulatánál kifütyüljék és minden elképzelhetőt a fejéhez vágjanak, alkotnak ítéletet a spanyolok királyukról. ... Azonban véleményem szerint éppen ez az ingadozó hangulatuk mentheti még meg a királyt, ha leszámol eddigi életmódjával és legalább a háború alatt többet foglalkozik a kormányzással, de mindenekelőtt változtat környezetén, miután az mind a katonai, mind a civil köröknek szálka a szemében.”⁸

Az alkonzul idézett két jelentése mindenesetre éles ellentétben áll azokkal a tényekkel, melyek igazolják XIII. Alfonz király első világháború alatti érdemeit.⁹

A király politizálását mindvégig meghatározta személyes ambíciója, hogy a békefolyamatban közvetítőként érdemi szerephez jusson, illetve esetlegesen a későbbi békekonferenciának Spanyolország adhasson otthont, növelve ezzel az ország nemzetközi tekintélyét.¹⁰

A háború végén azonban csalódnia kellett, hiszen a szövetséges hatalmak – miután Spanyolország ekkorra elveszítette jelentőségét számukra – meg sem hívták az országot a franciaországi békekonferenciára.

Fontos szerepet kaptak persze a háború kirobbanásakor a spanyol – Marokkóra, Tangerre, Gibraltárra, Portugáliára vonatkozó – külpolitikai ambíciók is, melyek realizálásának azonban határt szabott az ország belpolitikai megosztottsága, illetve a spanyol közvéleményt továbbra is meghatározó semlegességi státusz fenntartásának igénye.¹¹

⁷ Wakonigg jelentése Bilbaóból 1917. június 8-án. Zl. 1295. HHStA Gesandtschaftsarchiv Madrid 1914-1918.

⁸ Wakonigg jelentése Bilbaóból 1917. június 30-án. Zl. 1320. HHStA Gesandtschaftsarchiv Madrid 1914-1918.

⁹ Vö: Disszertációnk XIII. Alfonzról szóló fejezetével.

¹⁰ Vö: *HHStA P. A. I 896. Resumé der vertraulichen Nachrichten aus Spanien bis 28. 3. 1917. Evb. Nr. 20/28 res.*: „A király, annak ellenére, hogy felesége angol származású, az osztrák-magyar-német érdekeket képviseli, és miután a béketárgyalásoknál szeretne „szóhoz jutni”, szigorúan tartja magát semlegességi elkötelezettségéhez.”

¹¹ A k. u. k. Monarchia berlini nagykövetének, Hohenlohe hercegnek jelentése arra is utal, hogy mindez a király mozgásterét is behatárolta: „Itt is mindenki meg van győződve arról, hogy a király, kinek szimpátiája kétségkívül a központi hatalmak oldalán áll, semmi esetre sem adja fel az ország semlegességét az antant

A k. u. k. Monarchia madridi nagykövetének, Fürstenberg hercegnek 1914. október 27-i jelentése pedig a spanyol semlegesség kérdésének egy igen lényeges, a spanyol mentalitást – nemzeti büszkeséget – jellemző komponensét emeli ki: „Már többször beszámoltam Spanyolország háborúhoz való viszonyulásáról, és arról, hogy előreláthatóan nem adja fel semleges státuszát, amiben szerepet játszik a spanyol nemzeti érzés is, amely tiltakozik az ellen, hogy az országot Anglia csatlósaként Portugáliával egy lapon említsék, és angol kolóniaként tartsák számon.”¹²

Az első világháború alatt azonban Spanyolországnak jobbára már csak e nemzeti büszkesége maradt, az ország nagyhatalmi ambícióinak – tulajdonképpen a 19. század óta – nem volt realitása.

Spanyolország és a bécsi diplomácia disszertációnkban vizsgált kapcsolatrendszerére ugyanakkor azt is egyértelművé teszi, hogy az első világháború alatt nemcsak Spanyolország, hanem az Osztrák-Magyar Monarchia is az európai politika periferiájára sodródott országok, melyek ebbéli státuszukban nem tudták komolyan befolyásolni a háború történéseit.

Mialatt azonban XIII. Alfonz legalább trónja megmentését sikerre vitte, a Habsburgoknak szembesülniük kellett a fájdalmas valósággal, hogy a háború után uralmuk oly mértékben hitelét veszítette, hogy a döntő pillanatban „szinte egyetlen kéz sem emelkedett a magasba megvédésére.”¹³

javára. Az azonban, hogy ahhoz is elég erős lenne, hogy szimpátiáját más módon is kifejezésre juttassa, mint a semlegesség fenntartása, szinte teljességgel kizárt.” *HHStA P. A. I 895. Hohenlohe jelentése Berlinből 1915. június 21-én.*

¹² *HHStA P. A. I 906 Liasse Krieg 9: Diverse Kriegs- und Zeitungsnachrichten aus Spanien 1914-1918. Fürstenberg jelentése Berchtoldnak 1914. október 27-én. No. 29/P. B*

¹³ Vö: Walter Pohl – Karl Vocelka (Brigitte Vacha: szerk.): *A Habsburgok – Egy európai dinasztia története.* Budapest, 1995., 479. old.

Forrás- és Irodalomjegyzék

1. Levéltári források

Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien (HHStA)

Politisches Archiv (PA):

P.A. XX. 66: Spanien, Berichte, Weisungen, Varia,

P.A. XX. 67: Spanien, Berichte, Weisungen, Varia,

P.A. I 895: Liasse Krieg 7, Spanien,

P.A. I 896: Liasse Krieg 7 a-c Spanien,

P.A. I Liasse Krieg, Krieg 2, 821 m: Schutz der Neutralen anlässlich der erneuerten Besetzung Serbiens, 10. 1915-5. 1916,

P.A. I Liasse Krieg K 978 (33): Bund der Neutralen und analoge Vereinbarungen 1914-1918,

P.A. I Liasse Krieg, Krieg 10 g: Zulassung von spanischen Offizieren an die Front 1917-1918,

P.A. I 814: Intervention des Papstes und des Königs von Spanien zu Gunsten der in Banjaluka verurteilten Hochverräter,

P.A. I 1046, Krieg 60: Pressaktion in den neutralen Ländern,

P.A. I 906, Krieg 9: Diverse Kriegs- und Zeitungsnachrichten 1914-1918,

P.A. I 916, Krieg 9 c: Prinzipielle Weisungen und Berichte bei Vermittlung der Kriegsnachrichten nach Spanien und Amerika,

P.A. I 952, Liasse Krieg 25 /e/: Friedensverhandlungen, Vermittlungsversuche des Königs von Spanien,

P.A. I 964, Liasse Krieg 25/29-30: Friedensverhandlungen,

P.A. I 1047, Krieg 61 (a): Der verschärfte U-Boot Krieg und seine Wirkung auf Spanien,

P.A. I 1049, Krieg 61 (b-e): Der verschärfte U-Boot Krieg und seine Wirkung auf Spanien,

P.A. I 503, Liasse XLVII/3-15: Krieg 1914-1918: Von Deutschland geplante Verschärfung des U-Boot-Krieges September 1916-Jänner 1917,

P. A. I 1092: Nachlaß Czernin,

Memoiren des Grafen Leopold Berchtold,

Die Lebenserinnerungen von Ludwig Freiherrn von Flotow,

P.A. I 6: Kabinett des Ministers 1895-1918:

615: Personalia Berchtold,

617: Personalia Burián és

619: Personalia Czernin.

A.R.: Administrative Registratur (Die Akten des k. u. k. Ministeriums des Äussern 1848-1918. Administrative Registratur):

AR, F 4, K 101: Personalakt Emil Fürstenberg,

AR, F 4, K 118: Personalakt Erwin Gudenus,

AR, F 4, K 79: Personalakt Dzieduszycki,

AR, F 4, K 22: Personalakt Berchtold,

AR, F 4, K 64: Personalakt Czernin,

AR, F17 36: Spanien: Aus- Ein- und Durchlieferungen. Staaten 1880-1918,

AR, F23 58: Finanzwesen Spanien,

AR, F36 103: Krieg 1914-1918, Spanien: Wirtschaftliche Bestimmungen und Massnahmen,

AR, F36 242: Spanien: Wirtschaftsangelegenheiten, Dep. 9 Abt. 50-Spanien,

AR, F7 55: (Fremde Missionen in der Monarchie, Staaten S 1880-1918).

Zeitungsarchiv: Z.A.:

Pressedienst 1914-1918; Blätterstimmen: Weltkrieg 1914-1918; Kommentare und Blätterstimmen 1918; Weltkrieg: Kriegskalender aus dem Fremdenblatt 1914-1916; Korrespondenz Bureau; Ausgestaltung des Pressedienstes im Ministerium des Aeussern 1916.

Österreich-Ungarn: Auswärtige Beziehungen – Spanien; Berchtold Graf, Exposé; Blätterstimmen; Zu den Reden Czernins; Erklärungen des Grafen Burián über die äussere Politik, 16. Juli 1918; Verschiedene Erklärungen des Ministers des Aeussern Grafen Burián 1918; Zum Friedenskonferenzvorschlag des Grafen Burián vom 14. September 1918.

Spanien 1910-1922; Spanien und Polen 1915-16; König Alfons der XIII. 1913-1922; Don Jaime von Bourbon 1910-1914; Spanien-Kabinette 1912-1920; Armee 1910-18; Flotte 1911-17; Die Cortes, Kammer, Senat nach den Neuwahlen, Debatten 1914-18; Personalia 1914-19; Spanische Anleihe, Finanzen 1910-1918; Inneres, Diverses

1911-1918; Innere Unruhen, Streik, Republikanische Kundgebungen 1913-17; Aufstandsbewegungen 1917-1918.

Presseleitung: P.L. 189: Spanien; P.L. 276: Neutrale Journalisten 1915-1917.

Gesandtschaftsarchiv Madrid 1914-1918.

Kriegsarchiv, Wien (KA):

Präs. 47-12/5-3: Akten des Kriegsministeriums, 1915; Präs. 47-12/10: Akten des Kriegsministeriums 1914; Präs. 56-15/5: Akten des Kriegsministeriums 1918.

2. Nyomtatásban megjelent források, forrásértékű kiadványok

Arquistain, Luis: Entre la guerra y la revolución (España en 1917), Madrid 1917.

Arquistain, Luis: La prensa española y la guerra, in *España*, 3. 2. 1916, 2. Jg., Nr. 54, 1-6. old.

Benedikt, Heinrich: Die Friedensaktion der Meinlgruppe. 1917/1918. Graz-Köln, 1963.

Benjamin, Lewis S.: A Study of German Propaganda, in: *The Nineteenth Century*, Okt. 1916, Bd. 80, Nr. 476, 853-866. old.

Bley, Fritz: Spanien und wir, in: *Norddeutsche Monatshefte*, 1916, 3. Jg., Wonnemond-Brachmondheft, 225-231. old.

Böse, Emil: Die öffentliche Meinung der Neutralen, in: *Süddeutsche Monatshefte*, April 1915, 213-219. old.

Cunningham, Ch. H.: Spain and the War. *American Political Science Review* 11., 1917.

Demblin, Graf August: Czernin und die Sixtusaffäre. München, 1920.

Demiani, Alfred: Zur deutsch-spanischen Freundschaft, in: *Süddeutsche Monatshefte*, Juni 1917, 355-374. old.

Espinós Moltó, Victor: Alfonso XIII y la guerra. *Espejo de neutrales*, Madrid 1918.

Fröberger, Joseph: Spanien und der Weltkrieg, in: *Deutschland und das Mittelmeer. Sechs Abhandlungen aus der Sammlung „Der Weltkrieg“*, München-Gladbach 1916, 91-110. old.

Galván, Manuel de J.: Spain and the World War, in: Current History Magazine, Okt. 1917, Bd. 7, 58-62. old.

Großmann, H.: Die wirtschaftlichen Beziehungen zwischen Spanien und Deutschland und ihre Entwicklungsmöglichkeiten nach dem Kriege, in: Die Grenzboten, 2. Vierteljahr 1918, 77. Jg., 220-230. old.

Herre, Paul: Spanien und der Weltkrieg, München/Berlin 1915.

Hildebrand: Deutsch-Spanisches, in: Freie deutsche Blätter, Juni 1916, H. 6, 365-368. old.

Hofer, August: Das Deutschtum in Spanien, in: Der Turmhahn, 1914, 1. Jg, 2. Juliheft, 65-73. old.

Hofer, August: Das Deutschtum in Spanien. Der Deutsche Nachrichtendienst für Spanien in Barcelona. Geschichte seiner Gründung und seiner Entwicklung bis zur Übergabe an die Kaiserlich Deutsche Botschaft in Madrid. August 1914 bis zum 31. Dezember 1917, Barcelona 1918.

Hönn, Carlos: Alemania en la Guerra Europea. Berlin-Barcelona, 1915.

Jung, Arthur: Die 7. Großmacht im Kriege. Berlin, 1916.

Lavissee, E. – Andler, Ch.: La práctica y la doctrina alemanas de la guerra. Madrid, 1915.

Lothar, Rudolf: Die Seele Spaniens. München, 1916.

Lugan, A.: Austria víctima de Alemania: Cómo y por qué se la debe salvar. Madrid, 1915.

Lugan, A.: A los germanófilos católicos de España y otros países. Madrid, 1915.

Matsch, Erwin (Hg.): November 1918 auf dem Ballhausplatz. Erinnerungen Ludwigs Freiherrn von Flotow des letzten Chefs des österreichisch-ungarischen Auswärtigen Dienstes 1895-1920. Wien, 1982.

Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. 24 Bde., Wien, Österreichische Hof- und Staatsdruckerei, 1886-1902.

Österreichisch-Ungarisches Rotbuch. Diplomatische Aktenstücke zur Vorgeschichte des Krieges 1914. Wien, Staatsdruckerei, 1914.

Pardo de Tavera, T. H.: Spain and the Great War. in: Century Magazine, 1918, Nr. 95, 360-365. old.

Pflaum, Otto: Die Deutschen in Spanien während des Krieges, in: Süddeutsche Monatshefte, Juni 1917, 14. Jg., 461-462. old.

Quelle, Otto: Spaniens Wirtschaftsleben und seine Beeinflussung durch den Weltkrieg. Süddeutsche Monatshefte, Juni 1917, 14. Jg., 445-454. old.

Révész, Andrés: Austria-Hungría y la Guerra. Estudio diplomático. Madrid, 1917.

Santayana, George: Spanish Opinion on the War, in: *The New Republic*, 10. 4. 1915, Bd. 2, Nr. 23, 252-253. old.

Schreiber, Georg: Bibliographie der deutsch-spanischen Beziehungen (1913-1927), in: Uö: Spanien und Deutschland. Ihre kulturpolitischen Beziehungen (Sonderabdruck aus „Spanische Forschungen der Görresgesellschaft“, Bd. 1), Münster 1928, 63-92. old.

Schulthess' Europäischer Geschichtskalender, hg. V. Ernst Jäckh, Karl Hönn, Wilhem Stahl, 1914-1918, Bd. 55-59, 30-34. Jg., München 1917-1922.

Die Stimmung in Spanien, in: *Berliner Tageblatt*, 12. 2. 1917, Abendausgabe, 2. old.

Tarik, Djebel: Spaniens innere Zustände und auswärtige Politik, in: *Süddeutsche Monatshefte*, Juni 1917, 14. Jg., 388-394. old.

Thissen, Otto (Hg.): Mit Herz und Hand fürs Vaterland! Zeitbilder des Weltkriegs 1914. Ein Kriegsgedenkbuch, Köln 1915.

Torras, Valentín: Un español prisionero de los alemanes: (21 meses de cautiverio). Madrid, 1916.

Unamuno, Miguel de: La guerra europea y la neutralidad española. Madrid, 1917.

Vázquez de Mella, Juan: Aus einer Rede, gehalten am 22. April 1917 in Bilbao, in: *Süddeutsche Monatshefte*, Juni 1917, 463-468. old.

2.1. Évkönyvek, kézikönyvek, enciklopédiák, memoárok

Almanach de Gotha. 121 vols. Gotha, 1764-1944.

Baernreither, Joseph Maria: Der Verfall des Habsburgerreiches und die Deutschen. Fragmente eines politischen Tagebuches. Hrsg. von Oskar Mitis, 1897-1917. Wien, 1939.

Bethmann-Hollweg, Theobald von: Betrachtungen zum Weltkrieg. Berlin, 1921.

Burián, Stephan Graf: Drei Jahre aus der Zeit meiner Amtsführung im Kriege. Berlin, 1923.

Czernin, Ottokar: Im Weltkriege. Zweite Auflage, Berlin und Wien, 1919.

Czernin, Ottokar: Die Politik während des Weltkrieges. Rede, gehalten den 11. Dezember 1918. Zweite Auflage, Wien, 1918.

Demblin, August: Minister gegen Kaiser: Aufzeichnungen eines österreichisch-ungarischen Diplomaten über Außenminister Czernin und Kaiser Karl. Hrsg. von Alexander Demblin. Wien, Böhlau, 1997.

Falkenhayn, Erich von: Die Oberste Heeresleitung 1914-1916 in ihren wichtigsten Entschliessungen. Berlin, 1920.

Frank-Dörfering, Peter: Adelslexikon des österreichischen Kaisertums 1804-1918. Wien, 1989.

Genealogisches Handbuch des Adels. 104 Bde. Glücksburg, 1951-1958; Limburg an der Lahn, 1959-93.

Genealogisches Taschenbuch der adeligen Häuser. 19 Bde. Brünn, 1970-94.

Genealogisches Taschenbuch der adeligen Häuser Österreichs. 5 Bde. Wien, 1905-13.

Gerő József: A. m. kir. belügyminiszter által igazolt nemesek 1867-1937. Budapest, 1938.

Gothaisches genealogisches Taschenbuch der briefadeligen Häuser. 34 Bde. Gotha, 1907-42.

Gothaisches genealogisches Taschenbuch der freiherrlichen Häuser. 92 Bde. Gotha, 1848-1942.

Gothaisches genealogisches Taschenbuch der gräflichen Häuser. 115 Bde. Gotha, 1825-1942.

Gothaisches genealogisches Taschenbuch der uradeligen Häuser. 41 Bde. Gotha, 1900-1942.

Gothaisches Hofkalender. 178 Bde. Gotha, 1765-1942.

Gudenus János József: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája. I. kötet: A-J. Budapest, Natura, 1990.

Handbuch der Spanienkunde, hg. v. Paul Hartig/Wilhelm Schellberg (Handbücher der Auslandskunde, Bd. 5), Frankfurt a. M., 1932.

Historisches heraldisches Handbuch zum genealogischen Taschenbuch der gräflichen Häuser. Gotha, 1855.

Hof- und Staatshandbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie 1874-1918, Wien, (HStHB/2)

Hohenlohe-Schillingsfürst, Gottfried Prinz zu: Erinnerungen aus meinem Leben. Deutsche Revue 45 (1920), 33-49. old.

Hoyos, Alexander: Der deutsch-englische Gegensatz und sein Einfluß auf die Balkanpolitik Österreich-Ungarns. Berlin und Leipzig, 1922.

Jahrbuch des k. u. k. Auswärtigen Dienstes. 21 Bde. Wien, k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1897-1917.

- Kann, Robert A.*: Joseph Maria Baernreithers und Graf Ottokar Czernins fragmentarische Darstellung der Sixtusaffäre. In: *Mittelungen des österreichischen Staatsarchivs*, Bd. XVI., Wien, 1963., 412-452. old.
- Kielmansegg, Erich Graf*: Kaiserhaus, Staatsmänner und Politiker: Aufzeichnungen des k. k. Statthalters Erich Graf Kielmansegg. Wien, Verlag für Geschichte und Politik, 1966.
- Kühlmann, Richard von*: *Erinnerungen*. Heidelberg, 1948.
- Lammasch, Heinrich*: *Woodrow Wilsons Friedensplan*. Leipzig-Wien, 1919.
- Lansing, Robert*: *War Memoirs*. Indianapolis, 1935.
- Ludendorff, Erich*: *Meine Kriegserinnerungen 1914-1918*. Berlin, 1919.
- Macchio, Karl Freiherr von*: *Momentbilder aus der Julikrise 1914*. *Berliner Monatshefte* 14 (1936), 763-788. old.
- Macchio, Karl Freiherr von*: *Wahrheit! Fürst Bülow und ich in Rom 1914/15*. Wien, Jung Österreich, 1931.
- Magyarország tiszti cím- és névtára*. XXXVI. évf., Budapest, 1917.
- Musulin, Alexander Freiherr von*: *Das Haus am Ballplatz: Erinnerungen eines österreich-ungarischen Diplomaten*. München, Verlag für Kulturpolitik, 1924.
- Neue österreichische Biographie ab 1815*, Wien, 1923 ff. (NÖB)
- Obersthofmeisteramt Seiner K. und K. Apostolischen Majestät. Rangordnung am Hofe Seiner K. und K. Apostolischen Majestät*. 6. Auflage. Wien, K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1913.
- Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*, Graz, 1954 ff. (ÖBL)
- Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*. 9 Bde. Graz, 1957-65; Wien, 1969-72, 1975-88.
- Österreichisch-Ungarisches Rotbuch: Diplomatische Aktenstücke zur Vorgeschichte des Krieges 1914*. Wien, 1914.
- Paget, Lady Walburga*: *Scenes and Memories*. London, 1912.
- Paget, Lady Walburga*: *Embassies of Other Days*. London, 1923.
- Paget, Lady Walburga*: *In My Tower*. London, 1924.
- Paget, Lady Walburga*: *The Linings of Life*. London, 1928.
- Planer, Franz*: *Das Jahrbuch der Wiener Gesellschaft*. Wien, 1928.
- Planer, Franz*: *Das Jahrbuch der Wiener Gesellschaft: Biographische Beiträge zur Wiener Zeitgeschichte*. Wien, 1929.

- Redlich, Josef*: Schicksalsjahre Österreichs 1908-1919. Das politische Tagebuch Josef Redlichs. Hrsg. von Fritz Fellner. 2 Bde. Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs, Bde. 39-40. Graz und Cologne, Hermann Böhlau Nachf., 1953-54.
- Schreyer, Hans*: Aristokraten-Almanach: Adressbuch der Mitglieder des österreichisch-ungarischen Adels. Wien, Verlag des Aristokraten-Almanach, 1888.
- Sieghart, Rudolf*: Die letzten Jahrzehnte einer Grossmacht: Menschen, Völker, Probleme des Habsburger-Reiches. Berlin, 1932.
- Szilassy, Julius von*: Der Untergang der Donau-Monarchie: Diplomatische Erinnerungen. Berlin, Verlag Neues Vaterland E. Berger & Co., 1921.
- Wiener genealogisches Taschenbuch. 8 Bde. Wien, 1926-37.
- Wurzbach, Constant*: Biographisches Lexikon des Kaiserthumes Österreich, 60 Bde., Wien, 1856-1923.

3. Önálló művek

- Albes, Jens*: Worte wie Waffen. Deutsche Propaganda in Spanien während des ersten Weltkrieges. Essen, 1996.
- Anderle Ádám – Kozári Mónika*: A Monarchia utolsó követe. Kánya Kálmán Mexikóban 1914-1919. Szeged, 1990.
- Anderle Ádám*: A carlismo és a bécsi udvar. Századok 1999. 5-6. szám, 1344-1348. old.
- Anderle Ádám*: Spanyol külügyi instrukciók a bécsi követeknek (1809-1856) AETAS, 1999. 1-2. szám, 166-186. old.
- Anderle Ádám*: A magyar kérdés. Spanyol követségi jelentések Bécsből, 1848-1868. Hispania, Szeged, 2002.
- Bailey, Thomas*: The Policy of the United States toward the Neutrals, 1917-1918. Baltimore, 1942.
- Balla Tibor*: Szarajevó, Doberdo, Trianon. Magyarország I. világháborús képes albuma. Budapest, 2003.
- Barkhausen, Hans*: Filmpropaganda für Deutschland im Ersten und Zweiten Weltkrieg. Hildesheim/Zürich/New York, 1982.
- Bauer, Wilhelm*: Die öffentliche Meinung in der Weltgeschichte. Wildpark-Potsdam, 1930.

- Bavaria, Princess Pilar of – Chapman-Huston, Major Desmond*: Don Alfonso XIII. A Study of Monarchy. London, 1931.
- Bendert, Harold*: U-Boote im Duell. Bonn, 1996.
- Berend T. Iván – Ránki György*: Európa gazdasága a XIX. században (1780-1914). Budapest, 1987. (A mediterrán Európa kései indulása és fokozódó lemaradása, a felzárkózási lehetőségek kibontakozása. 421-503. old.)
- Bernecker, Walther L. – Pietschmann, Horst*: Geschichte Spaniens von der frühen Neuzeit bis zur Gegenwart. Stuttgart, 1993.
- Bernecker, Walther L.*: Sozialgeschichte Spaniens im 19. und 20. Jahrhundert. Vom Ancien Régime zur Parlamentarischen Monarchie (Neue Historische Bibliothek), Frankfurt am Main, 1990.
- Bernecker, Walther L. (ed.)*: España y Alemania en la Edad Contemporánea. Frankfurt am Main, 1992.
- Bertrand, Louis*: Spanyolország története. Atheneum Kiadó, év. h. n.
- Bittner, Ludwig*: Graf Johann Forgách. Berliner Monatshefte 13 (1935), 950-959. old.
- Bittner, Ludwig*: Das österreichisch-ungarische Ministerium des Äußern, seine Geschichte und seine Organisation. Berliner Monatshefte 15 (1937), 819-843. old.
- Bledsoe, Gerie B.*: Spanish Foreign History 1898-1936, in: James W. Cortada (Hg.): Spain in the Twentieth-Century World. Essays on Spanish Diplomacy, 1898-1978. London, 1980, 3-40. old.
- Boelitz, O.*: Das Deutschtum in Spanien, in: Spanien. Zeitschrift für Auslandskunde, 1919, 1. Jg., H. 1, 2-21. old.
- Borchardt, Ulrike*: Militär und Politik in Spanien. Zivile und militärische Macht vom Beginn des konstitutionellen Regimes bis zur Konsolidierung des demokratischen Systems. Hamburg, 1989.
- Bridge, F. R.*: From Sadowa to Sarajevo: The Foreign Policy of Austria-Hungary, 1866-1914. London and Boston, Routledge & Kegan Paul, 1972.
- Buchhorn, Josef*: Politik und Presse. Berlin, 1920.
- Campbell, Michael Toy*: Triumph of the Word: The German Struggle to Maintain Spanish Neutrality during the First World War. phil. Diss., Madison, 1989.
- Carden, Ron M.*: German Policy toward Neutral Spain, 1914-1918 (European History. A Garland Series of Outstanding Dissertations), New York/London, 1987.
- Carr, Raymond*: Spain 1808-1975. Oxford, 1982.
- Carr, Raymond*: Modern Spain. 1875-1980. Oxford, 1983.

- Carr, Raymond*: España 1808-1939. Barcelona, 1970.
- Cortada, J. W.*: Spain in the Twentieth Century World, 1898-1979. London, 1980.
- Cortázar, Fernando García de – González Vesga, José Manuel*: Spanyolország története. Budapest, 2001.
- Cecil, Lamar*: The German Diplomatic Service, 1871-1914. Princeton, 1976.
- Desvois, Jean Michel*: La Prensa en España (1900-1931). Madrid, 1977.
- Díaz-Plaja, Fernando*: Francófilos y Germanófilos. Los Españoles en la guerra Europea. Barcelona, 1973.
- Diószegi István*: Hungarians in the Ballhausplatz: Studies on the Austro-Hungarian Common Foreign Policy. Translated by Kornél Balázs and Mary Borsos. Budapest, Corvina Kiadó, 1983.
- Dresler, A.*: Die spanische Presse, in: Zeitungs-Verlag, 18. 12. 1925, Nr. 51, Sp. 3371-3372. old.
- Duby, Georges*: Párbeszéd a történelemről. Budapest, 1993.
- Engel-Janosi, Friedrich*: Geschichte auf dem Ballhausplatz – Essays zur österreichischen Außenpolitik 1830-1945. Wien, 1963.
- Engel-Janosi, Friedrich*: Österreich und der Vatikan 1846-1918, 2 Bde., Wien, 1958. (Vatikan)
- Erttel, Holm*: Beiträge zur wirtschaftlichen Entwicklung Spaniens während des Weltkrieges unter besonderer Berücksichtigung von Landwirtschaft, Bergbau und Verkehrswesen. wirtschafts-u. sozialwiss. Diss., Leipzig, 1926.
- Fellner, Fritz*: Der Dreibund: Europäische Diplomatie vor dem Ersten Weltkrieg. Wien, 1960.
- Fernández Almagro, Melchor*: Historia del reinado de Don Alfonso XIII. Barcelona, 1936.
- Fischer Ferenc*: A háború utáni háború. Az európai hatalmi rivalizálás dél-amerikai dimenziója Németország és Chile haditengerészeti és légi kapcsolatainak tükrében (1919-1933). Pécs, 2002. (akadémiai doktori értekezés, kézirat)
- Franzbach, Martin*: Deutsche Feindpropaganda nach Spanien und Lateinamerika im I. und II. Weltkrieg, in: Iberoamericana, 1990, 14. Jg., Nr. 1 (39), 26-32. old.
- Franzbach, Martin*: Die Hinwendung Spaniens zu Europa. Die generación del 98 (Erträge der Forschung, Bd. 257). Darmstadt, 1988.
- Friedländer, Otto*: Letzter Glanz der Märchenstadt. Wien um 1900. Wien, 2002.
- Fritsche, Viktor von*: Bilder aus dem österreichischen Hof- und Gesellschaftsleben. Wien, 1914.

- Geiss, Imanuel*: Der lange Weg in die Katastrophe. Die Vorgeschichte des Ersten Weltkriegs 1815-1914, München/Zürich, 1990.
- Gelos de Vaz Ferreira, Lilian*: Neutralitätspolitik Spaniens während des Ersten Weltkriegs (Schriftenreihe des Instituts für auswärtige Politik, Bd. 2). Hamburg, 1966.
- Godsay, William D. Jr.*: Aristocratic Redoubt – The Austro-Hungarian Foreign Office on the Eve of the First World War. West Lafayette, Indiana, 1998.
- Gonda Imre – Niederhauser Emil*: A Habsburgok. Budapest, 1977.
- Gooch, G. P.*: Before the War. Studies in Diplomacy, 2 Bde., London/New York/Toronto, 1936/1938.
- Goos, Roderich*: Das Wiener Kabinett und die Entstehung des Weltkrieges. Wien, 1919.
- Grüneberg, Emmy-Ilse*: Die Handelsbeziehungen zwischen Deutschland und Spanien unter besonderer Berücksichtigung der Erz schaffenden und Erz verarbeitenden Industrie. phil. Diss., Berlin, 1927.
- Grünewald, Paul*: Die friedliche Handelsschiffahrt der Neutralen im Seekriege. jurist. Diss., Köln, o. J.
- Grupp, Peter*: Voraussetzungen und Praxis deutscher amtlicher Kulturpropaganda in den neutralen Staaten während des Ersten Weltkriegs, in: Wolfgang Michalka (Hg.), Der Erste Weltkrieg. Wirkung, Wahrnehmung, Analyse. München/Zürich, 1994, 799-824. old.
- Guzmán, Eduardo de*: Historias de la Prensa. Madrid, 1982.
- Hallmann, H.*: Spanien und die französisch-englische Mittelmeerrivalität (1898-1907). Stuttgart, 1937.
- Halpern, Paul G.*: The Naval War in the Mediterranean 1914-1918. London/Sydney/Wellington, 1987.
- Hantsch, Hugo*: Die Geschichte Österreich-Ungarns. Wien-Graz, 1953.
- Hantsch, Hugo*: Kaiser Franz Joseph und die Außenpolitik. In: Probleme der Franzisko-Josephinischen Zeit 1848-1916, hrsg. von Friedrich Engel-Janosi und Helmut Rumpler. Wien, 1967.
- Hantsch, Hugo*: Leopold Graf Berchtold: Grandseigneur und Staatsmann. Graz, Styria, 1963.
- Hantsch, Hugo*: Aussenminister Leopold Graf Berchtold (1863-1942). In: Gestalter der Geschichte Österreichs, hrsg. von Hugo Hantsch, 539-549. old. Studien der Wiener katholischen Akademie, Innsbruck, 1962.
- Hardinge, Sir Arthur*: A Diplomatist in Europe. London, 1927.

- Hasenclever, Adolf*: Zur Geschichte der spanisch-französischen Beziehungen vor Ausbruch des Weltkrieges, in: Berliner Monatshefte. Zeitschrift zur Vorgeschichte und Geschichte des Weltkrieges, Sept. 1936, 14. Jg., Nr. 9, 713-734. old.
- Hauff, von*: Das Deutschtum in Spanien, in: Deutsches Schulwesen im Auslande, 15. 4. 1922, Nr. 4, 97-100. old.
- Heiszler Vilmos – Szakács Margit – Vörös Károly*: Photo Habsburg. Budapest, 1989.
- Herre, Paul*: Die kleinen Staaten Europas und die Entstehung des Weltkrieges. München, 1937.
- Herzog, Bodo – Schomaekers, Günter*: Ritter der Tiefe. Die erfolgreichsten U-Boot Kommandanten der Welt des Ersten und Zweiten Weltkrieges. München, 1965.
- Hinterhäuser, Hans (Hg.)*: Spanien und Europa. Texte zu ihrem Verständnis von der Aufklärung bis zur Gegenwart. München, 1979.
- Hochstetter, Franz*: Englands Wirtschaftskrieg und unsere U-Boote. Berlin, 1918.
- Hofer, August*: Deutschtum in Spanien, in: Der Auslandsdeutsche, 1924, 7. Jg., Nr. 14. (Sonderheft Spanien), 410-412 old.
- Hofer, August*: Vom Deutschtum in Spanien, in: Süddeutsche Monatshefte, Mai 1925, 22. Jg., H. 8, 47-49. old.
- Huber, Georg*: Die französische Propaganda im Weltkrieg gegen Deutschland 1914 bis 1918 (Zeitung und Leben, Bd. 1). München, 1928.
- Iglesias, Francisco*: Historia de una empresa periodística. Prensa Española. Editora de „ABC“ y „Blanco y Negro“ (1891-1978). Madrid, 1980.
- Insenser-Brufau, Maria Teresa*: Die Neutralität Spaniens im 1. Weltkrieg mit besonderer Rücksicht auf die öffentliche Meinung und auf die Friedensbestrebungen Alfons XIII., phil. Diss., Wien, 1987.
- Jacob, Ernst Eberhard*: Der Deutsche in Portugal und Spanien (Der Deutsche im Auslande, 33./34. H.), Berlin/Leipzig, 1935.
- Just, Harald*: Neutralität im Ersten Weltkrieg. Spanien, Schweden und Holland. phil. Diss., Wien, 1966.
- Kann, Robert A.*: Geschichte des Habsburgerreiches 1526-1918. Wien, 1993.
- Kann, Robert A.*: Die Sixtusaffäre und die geheimen Friedensverhandlungen Österreich-Ungarns im ersten Weltkrieg. München, 1966.
- Kann, Robert A.*: Rat und Einfluss. Die Beziehungen zwischen dem Thronfolger und Graf Ottokar Czernin. Wien, 1976.

- Kann, Robert A. – Király, B. K. – Fichter, P. S.*: The Habsburg Empire in the World War I. Boulder, East European Quarterly, 1977.
- Kästner, Alfred*: Die spanische Presse. phil. Diss., Leipzig, 1926.
- Kennedy, Paul*: A nagyhatalmak tündöklése és bukása. Budapest, 1992.
- Kestler, Stefan*: Die deutsche Auslandsaufklärung und das Bild der Ententemächte im Spiegel zeitgenössischer Propagandaveröffentlichungen während des Ersten Weltkrieges, (Europ. Hochschulschr., R. III, Bd. 589), Frankfurt a. M., u. a. 1994.
- Kielmansegg, Peter Graf*: Deutschland und der Erste Weltkrieg, Stuttgart, 1980.
- Kleindel, Walter*: Österreich – Daten zur Geschichte und Kultur. Wien, 1972.
- Knaur, Oswald*: Österreichs Männer des öffentlichen Lebens. Wien, 1960.
- Komjáthy Miklós*: Az Osztrák-Magyar Monarchia Közös Minisztertanácsának protokollja (1914-1918). Budapest, 1966.
- Krachler, Theresa*: Die Madrider Presse. Ihre Entwicklung von den Anfängen bis zum Jahre 1931. phil. Diss., Wien, 1958.
- Lacomba Avellán, Juan Antonio*: La crisis española de 1917. Madrid, 1970.
- Leslie, John*: Österreich-Ungarn vor dem Kriegeausbruch: Der Ballhausplatz in Wien im Juli 1914 aus der Sicht eines österreichisch-ungarischen Diplomaten. In: Deutschland und Europa in der Neuzeit: Festschrift für Karl Otmar von Aretin, hrsg. von Ralph Melville et al., 661-684. Wiesbaden, 1988.
- Litschauer, Franz*: Kulturgeschichte Spaniens. 2. Buch, Wien, 1939.
- Longares Alonso, Jesús*: Germanófilos y aliadófilos españoles en la I Guerra Mundial, in: Tiempo de Historia, 1976, Nr. 21, 34-45. old.
- Maas, P. Otto*: Spanien. Eine Studienreise während des Weltkrieges. Münster, 1921.
- Macartney, C. A.*: The Habsburg Empire 1790-1918. New York, 1969.
- Madariaga, Salvador de*: Spain. London, 1942.
- Madariaga, Salvador de*: Spanien. Stuttgart-Berlin, 1930.
- Mamatey, Victor S.*: The United States and East Central Europe 1914-1918, Princeton, 1957.
- Matsch, Erwin*: Der Auswärtige Dienst von Österreich-Ungarn 1720-1920. Wien, 1986.
- Matsch, Erwin*: Die Auflösung des österreichisch-ungarischen Auswärtigen Dienstes 1918/1920, in: MÖStA 30 (1977)
- May, Arthur J.*: The Habsburg Monarchy: 1867-1914. New York, 1951.
- Mayer, Klaus*: Die Organisation des KPQ-s beim AOK im ersten Weltkrieg 1914-1918. phil. Diss., Wien, 1963.

- Meaker, Gerald*: A Civil War of Words: The Ideological Impact of the First World War on Spain, 1914-18, in: Hans A. Schmitt (Hg.), *Neutral Europe between War and Revolution, 1917-23*, Charlottesville (Virginia), 1988, 1-65. old.
- Meaker, Gerald*: *The Revolutionary Left in Spain, 1914-1923*. Stanford, 1974.
- Meckling, Ingeborg*: Die Außenpolitik des Grafen Czernin, in: *Österreich Archiv*, München, 1969.
- Meisels, Simone*: Die Beziehungen zwischen Österreich-Ungarn und den Vereinigten Staaten von Amerika, 1917 bis November 1918, mit speziellem Augenmerk auf die Bemühungen um einen Sonderfrieden. phil. Diss., Wien, 1961.
- Mommsen, Wolfgang J.*: Außenpolitik und öffentliche Meinung im Wilhelminischen Deutschland 1897-1914, in: ders., *Der autoritäre Nationalstaat. Verfassung, Gesellschaft und Kultur des deutschen Kaiserreiches*, Frankfurt a. M., 1990, 358-379. old.
- Mousset, Albert*: *La política exterior de España 1873-1918*. Madrid, 1918.
- Nadal, Jorge*: Az ipari forradalom kudarca Spanyolországban. In: Berend T. Iván – Ránki György: *Gazdasági elmaradottság, kiutak és kudarcok a XIX. századi Európában*. Budapest, 1979., 243-297. old.
- Opll, Ferdinand – Rudolf, Karl*: *Spanien und Österreich*. Wien, 1991.
- Opll, Ferdinand – Rudolf, Karl*: *España y Austria*. Madrid, 1997.
- Ormos Mária – Majoros István*: *Európa a nemzetközi küzdőtéren*. Budapest, 1998.
- Ortega y Gasset, José*: *Don Quijote nyomában*. Budapest, 1993.
- Ortega y Gasset, José*: Két történelmi esszé: Gerinctelen Spanyolország. A történelem, mint rendszer. Budapest, 1983.
- Payne, Stanley*: *Politics and the Military in Modern Spain*. London/Stanford, 1967.
- Payne, Stanley*: *A History of Spain*. Madison, 1973.
- Petrie, Sir Charles*: *King Alfonso XIII and His Age*. London, 1963.
- Pilapil, Vicente R.*: *Alfonso XIII*. New York, 1969.
- Plaschka, Richard G. – Mack, Karlheinz*: *Die Auflösung des Habsburgerreiches*. Wien, 1970.
- Pohl, Walter – Vocelka, Karl (Vacha, Brigitte: szerk.)*: *A Habsburgok – Egy európai dinasztia története*. Budapest, 1995.
- Pritz Pál*: Aristokraten im ungarischen Auswärtigen Dienst (1918-1944). *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae* 32 (1986), 291-311. old.
- Redlich, Oswald*: *Das Werden einer Großmacht*. 3. Aufl., Wien, 1942.

- Rilke, Rainer Maria*: Levelek III. 1912-1914. Budapest, 1996. (Benne: Spanyolországi levelek. 31-113. old.)
- Roberts, Martin*: Európa története 1789-1914. Az ipari forradalom és a liberalizmus kora. Budapest, 1992.
- Roberts, Martin*: Európa története 1900-1973. Az új barbárság kora? Budapest, 1992.
- Romero, Salvadó Francisco*: Twentieth-Century Spain. Politics and Society in Spain, 1898-1998. New York, 1999.
- Romos Oliveira, Antonio*: Politics, Economics and Men of Modern Spain 1808-1946 (World Affairs. National and International Viewpoints), New York, 1972.
- Rumpler, Helmut*: The Foreign Ministry of Austria and Austria-Hungary 1848-1918. In: The Times Survey of Foreign Ministries of the World, ed. Zara Steiner. London, Times Books, 1982.
- Rumpler, Helmut*: Die rechtlich-organisatorischen und sozialen Rahmenbedingungen für die Aussenpolitik der Habsburgermonarchie 1848-1918. In: Die Habsburger-Monarchie im System der internationalen Beziehungen, Bd. 6/1. In: Die Habsburgermonarchie 1848-1918, hrsg. von Adam Wandruszka und Peter Urbanitsch, 1-121. Wien, Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1989.
- Ruprecht, R.*: Die Wirksamkeit des U-Boot-Krieges. Frankfurt a. M., 1918.
- Rüchardt, Benedikt*: Deutsch-spanische Beziehungen 1898-1931. phil. Diss., München, 1988.
- Sánchez Prieto, Miryam*: Historia de la prensa en España. Szeged, 2000.
- Schmid, Georg*: Der Ballhausplatz 1848-1918. Österreichische Osthefte 23 (1981), 18-37. old.
- Schmidt, Bernhard*: Spanien im Urteil spanischer Autoren. Kritische Untersuchungen zum sogenannten Spanienproblem 1609-1936. Berlin, 1975.
- Schmölzer, Hildegard*: Die Propaganda des Kriegspressequartiers im ersten Weltkrieg 1914-1918. phil. Diss., Wien, 1965.
- Schreiber, Georg*: Kulturelle Deutschtumspflege in Spanien. Ein Beitrag zur Seelsorge der deutschen Katholiken im Ausland, in: Spanische Forschungen der Görresgesellschaft 1. R.: Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens, Bd. 2, Münster 1930. 377-396. old.
- Schreiber, Georg*: Spanien und Deutschland. Ihre kulturpolitischen Beziehungen (Sonderdruck aus „Spanische Forschungen der Görresgesellschaft“, Bd. 1), Münster 1928.

- Sencourt, Robert*: Alfonso XIII. Barcelona, 1946.
- Seyfang, Rolf*: Die deutschen Schulen in Spanien, in: *Der Auslanddeutsche*, 1924. 7. Jg., Nr. 14, 2. Juliheft, 415-418. old.
- Seyfang, Rolf*: Die deutschen Schulen in Spanien, in: *Die Deutsche Schule im Auslande*, Juni 1925, 17. Jg., Nr. 6, 137-148. old.
- Sieder, E.*: Österreichs Botschafter und Gesandte zwischen Wiener Kongreß und erstem Weltkrieg. phil. Diss., Wien, 1969.
- Simon, Erich*: Die Deutschen in Spanien, in: *Illustrierte Zeitung*, 16. 23. 1920, Bd. 155, 654. old.
- Singer, Ladislaus*: Ottokar Graf Czernin: Staatsmann einer Zeitenwende. Wien-Graz-Köln, 1965.
- Sokol, Hans*: Österreich-Ungarns Seekrieg 1914-1918. Graz, 1967.
- Sokol, Hans Hugo*: Des Kaisers Seemacht 1848-1914. Die k. u. k. österreichische Kriegsmarine. Wien, 2002.
- Steglich, Wolfgang*: Bündnissicherung oder Verständigungsfrieden. Untersuchungen zu dem Friedensangebot der Mittelmächte vom 12. Dezember 1916. Göttingen-Berlin-Frankfurt, 1958.
- Steglich, Wolfgang*: Die Friedenspolitik der Mittelmächte 1917/1918. Wiesbaden, 1964.
- Steglich, Wolfgang*: Der Friedensappell Papst Benedikts XV. vom 1. August 1917. und die Mittelmächte. Wiesbaden, 1970.
- Steglich, Wolfgang*: Die Friedensversuche der kriegführenden Mächte im Sommer und Herbst 1917. Quellenkritische Untersuchungen, Akten und Vernehmungsprotokolle. Wiesbaden, 1984.
- Steglich, Wolfgang*: Quellen und Studien zu den Friedensversuchen des Ersten Weltkrieges. Wiesbaden, 1984.
- Stern-Rubarth, Edgar*: Die Propaganda als politisches Instrument, Berlin, 1921.
- Strobl, Karl Hans*: Geschichten und Bilder aus dem österreichischen KPQ. Wien, 1928.
- Taylor, A. J. P.*: Az első világháború képes krónikája. Budapest, 1988.
- Taylor, A. J. P.*: The Struggle for Mastery in Europe, 1848-1918. Oxford, 1953.
- Tuchman, Barbara*: Die Zimmermann-Depesche. Bergisch Gladbach, 1982. (London, 1959).
- Tuñón de Lara, Manuel*: La España del Siglo XX. 1914-1939, Paris, 1973.
- Turlington, Edgar*: Neutrality. Its History, Economics and Law, Bd. 3: The World War Period, New York, 1936.

- Tusell, Javier – Avilé, Juan – Pardo, Rosa – Casanova, Marina – Mateos, Abdón – Sepúlveda, Isidro – Soto, Álvaro* (Editores): La política exterior de España en el siglo XX. Madrid, 1997. A kötetben *Román Basurto* tanulmánya: La Primera Guerra Mundial, España y el País Vasco. 17-37. old., illetve *Juan Ramón de Andrés Martín*: La política internacional germanófila de Vázquez de Mella hasta la visita de Poincaré en 1913., 3-17. old.
- Valloton, Henry*: Alfons XIII. Lausanne, 1943.
- Volt egyszer egy Monarchia. Osztrákok és magyarok a Habsburg Birodalomban. História, 1994. 5-6. szám
- Wahl, Fritz*: Kleine Geschichte Spaniens. Frankfurt a. M., 1957.
- Wanderscheck, Hermann*: Weltkrieg und Propaganda. Berlin, 1936.
- Wandruszka, Adam – Reininghaus, Mariella*: Der Ballhausplatz. Wiener Geschichtsbücher, hrsg. von Peter Pötschner, Bd. 33., Wien und Hamburg, Paul Zsolnay, 1984.
- Westermann, Diedrich*: Deutsch-spanische Friedensarbeit während des Krieges, in: Spanien, 1919, 1. Jg., H. 4, 241-248. old.
- Wiedermayer, Rudolf*: Geschäftsgang des k. u. k. Ministeriums des Äußern 1908-1918, in: Archivalische Zeitschrift 40 (1931), 131-152. old.
- Wien-Ballhausplatz: Ein Haus und seine Geschichte. Wien, 1992.
- Wilke, Jürgen*: Deutsche Auslandspropaganda im Ersten Weltkrieg: Die Zentralstelle für Auslandsdienst, in: Siegfried Quandt/Horst Schichtel (Hg.), Der Erste Weltkrieg als Kommunikationsereignis, Gießen, 1993, 95-157. old.
- Winter, Gustav*: Die Gründung des Kaiserlichen und Königlichen Haus-, Hof- und Staatsarchivs 1749-1762, in: Archiv für österreichische Geschichte 92 (1903)
- Winterhager, Wilhelm Ernst*: Mission für den Frieden. Europäische Mächtepolitik und dänische Friedensvermittlung im Ersten Weltkrieg. Vom August 1914 bis zum italienischen Kriegseintritt Mai 1915. Wiesbaden, 1984.
- Zechlin, Walter*: Fröhliche Lebensfahrt. Diplomatische und undiplomatische Erinnerungen. Stuttgart/Berlin, 1936.
- Zeman, Z. A. B.*: The Break-Up of the Habsburg Empire 1914-1918. London, 1961.
- Zeman, Z. A. B.*: A Diplomatic History of the First World War. London, 1971.
- Zöllner, Erich*: Geschichte Österreich-Ungarns von den Anfängen bis zur Gegenwart. Wien, 1961.
- Zweig, Stefan*: A tegnap világa. (Egy európai emlékezései) Budapest, 1981.